З італійської переклав Анатоль ПЕРЕПАДЯ

РОМАН

ПРОЛОГ

— Як вас, скажіть, величати?

— Антоніо Марангоні, я тутешній, із сироварні Луаска, ось уже п'ятдесят років їжджу до Рогоредо велосипедом.

— Не варто гаяти час на це старе луб'я, вертаймося до редакції.

— Це ж він знайшов дівчину, може дати опис. Не доведеться їхати в морг марудитися.

— Я бачив, як її клали на ноші. Вона була вдягнена в голубе.

— В голубе... А волосся?

— Волосся темне, але не чорне.

— Темне, але не чорне...

— Мала сонцезахисні окуляри, величезні, круглі такі.

— Сонцезахисні окуляри, круглі...

— Волосся розкуйовдилось і затуляло обличчя, годі було щось розгледіти.

— Проходьте! Чого ви тут не бачили?

— Ай справді: чого ми тут, як каже поліцай, не бачили? Гайда до редакції.

— Проходьте! Проходьте! Уроки прогуляєте!

— Звідки стільки дітлашні?

— Я ще здалеку відчув дух крові.

— Говоріть, говоріть, синьйоре Марангоні!

— Такий млосний дух...

— Ще б пак — вона вся спливла кров'ю.

— Це вигадка, скільки часу минуло! Ми під'їхали сюди пікапом.

— Ми вас слухаємо, сержанте!

— Всю інформацію одержите в квестурі, я тут воюю з дітлашнею, мені не до інтерв'ю. Але дух крові — це вигадка.

— Ніяка не вигадка, в мене нюх, як у собаки. Я спинився, щоб не в'їхати в мокре, а велосипеда поклав на землю.

— Говоріть, говоріть, синьйоре Марангоні.

— Підійшов до кущиків, ось оцих, і побачив черевик, цебто ногу.

— Проходьте, не спиняйтеся, чого ви тут не бачили? Порожня галявина, та й годі!

— Спочатку я вгледів лише черевик і нахилився його підняти, коли дивлюсь — аж він на нозі.

— Альберта Раделлі, двадцять три роки, продавщиця, знайдена в Метано-полі, під сироварнею Луаска, труп виявив о пів на шосту ранку синьйор Антоніо Марангоні. Голубе вбрання, темне, але не чорне волосся, круглі окуляри, передам дані телефоном і повернуся по тебе.

— Коли второпав, що черевик на нозі, в мені все так і похололо. Я розсунув кущі і одразу зрозумів: вона мертва.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ 1

Навчений трьома роками ув'язнення збавляти час, Дука Ламберті лише перші десять хвилин просто курив, та й годі. А коли недопалок опинився на жорстві, в голові йому майнуло, що кількість камінців на алеях і доріжках саду становить скінченну величину. Кількість піщинок на всіх пляжах світу так само можна підрахувати, вони теж становлять скінченну величину, хай би якою величезною вона здавалась. Отож Ламберті втупив очі в землю і заглибився у підрахунки. В середньому на п'ять квадратних сантиметрів припадає по вісімдесят жорствинок; обрахувавши на око поверхню стежин, які збігали до вілли, він дійшов висновку, що вся маса камінців, на перший погляд нескінченна, складала мізерне число в мільйон шістсот тисяч з припуском плюс-мінус десять відсотків.

Зненацька жорства зарипіла, й Дука Ламберті звів голову: од вілли до нього йшов найбільшою алеєю чоловік; поки він підійде, можна зіграти в ще одну гру. Отож, сидячи на бетонній лаві, Ламберті нахилився й набрав жменю камінців. Гра полягала в тому, щоб угадати: по-перше, скільки набралося цих камінців — парне число чи непарне, а по-друге, більше чи менше від якогось певного числа, наприклад, двадцяти. Для виграшу треба було вгадати і те і те. Цього разу він згадав: камінців у жмені до пари і їх не набереться двадцяти.

Розтуливши долоню, підрахував: камінців було вісімнадцять, отже, він виграв.

— Пробачте, докторе Ламберті, що змусив вас чекати.

Голос у чоловіка, який підійшов, був урочистий і втомлений, наче в обтяженого владою імператора, холоші тісно облягали худі литки — штани молодіжні, але чоловік виявився немолодий. Дука Ламберті звівся, щоб потиснути подану, як добре знайомому, руку. То був низенький кремезний дідок, стрижений під нулівку, чисто виголений, його невеличка рука була наче сталева.

— Добривечір,— сказав той малий імператор. — Дуже приємно. В'язниця навчила Дуку уникати зайвих слів. На суді, поки небога синьйори

Мальдрігаті жалілася, оплакуючи вбиту тітку й оминаючи мовчанкою вспадко-вані мільйони небіжчиці, він хотів був утрутитись, але адвокат розпачливо шепнув йому на вухо, щоб мовчав, аби не випливла правда, бо правда — це смерть, а вона така страшна, як правда судова, юридична. І навіть життєва.

— В Мілані жахлива спека,— промовив, сідаючи поряд на бетонну лаву, чоловічок. — Зате тут, у Бріанці, завжди прохолодно. Ви Бріанцу знаєте?

Його викликали сюди, звичайно, не для того, щоб обговорювати переваги місцевого клімату, але якщо співрозмовник не квапився з відповіддю, то, певне, хотів просто заспокоїтися.

— Знаю,— відповів Дука Ламберті. — Яв дитинстві об'їжджав велосипедом ці місця — Канцо, Ассо, озеро.

— Велосипед... — озвався старий. — Я теж замолоду катався тут на велосипеді.

На цьому розмова нібито зачахла. В садку темніло, у віллі засвітилися вікна, по той бік вілли пронісся туристський автобус, зігравши на клаксоні майже вагнерівську фразу.

— Приїжджати сюди стало немодно,— повернувся до своєї думки старий. — Усі рвуться на Лазуровий Берег і на острови, хоча тут, у Бріанці, за півгодини їзди від Мілана, повітря як на Таїті. Просто людей вабить якнайдалі від дому. Якщо пляж поряд — значить, ніяких красот. Ось і для сина мого рідний дім став наче якась в'язниця: коли я запропонував йому приїхати сюди, він сприйняв це за покарання. Може, має рацію: тут прохолодно, але нуднувато.

Сутінки густішали, від чого освітлені вікна будинку ніби розгорталися. Старий сказав уже іншим голосом:

— Докторе Ламберті: вам передали, чому я просив побачитися з вами саме

тут?

— Ні,— відповів Ламберті. Йому цього не передавали, пояснили лише, що цей чоловічок, на око такий скромний, такий простий, насправді — один з п'яти найкращих фахівців з пластичних мас, інженер П'єтро Аузері, п'ятдесят п'ять років, здатний творити дива. Різновид пластмаси, аузероло, названо на його честь; до того ж має три дипломи, грошей у нього, мабуть, кури не клюють, але формально вважається людиною вільної професії.

— Я думав, вам натякнули. — Втома в голосі старого де й поділася, голос став владний, міркуванням про клімат і туристичні принади настав край.

— Мені сказали, що ви можете дати мені роботу.

Що далі темнішало, то більше вікон засвічувалось у віллі, їхня бліда стяга прорізала глибину саду.

— Саме так, це справді робота,— погодився Аузері.— Може, ви здивовані, чого ця розмова відбувається надворі? Бачте, там, у домі, мій син, і буде краще, коли ви його побачите уже після всього.

— Мені байдуже, як вам завгодно. — Старий подобався Дуці, зразу видно справжню людину. Останніми роками, у в'язниці і поза нею, він навчився розрізняти хто є хто, нікчему виказував навіть сам запах, або пальці рук, або волосинка брови.

— Ви — лікар? — озвався Аузері.

Дука Ламберті відповів не зразу, а лише по довгій паузі, коли темрява ще погустішала.

— Колишній лікар. Вам же це, мабуть, переказали?

— Авжеж,— підтвердив Аузері.— Отже, лікар... Власне, мені й потрібен саме лікар.

Дука Ламберті полічив, скільки вікон світилося. Вісім — чотири на першому і чотири на другому поверсі.

— Я позбавлений прав. Навіть уколів не можу робити. Більше того — заборона стосується саме уколів. Вам цього не сказали?

— Мені відомо все, але це не має значення. О, розмова ставала цікавою. Дука заперечив:

— Якесь значення та має. Вам потрібен лікар, а ви берете вигнанця, що не має права навіть таблетки аспірину прописати!

— Це не так,— відповів імператор увічливо, але владно. В пітьмі він простягнув пачку сигарет: — Курите?

— А ще я каторжник, три роки відсидів. — Дука взяв сигарету, і Аузері дав йому припалити. — За вбивство.

— Знаю,— промовив Аузері. — Це теж не має значення.

Ого, виходить, для нього не має значення нічого.

— У мене син алкоголік. — Аузері теж запихкав сигаретою. — Він зараз в отій кімнаті на другому поверсі, там вікно світиться. Мабуть, зумів приховати пляшку віскі і зараз цмулить, поки ми тут.

Ага, голос зрадив: ось що для нього мало значення — син.

— Йому двадцять два роки,— сказав Аузері. — Майже двометрового зросту, а вага під дев'яносто кілограмів. До минулого року не завдавав мені великого клопоту, бентежила тільки його тупоголовість. Улаштувати сина я в університет не міг, він ледве школу закінчив, атестат зрілості я для нього просто купив. Такий несміливий і слабохарактерний. Як кажуть міланці: здоровий бельбас, а дурний. — Журливий голос Аузері здавався породженням навколишньої пустки й пітьми.

— Але мене хвилювало не це,— вів далі Аузері. — Я зовсім не мрію про сина-генія. Коли йому виповнилося дев'ятнадцять, я влаштував його працювати в Монтекатіні. Там він перебрав усі посади, переходив з відділу до відділу, науку не дуже засвоїв, але лямку якось тягнув. А оце торік, треба ж такому статися, запив. У перші місяці ще крився з тим ґанджем, спізнювався на роботу, а то й прогулював, аж поки довелось

його взяти під домашній арешт — не пускати ж його до Монтекатіні з пляшками віскі, знаєте, такі плескаті, в кишенях. Ви мене слухаєте?

О, в'язниця навчила Дуку і слухати, співкамерники любили розповідати довжелезні й прикрашені історії свого життя, в цих історіях вони були завжди такими невинненькими, до падіння їх доводили жінки, на кожного Авеля знаходився Каїн, а на Адама — Єва. А от інженерова історія здавалась інакшою, в ній було стільки болю та людяності, від неї не відмахнешся.

— Слухаю уважно,— відгукнувся Дука.

— Я вам дещо розтлумачу,— промовив Аузері. Голос у пітьмі лунав так само владно, але в ньому з'явилися нотки педантизму. — Мій син напивається тричі на день. До сніданку він уже під хмелем, за столом нічого не бере в рот, лише сидить і куняє. На обід набирається вдруге, а потім спить аж до вечері. Щось там з'їсть, але після третьої чарки спиртного знову засинає в кріслі. Ось уже майже рік, коли я тільки не обмежую його матеріально, щодня повторюється та сама картина.

Щоб оце так пиячити в двадцять два роки, треба було мати талант.

— Гадаю, ви попрацювали, щоб віднадити його від чарки. — Дука ще не збагнув, чого від нього хочуть, але намагався бути люб'язним. — Ізолювали від дружків, від почарківців.

— Мій син не дружить ні з ким,— відповів Аузері,— і ніколи не дружив, навіть у школі. Він у мене одинак, я овдовів одинадцять років тому, але, попри всю свою зайнятість, не передоручав його гувернанткам і наставникам. Я добре знаю його спосіб життя, він ніколи не зіграв ні з ким партії в теніс, ніколи не ходив до плавального басейну, спортивного клубу чи на бал-маскарад у гурті приятелів. Коли в нього з'явивсь автомобіль, сідав за кермо і ганяв сам-один автострадою. Єдина

його нормальна пристрасть — це любов до швидкої їзди. Отож, якщо він колись розіб'ється, проблема алкоголізму розв'яжеться сама собою.

Зажурений імператор замовк. Чекати продовження його розповіді довелося довгенько.

— Я все робив, аби віднадити його від чарки,— сказав Аузері й заходився розбивати на розділи книгу своєї недолі. — Спершу вмовляв. Пустив у хід цілу систему переконання. Щоправда, в житті мені доти не траплявся ніхто, кого б можна було вмовити словами, але я вирішив спробувати. Як запевняють психологи, молодих краще переконувати, ніж приборкувати, проте всі мої найпереконливіші слова відскакували від його дерев'яного лоба. Я говорив, а він пив. Потім я вдався до системи обмежень. Ніяких грошей, невідлучно провів з ним майже два тижні, ми були в Санкт-Моріці, годинами дивились на лебедів, сидячи край озера під парасольками, бо весь час дощило, але він усе одно примудрявся пити; пив уночі, бо спали ми кожен у своєму номері, спиртне, мабуть, йому приносив якийсь посильний чи служник готелю нишком від мене, і вранці син був п'яний як чіп.

Вікно на другому поверсі приковувало їхні погляди: з усієї кімнати п'янички видніла лише яскрава світляна пляма на стелі.

— Третя система,— сказав Аузері,— принесла не кращі наслідки. Вона будувалася на тілесній карі. Від ляпасів, потиличників і штурханів людина: як правило, захищається. П'яного завжди чекали духопелики, та ще й добрячі. Син їх зносив, бо ж я, за найменшої непокори, прибив би його. Після чергової лупки він завжди плакав, слізно доводив мені, що хотів би втриматися, але не може, і не його це вина. Отож довелося відкинути і цю систему.

— Інших засобів не пробували?

— Ні. Ще консультувався з лікарем, і той сказав мені, що нема іншої ради, як улаштувати сина в наркологічну клініку.

— Звичайно, там би його підлікували, але після повернення він знову запив би. Проте це припущення зробив не Дука — це зробив Аузері.

— Я вже про клініку думав, але якщо після курсу лікування він зап'є знову, то питиме вже не сам. Він потребує друзів і жінок. — Аузері знову почастував Дуку сигаретою, дав припалити, і вони закурили. В навколишній темряві тепер відчувалася вогкість, темряви й вогкості не боялися лише яскраві вогні вілли в глибині алеї. — Жінок у першу чергу. Я жодного разу не бачив його з дівчиною. Прошу зрозуміти мене правильно. Жінки йому подобаються, він так ласо на них поглядає. Схоже, що вдається до послуг професіоналок. Але він такий відлюдько, поводитися з дівчатами не вміє. Я ж бачу, як вони йому бісики пускають, та й, зрештою, чим мій син не жених, але при жінках бентежиться, мовчить, мов язика проковтнув. Не подумайте, що він якийсь псих. Нічого подібного. Армію відбув нормально, і служив рядовим, а не якимось там сержантом. Однополчани на перших порах спробували з нього збиткувати: чого цурається всіх? І що ж, після того, як він трохи не розбив голову одному й зламав два ребра другому, йому дали спокій. Мій син цілком нормальний, просто удавсь у матір, мати теж була така, ні дружби, ні знайомств, усе життя просиділа вдома. Щоб вона пішла в гості чи кудись на прийом — це була неабияка подія. Вади передаються в спадок, зате чесноти мають рецесивний ген. Коротше, то якась форма біологічної ентропії.

Маленький імператор з розпачу махнув рукою, в пітьмі ця рука ледь видніла, тільки вже не жива, а розмита і фосфорна, мов ектоплазма, саме втілення розпачу.

— Лишається зробити останню спробу,— промовив Аузері. — Приставити до нього людину, яка стала б йому й другом, і лікарем і робила б усе можливе, аби він перестав пити,— просто фізично перешкоджала б йому цим займатися, навіть у туалеті ловила б його. За

який час, хай навіть рік на це піде, і якими методами все робитиметься — байдуже. При цьому ви можете навіть убити його: краще мертвий син, ніж син алкоголік.

У тюрмі стаєш іще й мудрий, і слова там не розминаються з ділом. А от у вільному житті, непідцензурному, цілковите стирання і знецінення слова як у промовців, так і слухачів: люди базікають, що слина на язик принесе, а слухають через верх. Проте Аузері був не такий. Саме тому й збудив у Дуці симпатію до себе: хоч як йому було боляче й гірко, він стримував себе зусиллям залізної волі.

— Людиною, приставленою до вашого сина, щоб бути йому й приятелем, і лікарем, маю стати, очевидно, я...

— Саме так, це спало мені на думку вчора. Мій друг доктор Карруа в курсі моїх справ, і вчора, коли мене викликали до квестури, я заглянув у його кабінет.

Це він сказав мені про вас і попросив підшукати вам місце в Монтекатіні. Отож робота вам у Монтекатіні, якщо побажаєте, знайдеться, я вже подбаю. Але сяйнуло: сама доля посилає мені того, хто допоможе врятувати мого сина.

Ага, он воно як, якщо тебе три дні тому звільнили з каторги, значить, ти безвідмовний, ти всеїдний, тобою всі дірки затикатимуть. Але доктор Карруа таки хвацький дядько, завдяки йому є що вибирати. Карруа вже встиг підшукати йому фармакологічну фірму, для медика, вигнаного на вулицю, робота ідеальна, валіза з набором зразків, автомобіль із написом "Чіба" або "Фарміта-лія", об'їзди окружних лікарів і аптекарів — навряд чи це краще, ніж лікарська практика. Тепер новий вибір. Якщо рвешся до чогось незвичайного, приймай

пропозицію інженера Аузері: візьмись до того алкоголіка, вилікуй його, постав на ноги, зроби корисну суспільну справу. Якщо ж тобі вже

не до таких подвигів спокути, проси в Аузері місце в Монтекатіні: сідай за один із столів у тих затишних кабінетиках, це саме до пари такому егоїстові, як ти, такій зневіреній у всьому людині. Але в тюрмі робишся ще й вразливим, дратівливим. Ніби спокійно, але водночас і роздратовано Дука Ламберті кинув:

— А чому саме я? Вашому синові міг би придатися будь-який інший лікар.

— Навряд,— відповів Аузері. Він теж роздратувався. — Мені потрібна надійна людина. Ось на вас, якщо зважити на відгуки доктора Карруа, я можу покластися цілком. Що ви заслуговуєте на довіру, я відчув інтуїтивно ще до того, як побачив вас на оцій лаві з камінцями в жмені.

Відчувши з тону, що це слова не порожні, Дука відразу ж заспокоївся; приємно було все-таки мати справу з нормальною людиною після спілкування з нікчемами — головним лікарем у шапочці, який оперував, розповідаючи сороміцькі анекдоти, прокурором, що в своїй заключній промові щоразу хитав головою, вимовляючи його ім'я: "...просто неймовірно, як доктор Дука Ламберті може триматися за таку дитинну версію. Доктор Дука Ламберті,— і знов похитування головою,— або простодушніший, або хитріший, ніж здається. Доктор Дука Ламберті,— знайоме вже похитування головою — ну, просто блазнює, та й годі". Аузері ж можна було слухати, він виявився нормальною людиною.

— Інший лікар ще спекулюватиме на лихові, розпустить язика,— сказав Аузері. — Про запої сина відомо лише кільком моїм щирим друзям. Знаєте, через лікаря підуть гуляти плітки по всіх вітальнях, віталеньках і альковах міланського бомонду. А от ви не базіка, а людина мисляча. Пересічний ескулап нічого іншого не придумає, як напомповувати хлопця пігулками та впорскуваннями, а через тиждень покине його, і все вернеться на круги свої. Пігулок і впорскувань мені не треба. Мені потрібен друг і непідкупний вартовий. Це моя остання спроба. Якщо вона провалиться, я позбавлю його всіх прав.

Аж ось коли почалось найцікавіше! Але котра вже година й де вони? Дука Ламберті роззирнувся довкола. Якийсь вогкий і темний куточок Бріанци, узбіччя пагорба, до нього ліпиться, ніби з'їжджаючи вниз, вілла, і в цій віллі молодик припадає до пляшки віскі. Ось де вони!

— Чи можу я,— озвався Дука,— дещо запитати?

— О, прошу вас! — заохотив його Аузері.

— Ви сказали, ваш син запив рік тому. А раніше не пив? Невже пляшка почалася з доброго дива?

— Та ні, раніше він теж випивав, але принагідно, дозволяв собі таке двічі-тричі на місяць не більше. Гріх кидати тінь на покійну матір, але цей подарунок дістався йому від неї.

— А потім ви казали, ніби ваш син не знався ні з друзями, ні з дівчатами, мав звичку пити сам-один?

— Так воно і є, він і зараз пиячить сам-один у себе в кімнаті. Але це самотнє пияцтво пояснюється тільки браком товариства. Він хоче забутися.

— А ще ви казали, що син, попри видимість, хлопець нормальний. Припустімо, що це так. Але чого б то нормальний хлопець вкидався з доброго дива в горілку? Отже щось його та змусило розпитися по-чорному? Скажімо, жінка. Знаєте, художники в наших журналах люблять малювати чоловіків, які топлять у чарці неподілене кохання.

Рука Аузері ще раз підвелася, захиталася у пітьмі — це він провів нею перед власним обличчям.

— Я якось був спробував з'ясувати це. В нашому міланському домі є камін, та такий старосвітський, що при ньому збереглася кочерга. А на

обличчі в сина лишився слід від тієї кочерги, ви можете й зараз це побачити, позначка зовсім свіжа. Я спитав у сина, що цьому виною — ревнощі, зведення порахунків чи, може, аборт,— він каже — це ненавмисно. І я повірив, бо знаю його лагідну вдачу.

Виходить, і справді дивакуватий хлопець.

— Пробачте, інженере, але зараз у мені озвався лікар,, колишній лікар треба додати, лікар-розстрига... Ви казали, ваш син із дівчатами не водився, лише з професіоналками. А тепер уявіть собі: він заразився венеричною хворобою, подумав, що пропав, і з горя почав пити. Сьогодні сифіліс цілком виліковний, не те що колись, але через молодість, необізнаність усе сприймається в чорних барвах.

— У мене теж закралися були такі підозри, і я ще чотири місяці тому показав його лікарям. Усі огляди й аналізи він пройшов. Жодної заразної хвороби, навіть натяку, в нього не виявлено.

Отже до зеленого змія Аузері-молодшого привів не страх перед хворобою.

— А як пояснює це він сам? Чи виправдовується?

— Він такий принижений і розтоптаний. Клянеться, що хотів би утриматись і не може. На всі мої ляпаси лише приказує: "Так мені й треба! Так мені й треба!" — і заливається слізьми.

Ну що ж, пора зважуватися.

— Синові казали про мене?

— Авж.еж..

Він так охоче підтверджував, отже, був певний себе.

— Я сказав про надійного лікаря, і він пообіцяв виконувати всі ваші вказівки. Зрештою, я його змусив би до цього й так, без обіцянки.

О, звичайно, чи, як він каже, "авжеж"! А що лишається робити? Для безробітного, для маленької людини, річ нормальна, бо ота фармакологічна фірма, якщо подумати, не бозна-що... Ні, краще заспокоїтись, опанувати свої нерви.

— Відучити вашого сина пити не так-то й важко. За місяць він стане у вас непитущим — я про це подбаю. Куди важче, якщо взагалі можливо, втримати потім його від дурману. Пияцтво — це лише симптом: якщо не докопаємося до причини, ми приречені на поразку.

— Хай він перестане пити, а там побачимо...

— Гаразд. Я готовий. — Настав час познайомитися з жертвою Бахуса.

— Дякую. — Проте Аузері не підвівся, чогось порпався в кишенях. — Аби ви знали, як мені хочеться передати вам його з рук у руки і перехреститися. Місяць безперервного нагляду за ним мене доконав. Бачити, як він з ранку до вечора не викисає, це просто жахливо. Я приготував чек і гроші, необхідні на перші видатки. Тепер мій син під вашою опікою. Сам я одразу вирушаю до Мілана, завтра вранці маю бути в Римі. Я й так уже страшенно занедбав свою роботу. Ви маєте всі повноваження, аби діяти на власний розсуд.

У темряві, де чек, а де гроші, не зразу розбереш, але пачка папірців була грубенька, і, поки Дука Ламберті ховав її до кишені, інженер Аузері зрозумів, що у вчорашніх в'язнів хронічне безгрошів'я.

— Ходімте.

Вони піднялися до вілли й увійшли. Пг)и їхній появі з крісла підвівся молодик, при цьому хитнувшись, але потім стояв рівно. Кімната була для нього така маленька, та й сама вілла здавалася маленькою — не вілла, а іграшка.

— Мій син Давіде. А це — доктор Дука Ламберті.

2

Все відбулося так стрімко, маленький імператор у штанях-дудочках знову спохмурнів, подав репліку-другу, як актор на репетиції, мовляв, на господарстві залишається син, а йому треба йти. Синові, не озираючись, кинув через плече:

"Чао!", Дуці простяг руку й сказав: "Дзвоніть у разі чого, якщо тільки зможете додзвонитися",— чим просто ввічливо попросив не турбувати його. "Велике вам спасибі, докторе Ламберті". Перш ніж зникнути в темряві, він востаннє озирнувся на молодого велетня, сина, і стільки всього було в його погляді — не погляд, а універсальна крамниця: жаль, зненависть, палка любов, іронія, зневага, гірка батьківська ніжність.

Скрегіт кроків по жорстві, потім тиша, потім приглушений рокіт мотору, тихий звук шин на доріжці — і більш нічого.

Вони помовчали, стоячи посеред кімнати й тільки придивляючись один до одного. Давіде Аузері за цей час двічі хитнувсь, але якось зграбно, в його сп'янінні не було вульгарності, принаймні на вигляд. З чим же його можна порівняти?.. Гість думав і знайшов порівняння: такими здаються учні на іспитах, коли не знають відповіді на білет; вираз сум'яття та хвилювання і жалюгідні спроби триматися природно.

Хлопчаче, хоч і вольове, обличчя було лагідне, ще не зіпсуте пияцтвом. Тішили око бічний проділ у русявому волоссі, охайна борідка, біла сорочка з довгими рукавами, підкасаними на двох ручиськах,

укритих світлим пушком, темні штани й чорні матові черевики: чим вам не міланський денді, щось від "Прав, Британіє, морями", так ніби ломбардська столиця духом належала до Співдружності.

— Ми можемо сісти,— сказав Дука, й Давіде, заточившись востаннє, гепнув у крісло. Дука промовив це суворо, бо раптом згадав, як ще у в'язниці його вразило одне серце, серце не у вигляді м'яза, а одне з тих, що їх зображують на поштівках, таких популярних і дешевеньких. Ця вдавана суворість приховувала його власне збентеження, слабкість. Душевні хвороби можуть потрясти навіть лікаря, а цей хлопець був душевнохворий.

— Хто ще є у віллі, крім нас? — спитав Дука Ламберті з тією ж удаваною суворістю.

— Ну, у віллі... — Екзаменаційний білет трапився легкий, але сама розмова з незнайомцем давалася хлопцеві нелегко. — В цій віллі, оскільки вона є жилим будинком... ну, тут є покоївка, що доводиться дружиною садівникові, є служник, а потім ще куховарка, щоб готувати обіди. Яка вона майстриня, навіть тато не може сказати, але поки що доводиться вдовольнятись... — Давіде говорив з усмішкою, не дуже впевнено граючи роль завсідника світських салонів.

— А ще хто є? — шорстко урвав його Дука. Очі юного велета вирячились від страху.

— Більше нікого,— кинув він.

Завдання в Дуки Ламберті було важке: не схибити в налагодженні взаєморозуміння,— у п'яного хлопця голова лишалася цілком ясною.

— Не треба мене боятися, інакше ми не знайдемо спільної мови,— заспокоїв його Дука.

— Я не боюся,— відповів хлопець, аж давлячись від страху.

— Ваш страх цілком виправданий: ви ніколи не бачили мене, але знаєте, що повинні виконувати все, що я вам скажу. Умова неприємна і принизлива, поставлена вашим батьком. Так ось, свою роботу я почну з того, що зроблю йому докір, з вашого дозволу. — Хлопець недарма посміхався, жалюгідними дотепами його не візьмеш. — Батько пригнічував вас своєю волею, тримав у шорах, не давав стати дорослим. Я тут для того, щоб допомогти вам позбутися звички пити. Зробити це неважко, та й не в цьому ваша справжня недуга. Йдеться не про навчання малої дитини сидіти пристойно за столом. Якщо ваш батько цієї помилки припустився, то виправляти її я не збираюсь, та й не бажаю. Тільки-но ви кинете пити, ми відразу ж розпрощаємося, на нашу обопільну радість. Спробуйте загнуздати свій страх. Бачити, що тебе хтось боїться, для мене нестерпно.

— Я не боюся, докторе. — Але страх його, здавалося, тільки збільшився.

— Забудьте, забудьте, що я лікар. Я не люблю лізти в чужу душу, але без цього нам не обійтися. Будемо на "ви", хоч можна звати один одного на ім'я.

Називатися другом, підсипатися до нього було б нерозумно. Хлопець удавсь інтелігентний, вразливий і ніколи не повірив би такій раптовій дружбі.

Краще правда, хоч хай у вухах і досі чується шепіт адвоката: ні, ні, тільки не правда, краще смерть.

До кімнати ввійшла стара покоївка, схожа на селючку, яка випадково заблукала сюди й чимось дуже невдоволена. Вона сердито спитала, що готувати і скільки.

— Уже пів на дев'яту,— додала майже ущипливо.

Обличчя зажуреного хлопця оповила ще більше зажура — зайвий клопіт на його голову.

— Ходімо попоїмо десь поза домом,— мовив Дука. — Прислугу можна відпустити.

— Ми попоїмо поза домом,— сказав Давіде сердитій жінці, від чого та розлютилася ще дужче й зникла з кімнати так само раптово, як і прийшла.

Але перш ніж забрати з собою на прогулянку цю дорослу дитину, Дука Ламберті вирішив оглянути її, отож попросив піднятися поверхом вище, до хлопцевої кімнати, і звелів йому роздягтися. Давіде Аузері розібрався до трусів, але лікар кивнув зняти і їх. Голим хлопець мав ще показніший вигляд. Дуці здалося, ніби він нараз опинивсь у Флоренції перед мікеланджелівським Давідом, дещо розповнілим, але в міру.

— Знаю, що я вам несимпатичний, але так треба.

Давіде слухався наказів мов дитина, мов пахолок, мов кібернетичне мишеня, яке рухалося за одержаними імпульсами, тільки що не могло крутитися довкола себе рівно і ледь заточувалось.

— Годі. Тепер ляжте на ліжко й розслабтеся.

За винятком певного розладу, спричиненого алкоголем, рушійно-опорний апарат виявився у нормі.

Дука Ламберті обмацав печінку — вона належала ще здоровій людині. Він оглянув язика — чистий; дюйм за дюймом обдивився шкіру — чиста й пружна, мов шкіра гарної жінки, виказували тільки чоловічі м'язи. Такого здоров'яка навіть горілка не змогла зразу зруйнувати.

Ушкодження могли бути в інших місцях.

— Ви поки що не вставайте, скажіть тільки, де взяти ножиці,— сказав лікар.

— Ножиці у ванній, перші двері по коридору.

Принісши з ванної ножиці, Дука заходився то одним, то двома кінчиками ножиць колоти в підошви ніг, у кісточки, в литки. Сумніву не було: юний Давіде був пияком, чий організм ще не, постраждав від горілки.

— Можете вдягатися, підемо повечеряємо. Здається, під Інверіго є одна затишна місцинка.

Поки Давіде вдягався, Дука Ламберті підійшов до вікна, потім, радше стверджуючи, ніж запитуючи, мовив:

— Ваш батько, можливо, сказав вам, що я кілька днів тому вийшов з в'язниці.

— Так.

— Тоді ви повинні все зрозуміти. Курс лікування почнемо завтра. А цього вечора мені захотілось розважитися. Тюремне харчування, як і обстановка, залишає бажати кращого. Цього вечора ви мені складете компанію.

Виходячи, він зупинив хлопця під лампочкою й двома пальцями провів йому по лівій щоці з чорною подряпиною.

— Болить?

— Так. — Хлопець нібито вже не так боявся. — Але не дуже, тільки от уночі доводиться спати лише на правому боці.

— Удар кочергою виявився засильним. Давіде вперше щиро всміхнувся:

— Того вечора я трохи перебрав.

Виправдуючи батька, він уважав покару заслуженою й дав себе вдарити по другій щоці.

їздив цей дивакуватий хлопець на "джульєтті", звісно, темно-синього кольору, звісно, всередині сірій, звісно, без радіоприймача та інших вигод: класом не вийшла. Від підніжжя пагорба, на якому стояла вілла, до Інверіго відстань була невелика, і, тільки-но Давіде сів за кермо, вілла мовби злинула в небо, нижня дорога мало не скочила їм в обличчя, потім пішов каскад стрибків, розчерки якихось вогнів, мабуть, фар зустрічних машин, і "джульєтта" спинилася: приїхали.

— Ваш батько казав, що ви їздите швидко,— промовив Дука,— але не сказав, що ви ще й чудовий водій.

Дорога була вузенька й звивиста, і за великого о цю пору року рухові ганяти нею так швидко міг тільки справжній ас.

Працювати з таким важким пацієнтом було все одно що мати справу з меблями, говорити до стіни чи кривлятися в безлюдному полі. Давіде сам розмови не починав, лише відповідав на запитання, та й то односкладово. Дука повів його просто до бару.

— Пийте собі що хочете, курс лікування почнемо завтра. Розважальний заклад, приліплений так само, як і вілла, до пагорба,

претендував на звання country-night1. Веранда, де публіка танцювала, була майже порожня, низько підвішені лампіони освітлювали скромних гріховодників, які розважалися в будній день. Танцювали під піанолу, але о десятій годині мав початися виступ великого бркестру, і ті, що чули це оголошення, могли сподіватись на добрих півсотні музикантів, хоча на оркестровому подіумі лежало тільки чотири інструменти.

На терасі стояли накриті столики, й за півгодини Дука та Давіде зуміли з'їсти шинку, що відгонила холодильником, курячий холодець, приготовлений за всіма правилами кухарського мистецтва, і поганенький салат "капрічоза". Найкращим тут було повітря, солодко-вогке, і краєвид у непроглядній пітьмі — безліч іскристих цяточок: це збігали терасами до міланської рівнини будиночки, вілли, вуличні ліхтарі.

їв Давіде з видимою неохотою, випив лише півкелиха вина, і все це мовчки. Але після салату Дука підвівся, пішов до бару й замовив віскі трьох сортів. Повернувшись, він поставив на столик три пляшки.

— Вибирайте марку, яка вам до вподоби, для мене годяться всі.

— Для мене теж.

— Тоді почнімо з найбільшої пляшки. Я не замовив ні льоду, ні содової, думаю, це ні до чого.

— Я п'ю тільки нерозведене.

— Я теж. — Дука налив хлопцеві у винний келих. — Надалі, як захочеться ще, наливайте собі сам. Я людина неуважна, та й поговорити треба.

І він знову повернувся до розпитування, єдиного способу підтримувати розмову, аби вичавити з хлопця кілька слів. Скільки разів задавав він запитання, стільки разів Давіде й відповідав, стільки ж разів од танцюльок долинала музика "великого" оркестру, і над терасою їм підморгували зорі.

Так, мати була дуже висока на зріст,— дістав Дука відповідь на запитання. Родом вона з Кремони; ні, моря він не любить, зате мати море дуже любила; вони мали будиночок у Віареджо, але після материної смерті там стало сиротливо; ні, постійної дівчини він не мав ніколи,— це була відповідь на запитання: "Якою була ваша перша дівчина?"

— Постійна не в буквальному значенні цього слова,— наполягав Дука. — Ви мали дівчину для спільних поїздок на кілька днів, на тиждень?

— Ні.

Розмова не дуже клеїлася. Дука налив хлопцеві ще повний келих, бо той після першого стоїчно утримувався.

— Це недобре, але принаймні не доведеться підливати по десять разів. А потім, може, це вам трохи розв'яже язика. Хочеться поговорити про жінок — і не тільки про жінок. Відтоді, як я востаннє торкався руки дівчини, минуло сорок місяців. Я прокинувся й побачив, що моя рука лежить на її руці. Дівчина ще спала, потім прокинулась і прибрала руку. Відтоді минуло сорок місяців. Мені здається, що цей вимушений піст більше тривати не може.

Дука сподівався проникнути в той своєрідний бункер, у якому замкнувся хлопець.

1 Нічний заміський ресторан (англ.).

— Але тут можливості для цього невеликі,— сказав Давіде. Дука нарешті домігся бажаної відповіді.

— Не знаю, зараз перевіримо...

Він залишив хлопця на терасі, а сам через бар пройшов на веранду, відведену для танців. Публіки там трохи побільшало, чоловіків було небагато, хоч гамір стояв великий. Дука по черзі оглянув пристойних синьйорин, оминаючи увагою міланок, які мали партнерів і грали синьйор: інші нагадували домашніх господинь у пластмасових намистах та золочених "марсіанських" босоніжках, накручені за півціни помічницями перукаря. Від певного часу Дука більше не довіряв зовнішності домашніх господинь. Повернувшись на терасу, він задоволено відзначив, що Давіде допив зі свого келиха й тепер тримав його, похитуючись на стільці. Заточувався він менше, ніж раніш,— з новою порцією алкоголю або віднаходив рівновагу, або засинав.

— Я не вмію танцювати,— сказав Давіде.

Вони сиділи за столиком далеко від оркестру, в найзатишнішому й найтемнішому куточку ресторану.

— А я танцюю добре.

Зробивши на радість офіціанта нове замовлення, Дука запросив одну з тих домашніх господинь і не помилився. Наприкінці танцю обраниця погодилася випити оранжаду за їхнім столиком.

— Я не можу дуже затримуватися,— сказала вона. — Батько відпускає мене до одинадцятої, я вертаюся додому опівночі, та коли він прокидається, мені перепадає.

— Який жаль,— скрушно мовив Дука. — А в мого приятеля тут недалечко вілла із стереофонічним програвачем і набором чудових платівок.

При слові "вілла" дівчина задумалася. Тільки-но оркестр заграв знову, Дука запросив її танцювати і завів з нею інтимну розмову; дівуля виявилася з тих, що можуть зрозуміти бажання двох самотніх чоловіків такого зоряного вечора, як сьогодні, і ще до закінчення танцю прийняла дві пропозиції: поїхати на віллу і знайти якусь подругу.

— Але вам доведеться відвезти нас додому, щонайшзніш — о пів на першу,— застерегла вона без завзяття. Це була згода затриматися ще на півгодини.

Після танцю вона метнулася надвір і за дві-три хвилини повернулася з іншою дівчиною, такою ж, як сама; вони нагадували два костюми однакового крою, тільки різних кольорів: перша була блондинка, а друга — брюнетка. їхня схожість була не в однаковому одязі, а в однаковій ментальності. Вони радісно привітали появу цілої батареї пляшок, були задоволені "джульєттою" і збиралися погомоніти в машині, та сто двадцять кілометрів на годину такою дорогою заперли їм подих, і дівчата відітхнули вже аж біля вілли.

— Не до вподоби мені така їзда,— сказала брюнетка; котрусь із них двох звали Маріоліною. — Назад одвезете нас повільніше, а то ми підемо пішки.

Хлопця більше не хитало, але він тримавсь трохи скуто й відмовчувався; натомість не втихав лікар, оскільки, взявшись за справу соціальної реабілітації, треба йти до кінця, чи не так, докторе Дуко Ламберті? — кивок головою — і ви, докторе Дуко Ламберті — кивок головою — князь боговгодної справи соціальної реабілітації, ах, цей гумор: визволити людськість в особі молодого Давіде Аузері від бича алкоголізму; визволити людськість від страху смерті, людськість в особі

синьйори Софі Мальдрігаті, чиї очі скаламутніли від жаху, коли підійшов головний лікар, оповідач сороміцьких анекдотів; Дука Ламберті визволяв усіх від усіх напастей, визволитель з покликання; майже годину поспіль він говорив з дівчатами, а Давіде силкувався запустити стереофонічний програвач, але він виявився несправним, і тоді одна з домогосподинь увімкнула транзистор, упіймала "Рим-2", а Дука й далі патякав; на тлі танцювальної музики голос його здавався голосом конферансьє.

Наливаючи всім випити, Дука пояснив, що його друга звати Давіде і що він тишко. Синьйорини поводилися пристойно й пили мало, розповідали тільки якісь небилиці про себе, а що Дука й Давіде умовностей не порушували, вечірка аж ніяк не здавалася вульгарною. Нарешті Дука відкликав набік Маріоліну — він ладен був заприсягтися, що то Маріоліна,— і щось їй розтлумачив.

За кілька хвилин Маріоліна зуміла підняти Давіде з крісла і, вигинаючись, побралася з ним сходами на другий поверх. Незважаючи на свої високі підбори та зачіску, вона ледве сягала хлопцеві до плеча. Після зникнення закоханої пари Дука випростався на дивані; друга домогосподиня, розчулена музикою та двома келишками, приклякла долі біля нього й перетворилася на вишукану Франсуазу Гарді з розпущеним волоссям, яка виливає в пісні свої жалі. Потім, переставши співати, спитала конкретніше і ясніше, але так само палко:

— Ми зостанемося тут чи знайдеться кімнатка й для нас? — І кивнула очима на горішній поверх, домагаючись любовного ложа й для себе.

Дука налив їй ще й випив разом з нею. Як цій дівці пояснити, що тривала здержливість породжує різновид невропсихічного загальмування чи звичку до цнотливості. Така цнотливість, по суті, здатна перерости в злочин: якщо починаєш цуратися жінок, то можеш стати жертвою своєї здержливості й зашкарубнути в цій чесноті. З другого боку, якщо пропозиція надходить від жінки, особливо в Італії,

відмова, хоч би чим вона була продиктована, стає неможливою. Чесна й сумлінна блудяжка, така, як оця Франсуаза Гарді, котра чесно згодилася скласти йому компанію, ніколи б не зрозуміла що й до чого, могла б образитись, а потім уважала б його за імпотента й навіть, чого доброго, за "голубого". Йому б не хотілося засмучувати таку любу дівчину з любої Бріанци.

— Тут буде краще, тільки вимкни приймача.

Під час війни в Іспанії один фашистський ватажок любив віддаватися сласним утіхам під патефонну музику "Болеро" Равеля; Дука ще до такого не докотився.

О пів на другу з великою гідністю згори спустилася Маріоліна, сама. Дука і Франсуаза знов увімкнули радіоприймач і дуже гідно намагалися вдавати з себе добрих друзів. Не встигла Маріоліна зійти вниз, як Дука підійшов до неї, чемно всадовив її на нижню приступку, сів сам і втягнув дівчину в дружню розмову. Хоча запитання, звернені до неї, були дуже нескромні, він недаремно поклався на її здоровий глузд: Маріоліна виявилася, можна сказати, розумною.

На запитання номер один, ще не таке безсоромне, дівчина голосно засміялася.

— Я теж думала, що опісля він засне, але сталося навпаки. Запитання номер два було геть сороміцьке, і запитана відповіла просто:

— Ні.

Так само вона відповіла на запитання номер три, чотири і п'ять. Подружка піднесла їй келишок і побажала залишитися тут і слухати, але, почувши запитання шосте й сьоме та її відповіді, вона, здавалося, була шокована їхньою безсоромністю й повернулась на диван до радіоприймача.

Запитання номер вісім було останнє, і Маріоліна відповіла на нього майже зворушливо:

— Ні, цього він не робив. Увімкнув транзистор коло ліжка, освітлення було лише від шкали. — Вона описувала сцену з утіхою, очевидно, й досі лишаючись під враженням. — Припалив мені сигарету й вибачився за свою небалакучість, а потім поцікавився, чого я волію: заночувати тут чи щоб мене відвезли додому. Я відповіла, що мені треба додому, і пішла до ванної, а коли повернулася, він уже встиг надягти штани, сорочку, черевики й ще раз перепросив мене.

— За що?

— За те, що не може провести мене, бо соромиться.

— Соромиться чого?

— Сказав, що йому не хочеться бачити тебе.

Психосексуальний допит закінчено. Ну що ж, і з цього погляду мікеланджелівський Давід був цілком нормальний. Восьме запитання, технічне й аналітичне, поставлене Маріоліні, принесло очікувану відповідь. Давіде Аузері — хлопець витривалий, жагучий, наділений здоровими інстинктами і без будь-яких збочень. Алкоголь, навіть прийнятий у великій дозі, не справляв ніякого впливу, не викликав ні загальмованості, ні відхилень: свідчення Маріоліни відзначалися глибоким знанням справи.

Дука підвівся з приступки й підняв на ноги свою секс-інформаторку:

— Ще по ковточку, а тоді — додому.

Кілька банкнот з одержаних від інженера Аузері непомітно перекочували з кишені його піджака до сумочок домогосподинь, але

вечірка й після цього не збилася зі свого шляхетного тону. Дівчата попросили висадити їх біля ресторану, й досі відчиненого, і Дука дуже обережно повів "джульєтту" назад до вілли. За хвірткою його вже чекав статечний літній синьйор у непромокальному плащі, накинутому поверх довгої нічної сорочки. Бездоганною італійською мовою, без жодних ознак діалекту, він назвався служником, перепросив за свій одяг і виявив готовність показати гостеві кімнату й дати все необхідне для ночівлі — так, мовляв, розпорядився молодий синьйор Аузері.

Кіногенічний служник провів Дуку на другий поверх, показав кімнату та вже знайому ванну, потім з увічливим поклоном, притримуючи на грудях плащ, залишив його самого.

Кімната була суміжна з кімнатою Давіде, планування будинку відзначалося простотою, очевидно, в цій кімнаті спав, коли навідувався, інженер Аузері. Такий здогад підтверджували й книжки на столику, присунутому до стіни. Дві з них були історичні, присвячені другій світовій війні, одна — історія республіки Сало, друга — історія Італії від 1860-го до 1960 року; крім того, тут були "Людська свідомість" Рассела, якась брошурка англійською мовою в лакованій вогнетривкій обкладинці і кілька випусків журналу "Віа дель мондо". Література, можна сказати, конструктивна для такого чудового конструктора, як інженер Аузері.

Дука не мав із собою навіть валізки, бо не думав, виїжджаючи з Мілана, що затримається тут. Але це не мало ніякого значення. У ванній він видавив трохи зубної пасти на язик і прополоскав рота, облився водою і в трусах повернувсь до кімнати. Настрій був невеселий.

З вікна проникали гарячі хвилі вогкого повітря, комарі і якась давучка тиша, бо рух на дорозі зовсім завмер. Настрій ще дужче підупав, коли, незважаючи на ретельне обливання, Дука виявив на шиї довгу волосину Франсуази Гарді. У тюрмі його теж найдужче гнітили саме ці опівнічні години. Він готувався, ждав приходу таких думок і спогадів, та коли вони накочувались, то підминали його й мордували

завжди ще дужче, ніж він сподівався. І доводилось вибиратися на поверхню з-під їхнього валу.

Забагато помилок припустився.

З

Насамперед не треба було ненавидіти головного лікаря Аркуате; в нього зовнішність конюха, перебраного в хірурга-віртуоза, а які манери, а тон голосу, а блазенське кривляння!.. І все ж зненависть була недоречна. Якщо Аркуате тобі не подобається, покинь клініку, не виявляючи своїх емоцій.

Обурившись поводженням професора Аркуате, Дука припустився помилки — надто роздмухав оту ранкову сцену. Вони вдвох вийшли з палати синьйори Мальдрігаті. Цей візит був суто формальний, і Аркуате, мабуть, навмисне покинувши двері відчиненими, проказав: "Ця ще протягне до Першої Пречистої, вже ж, здається, на Божій дорозі, а опирається".

Голос був нестерпно гучний: окрім бідолашної синьйори Мальдрігаті, якої це стосувалося, репліку, безперечно, почули всі хворі.

Роздратування професора було викликане тим, що він щороку від 5 до 20 серпня зачиняв свою маленьку, але переповнену клініку, а хворих виписував, оголошуючи їх раптово зціленими або рекомендуючи змінити клімат. Правда, йому не завжди щастило очистити клініку до дати, визначеної ним чи, точніше, його дружиною, яка хотіла в цей час бути у Форте-деї-Мармі, оскільки щороку з Нью-Йорка приїздила її сестра на канікули; і, якщо через якогось хворого доводилося затримуватись, Аркуате не тямився від гніву.

Не треба було так обурюватися тією реплікою, ні так перейматися розпачем синьйорити Мальдрігаті, яка її почула: такі помилки марно не минають.

Репліку синьйора Мальдрігаті справді почула й зрозуміла, і відтоді для неї почався суцільний кошмар, її зойки не припинялися до півдня, жодні уколи вже не заспокоювали, тільки сильне снодійне викликало в неї забуття, так ніби вона спускалася на дно страшного колодязя. Вона й так не розраховувала довго протягти, але слова головного лікаря вказали їй строки відходу: вона мала б померти ще до Першої Пречистої, як сподівався Аркуате, отже проживе небагато після Спасівки.

Краще дав би людині спокій, стан її був важкий, але звичайний для таких хворих, тим паче, що завдяки морфію синьйора Мальдрігаті мучилася не так-то й сильно, тільки б доглядальниця не забувала робити уколи. Так ні, він, Дука, тримався ввесь час поблизу й намагавсь переконати її, що вона не безнадійно хвора. Ще одна помилка, оскільки хвора на рак стара синьйора Мальдрігаті була жінка вельми тямуща.

На суді його запитали, коли саме він піддався на вмовляння синьйори Мальдрігаті приспати її, зробити їй летальну ін'єкцію іркодину.

Дука схибив, відповівши так:

— Вона благала мене про це всю першу половину дня тридцятого липня. Краще було б замовчати дату, не згадувати.

— І коли ж ви їй зробили ін'єкцію іркодину?

Він знову схибив, хоча всередині в нього аж похололо:

— В ніч проти першого серпня.

— Виходить, ви,— заявив головний прокурор,— вирішили вбити стару хвору жінку, хай навіть під виглядом ейтаназії, і ваші вагання, якщо тільки припустимо з морального погляду вбити людину, яка могла б прожити ще цілі роки, тривали не більше тридцяти шести годин, ба навіть менше, оскільки сім чи вісім годин вона спала.

Ось уже котрий рік не щастить заглушити в мозку цей голос, а все через припущену ним неймовірну дурість. До суду Дука ще вірив у якісь межі людської глупоти, але потім і в цьому зневірився. Лише вправність адвоката, найнятого батьком, врятувала Дуку, принаймні частково. Три роки в'язниці і вигнання з колегії лікарів — це було мінімальною карою. Він ризикував дістати п'ятнадцять років тільки за те, що згодився позбавити синьйору Мальдрігаті страху смерті. Умерти куди легше, ніж мучитися чеканням, саме це намагався Дука — на потіху всім — пояснити суддям, коли, зірвавшись на ноги, несподівано закричав:

— Очі в синьйори Мальдрігаті біліли від жаху при появі професора Аркуате, який назвав їй дату смерті...

Двоє карабінерів посадили його знову на місце, а небога синьйори Мальдрігаті після вироку пішла до нотаря з'ясовувати питання спадщини.

Одного ранку його відвідав у камері батько, старий не переніс горя, невдовзі занедужав і за чотири дні сконав од інфаркту. Сестра Лоренца, зоставшись сама, знайшла в ці три роки люб'язного добродія, який підбадьорював її, спав з нею, а коли вона завагітніла, втік, сказавши, що одружений. Лоренца запитала Дуку, чи подобається йому ім'я для дівчинки Сара. Він з в'язниці відповів, що подобається. Надто багато помилок припустився.

Помилкою було відмовитись від снодійного, не довелося 6 щоранку, при пробудженні зі сну, чути голос Аркуате чи голосіння синьйори Мальдрігаті, яке урвав тільки милосердний іркодин. Адже ще в камері,

коли лікар запропонував Дуці таблетки, а він відмовився, можна було передбачити, що не зможе спати через докори сумління, вбивши хвору, котра могла б ще жити цілі роки. Це ж було справжнє безглуздя уявляти, ніби синьйора Мальдрігаті протягне лише місяць чи два, і тільки суд це виявив. Дука не спав насамперед тому, що після всього того його внутрішній світ порушився. Примітивна курка, і та втратила б усякий сон, а курник зробився б їй огидним.

Була лише четверта, а все ж прибій у душі почав відступати, мабуть, знайома щонічна мука пішла на спад. Лише тоді Дука почув за стіною якийсь звук, наче там зачинили вікно чи двері. Мікеланджелівський Давід, певне, спав неспокійно. Цей хлопець теж додавав йому відчуття дискомфорту. Дука підвівся, щоб почитати книжку, й узяв першу-ліпшу; попалась історія республіки Сало, на очі трапили рядки пам'ятної записки Буффаріні для Муссоліні: ентузіазм італійського народу, викликаний війною, раптово охолов після Сталінграда і висадки союзників у Марокко, дуче слід мати на увазі, що настрій населення нині дуже відрізняється від настрою за імперських часів. Навіть зненависть до німецьких камрадів зросла...

Нараз Дука згорнув книжку, підвівся й знову поклав її на столик. Щось у цьому домі викликало в нього тривогу, навіть сіра пасмуга досвітнього неба, і та здавалася якоюсь підозрілою. Він вийшов за поріг, щоб з'ясувати причину того відчуття, й, сам не розуміючи навіщо, постукав у двері суміжної кімнати, де спав Давіде.

Жодної відповіді. Дука спробував увійти, але двері були замкнені на ключ. Нараз йому стрелило в голову, ніби там щось сталося, і він загрюкав кулаком.

— Відчиніть, а то двері висаджу!

Анічичирк. Але Дука не кидав грюкати і грюкав дедалі сильніше, аж поки в шпарині повернувся ключ і двері відчинилися. Тривога виявилась

недаремною. Правою рукою Давіде тримав хустину на зап'ястку лівої, хустина була мокра від крові, кров скрапала на підлогу. Не що інше, як спроба самогубства.

Дука не сказав ні слова. Він штовхнув хлопця до ванної, там на стіні висіла шафка-аптечка і, над сподівання, в ній було все, що треба. Сунувши в раковину своє ручисько, Давіде слухняно дав робити з собою все. Надріз на зап'ястку було зроблено з великим знанням справи, щоб викликати максимальну кровотечу при мінімальному розтині. Це значно полегшило роботу при накладанні шва, і менш ніж за півгодини самогубець уже лежав у постелі. Пов'язки з-під манжети сорочки зовсім не було видно. Давіде лежав мовчки, не сказавши ні до цього, ні опісля жодного слова.

Не сказав жодного слова й Дука. Вклавши хлопця в ліжко, він заходився шукати спиртне. Це скидалося на дитячу гру: такий велетень, як Давіде Аузері, міг ховати щось лише на шафі; зіп'явшись навшпиньки й бувши не набагато нижчим від нього, Дука дістався до тієї хлоп'ячої криївки, намацав, пляшку й засміявся в душі.

Він почав пити з пляшки: ковток, потім перепочинок, ще більший ковток, знову перепочинок, третій ковток, тепер годі. Йому треба було підкріпитись, від страху він укрився циганським потом, і навіть віскі не могло його зігріти. Дука знову поставив пляшку на шафу, підсів до хлопця й заходився його розглядати. На вигляд Давіде лишався цілком нормальним — ніяких слідів страждань, ніякої блідості, шкіра обличчя суха. Саме це й викликало найбільший жах: прагнути смерті з таким самовладанням і вмиротвореністю. У двадцять два роки.

— А про інших ви подумали?— спитав Дука, й поглянув за вікно, де небесний пруг уже побілів зі сходу. У відповідь — мовчанка.

— Я маю на увазі не батька, хоча для нього цей удар був би смертельний. Маю на увазі інших, будь-яку іншу особу, будь-якого

перехожого на вулиці. Наприклад, мене. Уявіть, що я не почув би через стіну того легенького звуку: це коли ви пішли до ванної по ножиці, щоб перерізати вени. Уявіть, що я спав би і, прокинувшись, знайшов би вас у калюжі крові. Спробуйте зрозуміти. Три дні тому я вийшов з в'язниці, за мною рахується злочин, кваліфікований як убивство, хай і з обставинами, що пом'якшують провину. І от сьогодні вранці мене виявляють тут, із трупом юнака, після розваги в товаристві жінок легкої поведінки, та ще ці сліди оргії на першому поверсі. Ви ще не знаєте, яка буйна фантазія в преси і яка недовірлива поліція. Пішов би поговір про наркотики, і мене, як дискваліфікованого лікаря, звинуватили б в організації розгнузданої пиятики, в постачанні героїну, кокаїну, піти, марихуани, мене, можливо, запідозрили б у сприянні самогубству: мовляв, хтось перерізав бідоласі вени, коли він поринув у наркотичний ступор. У залі суду завжди знайдеться адвокат, здатний вигукувати подібні фрази. Так я знову опинився б за ґратами і тоді вже пропав би навік. Отож послухайте мене: для вас я людина стороння, це правда, але я маю сестру двадцяти двох років з позашлюбною однорічною дитиною, і їхнє життя залежить тільки від мене. Якщо я працюватиму, вони їстимуть, їм не доведеться жебрати, як це було ввесь час, поки я сидів у в'язниці. Якби ця ваша дурна забаганка здійснилася, мене можна було б теж списати з рахунку. Знаю, вам зараз не до таких думок, але я не можу не думати про це, і якщо не задушив вас, коли побачив з перерізаним зап'ястком, то лише тому, що вмію ще панувати над самим собою.

У відповідь нарешті пролунало одне слово, єдине, коротке, безбарвне і все-таки зворушливе: "Пробачте". І хлопцеві очі при цьому трохи примружились — він теж панував над собою.

— Більше цього не робіть, Давіде! Я не можу пильнувати за кожним вашим кроком, бо той, хто вирішив укоротити собі віку, все одно доможеться свого, хоч пристав до нього десяток охоронців. Якщо вам набридло життя, почекайте завершення моєї роботи — через якийсь місяць ви питимете тільки мінеральну воду, а там я дам вам спокій, і можете робити, що вам заманеться. Але поки я тут з вами,— Дука

вхопив хлопця за комір розстебнутої сорочки й, незважаючи на солідну вагу, однією рукою підняв мало не до самих своїх очей,— поки я тут з вами, ви більше не робитимете нічого подібного: я не допущу цього. А потім уже вб'ю вас сам, не пошкодую.

Кмітливий юнак не міг не зрозуміти, що в цій сцені багато театральності. Умовляючи втриматися від повторного замаху, лікар перебільшував значення моральної причини, явно драматизував, пояснюючи, що це самогубство жорстоко занапастило б іншу людину, ближнього, хай і непричетного до цього. Але іноді саме моральні причини найкраще впливають на двадцятидворічних.

— Більше такого не повториться.— Давіде сказав це, знову примружуючи очі; хоч який був його розпач, але хлопець зумів майже цілком його приховати.

Дука встав з ліжка. Він усе ще лишався в самих трусах.

— Я — по сигарети.

Повернувшись до своєї кімнати, він одягся: прегарна нова сорочка, ошатний синій костюм з найлегшої тканини, дуже дорога блакитна краватка,— все це вбрання дісталося йому при виході на волю від сестри Лоренци чи, точніше, від доктора Карруа, який дав їй гроші. Відросле на два міліметри волосся ще не потребувало гребінця. Вив'язуючи краватку перед дзеркалом шафи, Дука побачив, що треба поголитися. Він закурив і повернувся до кімнати Давіде.

Надворі розвиднялося, день барився з приходом, але світло стало вже непотрібне, і Дука погасив його. Хлопець і досі лежав, монументальний і нещасний, випроставшись на надто короткому й надто вузькому ліжку, мов на дошці. Дука взяв стільця і поставив поряд. Докурював свою сигарету, не пропонуючи закурити й Давіде.

— Про причину замаху на життя я вас не запитую, бо багато ви мені не розкажете.— Відповіді він не чекав, знаючи, що її й не буде, отож зробив ще кілька затяжок, а потім промовив: — Отож і я не стану допитуватися, бо ви не сказали б її самому собі.

Давіде й справді не відповів нічого. Але тепер Дуці стало ясно. Справа не в пиятиці, не в алкоголізмі, як думав імператор. Батьки завжди сюсюкають з дітьми. Щоб хопець такого віку прагнув з ясною свідомістю вмерти, потрібна була глибока причина. Давіде — всебічно здоровий хлопець, це підтвердила й Маріоліна, і коли такий кремезняк свідомо обрав смерть, для цього мав статися болісний розрив його власного "я". Конкретний факт, хоч би який серйозний, не міг би довести його до такого стану. Навіть якби Давіде вбив когось, пристрелив літню синьйору чи підклав заряд тротилу в закусочну міланського вокзалу, він не поводився б так. Давіде Аузері був чимось виведений з себе. Або кимось. Саме це й належало виявити, пияцтво — це не причина.

— А зараз, оскільки ви вже відпочили, їдьмо.

Він устав і викинув недокурка у вікно, побіліле від світанку, але це молочне світло ніяк не яснішало, ніби світанок зупинився. Крім того, через якусь дивну обставину, в цьому місці, де стояла вілла, не чулося вранішнього щебету птаства. Навколо досі панувала нічна тиша.

— Ця місцевість не підходить ні вам, ні мені. їдьмо звідси негайно. Я приготую валізу, пару днів вам краще не користуватися лівою рукою. Не думаю, щоб ви тут добре спали. Так само і я.

к >м Давши такі розпорядження, він знайшов прегарну м'яку валізу, звичайно, темно-синю, поклав туди все необхідне. Відтак туалетним папером ретельно повитирав криваві плями, які вели з кімнати до ванної. Щоб підтримувати сестру Лоренцу й небогу, треба було робити й це, й багато чого іншого. А коли все було готове, він сказав:

— Вставайте. Оскільки я міг не помітити якоїсь плями крові, то, перш ніж ми поїдемо, розбудіть покоївку, служника, будь-кого, й попередьте, що ми їдемо. Якщо вони потім виявлять якусь непомічену криваву пляму, то не подумають, що тут стався злочин, а злочинці позникали.

Давіде підкорився зі скрушною готовністю, розбудив служника, який учора ввечері з'явився був у нічній сорочці, звелів йому віднести валізу в машину, а сам спокійно сів поряд з кермом, знаючи, що вести доведеться лікареві.

З лагідних бріанцольських пагорбів вони спустилися до міланської рівнини і десь під Монцою зупинились біля відкритого шинку. Природно, віскі там не подавали, та й сам шинок скидався радше на стайню, проте мікеланджелівський Давід почав бліднути і потребував підкріплення. Дука замовив дві чарки виноградної. Юний Аузері вихилив душком, тоді Дука простягнув йому й свою чарку.

— Курс лікування починається від цієГмиті,— сказав він.— Щоразу, коли я вважатиму за потрібне вас почастувати, я це зроблю. Поза цим — ні краплі, і я доможусь цього правдою і неправдою.

Давіде випив і другу чарку; вони здавалися йому такими маленькими, просто мізерними. Дука сказав:

— і більше не вип'єте жодної: це наказ.

Він сів за кермо, а невдовзі глянув на хлопця: блідість минула, віддих став нормальним. Звичайно, йому дошкуляв не цей сміховинний відплив крові. Всередині нього сиділа і пожирала його якась гадюка.

— Якби ви розповіли мені, що з вами сталося, і якби попросили допомоги в мене, то це було б набагато краще,— сказав Дука.

Відповіді не було, та він її й не чекав.

4

Сонце час від часу вигулькувало і в Мілані, забарвлюючи червінню останні поверхи особняків, і вже від спеки стало важко дихати. Дука зупинив "джульєт-ту" на майдані Леонардо да Вінчі.

— Заскочимо до моєї сестри. Вона, мабуть, уже прокинулася, дитина

0 шостій їсть свою кашу.

Мастодонтський під'їзд був достоту з п'ятнадцятого століття, хоча особняк відзначався скромністю. Двері стояли замкнені, але Дука на під'їзд і не глянув, лише свиснув, і з вікна другого поверху висунулася Лоренца з дитиною на руках.

— Я думала — мені причулося, так рано я тебе не чекала,— сказала вона

1 кинула йому ключі.

— Це мій друг, звари нам кави.— Дука рушив слідом за Давіде сходами на другий поверх.— Квартира маленька, стара, з двома службовими ходами для тарганів, один з вулиці, а другий з двору. Ми тут недавно замешкали.

Лоренца стояла на сходовій площадці з дитиною на руках, стояла в піжамі, на щастя, темній, на плечі їй, перехоплений звичайною гумкою, спадав довгий кінський хвіст.

Дука взяв дитину на руки й відрекомендував сестрі гостя. Сара, як виявилося, була суха.

— Вона вже зробила піпі чи тільки збирається?— спитав він у Лоренци.

— Тільки що зробила, я її перевдягла.

Великі очі Лоренци сяяли; вона радо дивилась і на Давіде, інакше вона ніколи не дивилася; коли приходила до брата в тюрму, то теж так дивилася на нього і так само говорила радісним голосом: "Адвокат сказав, усе йде чудово".

— Я її потримаю і піду з тобою в кухню зварити каву.— Дука обернувся до гостя, який сидів нерухомо на хисткому стільчику.— Давіде, я ненадовго, пробачте.— В кухню він.пішов із Сарою: дівчинка була опокійноюи тільки в когось на руках, інакше здіймала крик.— У правій кишені піджака сигарети.—

Лоренца взяла пачку, припалила сигарету й стромила йому в рот.— У лівій кишені лежать чек і гроші. Всі гроші візьми собі, а чека залиш мені.

Добувши з кишені піджака таку грубу пачку, Лоренца задумалася. Поклала їх у шухляду кухонного столу і запалила під уже поставленою на плиту джезвою газ.

— Що це, Дуко?

— Аванс.— Він випустив дим убік від дитини.— Маю роботу, не хвилюйся, це те, що запропонував мені Карруа. Можливо, деякий час вона перешкоджатиме мені бачити тебе, от я й заскочив зараз.— А ще для того, щоб дати їй гроші: на високому дитячому столику лежала булочка, отже Лоренца не мала за що купувати печиво на плазмоні, як завжди.

— Але яка саме робота?— Ну от, і Лоренца стала трохи побоюватися, після того як він посидів за гратами, після того як помер їхній батько, після того як опинилася сама-самотою і лікар одного дня сповістив їй, що, на його думку, вона завагітніла. Від страху її пухкі гарні губки аж трохи запали.

Дука стисло пояснив їй характер його взаємин з хлопцем, який лишився в кімнаті, і вони, повернувшись туди з кавою, застали його там, де й залишили. Під час усього візиту дитина сиділа в Дуки на руках, це був ризик, оскільки візит затягувався, і часте "піпі" Сари могло занапастити його новий шикарний костюм, проте рученятко Сари, закинуте йому за шию, і друге, яке тяглося до його носа, її небесні усміхнені оченята, зворушливе белькотання щось та важили: це був виправданий ризик. Сам Дука тим часом придивлявся до Давіде, але його спостереження давало не багато поживи. Брак випивки ще більше відчужував хлопця від світу земного. На запитання він більше не відповідав, тільки усміхався чи кивав головою, і блідість його посилилася, треба було дати йому підкріпитися, перше ніж депресія перейде всі межі.

— Нам пора.— Дука віддав Сару сестрі, щасливо уникнувши патьоків.

— А коли повернешся?— спитала Лоренца.

— Важко сказати. Я зателефоную.— Уже в машині він сказав Давіде: — Зробіть ще одне зусилля. Зараз ми підемо до перукаря, а потім заглянемо до бару, є тут по сусідству непоганий бар.

Хлопець усміхнувся і кивнув головою. У перукарні захотів поголитися й він, вони сіли у крісла поруч, у дзеркало Дуці було видно, як Давіде раз у раз приплющував очі; якби задрімав, це було б непогано.

Ну от, він таки задрімав.

— Цс! — шепнув Дука перукареві.— Ми цілу ніч провели в машині, він утомився і почуває себе не дуже добре. Хай поспить, тим паче, що клієнтів у вас не багато.

— Сьогодні не напружений день.— Перукар, людина кмітлива, бувала в бувальцях, лишив Давіде з однією намиленою щокою і закурив.

Дука загадав ще й підстригти себе. Молодий помічник, хлопець із Комо, не багато бачив у житті й не міг собі уявити, щоб клієнт заснув у перукарському кріслі, а втім розповів упівголоса, як сам одного разу заснув у Комо в кафе, випадок для нього такий незвичайний, що він запам'ятав його на все життя.

Після стрижки й гоління Дука завів розмову з перукарем, вряди-годи позираючи то на годинника, то на Давіде: з кожною збіглою хвилиною алкоголю ставало менше, а просвітління більше. Так Давіде проспав би, може, й до полудня, але о чверть на одинадцяту з'явився постійний клієнт, голосистий міланець, один з тих, кого любить показувати телебачення,— худий, кістлявий тип, вульгарний, аж багровий від вина, — і зарепетував:

— А ми — молодці, наша завжди візьме!

Отож Давіде прокинувся, зрозумів, що задрімав, і Дука побачив, як почервоніла його ненамилена щока. Одначе старий перукар уже був напоготові, що не кажи, чоловік досвідчений, ще й джентльмен, він доголив Давіде, і вони поїхали далі.

— Даруйте, що я завіз вас туди. У вашого перукаря, звичайно, краща публіка,— сказав Дука, але відповіді не почув. Він висадив його перед баром на вулиці Плінія.

— Це найкращий заклад у районі. Замовляйте, що хочете.

Поки Давіде пив подвійне віскі, лікар уникав на нього дивитися, сказав тільки:

— Пийте повільно, нам нема чого поспішати.

Сон і віскі трохи вивели його із заціпеніння. В машині хлопець озвався:

— Я для вас неабиякий тягар.

— Та певне,— сказав Дука, ведучи автомобіль.— Але ви мені симпатичний.

На майдані Кавура він звернув на Фатвбенефрателлі й припаркувався на вулиці Джардіні.

— Почекайте мене тут. Мені треба зайти до квестури. Лишаю вам навіть ключі від машини, але не забувайте, що я рам сказав сьогодні вранці: поки я з вами, ніяких вибриків. Якщо, повернувшись, не застану вас тут, почну шукати і маю надію, що знайду вже мертвого, бо якщо ви змусите мене розшукувати вас живого, я вам тоді не позаздрю. Але не здумайте волочитися й по шинках.

Давіде слухав без усмішки, тільки головою кивав. Мабуть, не втече — хлопець чесний.

При вході до квестури на Дуку, як удар, наринув спогад про батька. Щоразу, коли він хлопцем уходив з ним у цей під'їзд, перетинав подвір'ячко, піднімався сходами, проходив цим коридором, то в кімнатці, яка більше нагадувала комірчину, але яку батько величав кабінетом, старий незграбно кивав лівою рукою, пораненою колись ножем на Сіцілії, в бік стільця, чи радше ослінчика з дошкою замість спинки, й казав: "Сідай тут і роби уроки". Дука клав на коліна підручника, якого батько наказував приносити з собою, й поринав у

читання, а коли мав щось писати, батько звільняв йому ріжечок власного столика, піднесеного ним у ранг письмового. Ось так у цьому приміщенні вивчав Дука основні розділи обчислення безконечно малих величин, хімії та планіметрії.

Але сьогодні він рушив іншим коридором, тихішим, безлюднішим. Коло дверей кабінету Карруа стояв самотній сержант. Людина тут нова, сержант, перш ніж упустити відвідувача, зажадав роз'яснень, збирався навіть обшукати його, але тут з'явився Карруа.

— Всіх докучників ти впускаєш, а як приходить мій друг — тримаєш його під дверима!— зарепетував він. Карруа не вмів говорити нормально, він або кричав, або мовчав.— Ну як там з Аузері?— загорлав він, як тільки-но зайшли до кабінету.

Дука розповів, як ідуть справи, й подякував за турботу.

— Робота трохи дивна, але мені до вподоби, хай тут і не все ясно.

— А що саме не ясно?

— Ніяк не віриться, ніби вся притичина в пиятиці. За цим криється щось інше.

— Що саме?

— Хтозна. Але щось таке, чим могла б зацікавитися й поліція. Пауза. Доктор Луїджі Карруа мовчки дивився на Дуку. Це був давній

батьків приятель — мабуть, коли він уперше отак глянув на Дуку, тому заледве минуло п'ять-шість років. Відтоді Карруа дивився на нього безліч разів, але Дука так і не навчився зносити цей погляд, щоразу почував себе ніби голим. Карруа був малий на зріст, не гладкий, а обважнілий за тридцятилітню службу в поліції; завдяки майже сивому,

довгому і дбайливо зачесаному назад волоссю без залисин на лобі, він справляв ураження високопоставленого банкового службовця, а не поліцая. За винятком тих хвилин, коли він отак мовчки втуплювався в когось.

Цього разу Карруа проказав незвичайним для себе тихим голосом:

— Якби за це взявся твій батько, може, щось та вийшло б. Твій батько не давав маху ніколи.— Голос його знову зірвавсь на крик.— Але ж ти лікар, а не поліцай! Сім'я Аузері не може вчинити нічого, що вимагало б утручання поліції! — Тут задзвонив телефон, Карруа зняв трубку, послухав і вигукнув: — Ну от, знов за рибу гроші! — Він обернувся всім корпусом до Дуки.— Завжди мене величають доктор Карруа. А це хтось зовсім інший, а не я. Ось уже десять років торочу їм одне й те саме: Карруа, будь ласка, наголос на першому "а", а не

Карруа!" Як об стіну горохом, убили собі в голову — Карруа та й Карруа.

Дука всміхнувся. Як правильно вимовляти його прізвище було єдиною слабкістю цього чоловіка, таємною і незцілимою раною, оскільки люди інстинктивно казали Карруа й ніхто не здогадувався, що треба казати Карруа. Дука знову споважнів, зажурився. Ні, ця робота йому рішуче не подобалась.

— Якщо при лікуванні хлопця випливе щось протизаконне, що звелиш робити? Адже інженер Аузері — твій друг.

Цього разу крик залунав ще гучніше:

— Нічого не випливе, в сім'ї Аузері нема чому випливати! Ми ходили разом до школи, разом воювали, разом зістарілися в цьому жорстокому світі, і хоча його син не відзначається розумом, але на червоне він

вулиці не перейде. А п'є тому, що йому бракує клепки. Зате ти такий мудрагель, що навчиш його навіть вичавлювати лимони.

Ну ось, тепер Карруа висловився зовсім відверто: не досить бути сином поліцая чи вихованцем високопоставленого чиновника квестури, бо якщо колеса вивернуться не туди, як це було з синьйорою Мальдрігаті, то розчавлять тебе самого, а йому, Дуці, не хотілося бути розчавленим удруге.

— Послухай-но мене, будь ласка. Я ні до чого не доскіпуватимуся: так ліпше. Та коли все ж випливе щось, я прийду сюди, піднесу його тобі на срібній тарілочці й розпрощаюся з цим усім. Не бажаю мати нічого спільного з людьми чи з обставинами, які стоять по той бік карного кодексу. Думаю, така вимога не надто надмірна?

Відповіддю Дуці був не звичний репет, а тиша. Збігло чимало часу, поки Карруа раптом підхопився й таки зарепетував:

— Ти ж, либонь, маєш якісь підстави думати, ніби є щось, що стоїть по той бік карного кодексу!

— Вважаю за краще тобі цього не казати, оскільки це, можливо, й не підстава,— різко й чітко відповів Дука,— але минулої ночі син твого приятеля пробував покінчити з собою — перерізав вени. Я впіймав його дуже вчасно, і тепер він там унизу, живий і здоровий, чекає на мене. Але хлопець його віку не шукає смерті, якщо для цього немає глибоких мотивів.

— А він нічого тобі не сказав?

— Ні, так само як уже цілий рік не каже рідному батькові, чому п'є, якщо до цього пороку його не привчили ні друзі, ні якась компанія. І що більше його про це розпитувати, то менше він тобі скаже.

— А скільки людей вкорочують собі віку без жодних причин!

— Давіде Аузері не зведена дівиця. Він чоловік, та ще й молодий. І він не якийсь недоумок, як гадаєш ти і як гадає його батько. Хоче померти — отже, має на те поважні причини, а поважні причини в чоловіка завжди мають відношення до закону. Сам я вже стикався з законом, ось чому й прийшов попередити тебе: як раптом виявиться щось недобре, я піду геть.

Репету не було. Карруа знов опустився в крісло.

— Маєш рацію. Хоч мені й не віриться, що ти щось там знайдеш, але якщо знайдеш — приходь негайно до мене, і я підшукаю тобі іншу роботу.— Провівши Дуку до порога, старий поліцай обійняв його.— Тільки не здавайся. Протримайся рік-два, потім тебе знову приймуть до колегії, і все стане на свої місця, ти ще молодий.

Дука кивнув головою. Він сам на це сподівався, хоч надія — це таємний гандж, якого нікому не дано позбутися.

— Дякую за все, що ти зробив для Лоренци,— сказав він, міцно обнявши Карруа.

Виходячи на вулицю Фатебенефрателлі, під кипляче, мов помазок у шикарному перукарському салоні, сонце, він думав, що як не побачить зараз Давіде на вулиці Джардіні, значить, допустився великої помилки. А проте мусив ризикувати, навіть коли йому не відомо, якою мірою можна довіряти хлопцеві й що той накоїв.

Давіде був на місці, походжав біля "джульєтти" в благенькому затінку під деревами. Дука побачив його ззаду, високого, масивного, і стало йому шкода. Так чи так, а хлопчина, мабуть, почував себе дуже нещасним.

— Дякую,— сказав йому Дука, сідаючи за кермо.— Зараз ми заскочимо до банку, а потім, ви вже даруйте, я повезу вас в одне невеселе місце. Хочу відвідати могилу батька.

У банку, татовому банку, йому оплатили чек інженера Аузері — і то чималенький. Оплатили без жодних ускладнень, хоча там знали, що він, Дука Ламберті, сидів за гратами і що його батько своїми заощадженнями приніс не багато прибутків цій фінансовій установі.

— Пізніше зупинимося в Музокко й вип'ємо чогось,— підбадьорив Дука хлопця.

В перший тиждень він не міг більше як утричі зменшити хлопцеві дозу алкоголю, з причини психологічного порядку: він хотів бачити Давіде нормальною людиною, а не спраглим пияком, який тільки й мріє про чарку.

Сільські цвинтарі, дуже зелені, обсаджені високими кипарисами, не надто пригнічують відвідувача. Зате розлогі кладовища великих міст — просто жахливі. Дука ще не бачив могили свого батька, не був присутній на його похороні, в кишені лежала тільки цидулочка, яку дала йому Лоренца: номери ділянки та могили. Разом з Давіде вони заглибились у це широке німотне поле, яке вдень, під сонцем, здавалося ще похмурішим. Звичайно, могила була в далекому кінці, отож іти пішки їм довелося чимало. ІЦука ніс у руці гвоздики, куплені при вході на кладовище.

Аж ось і потрібна ділянка, добрі гони, ось і могила, подібна до всіх інших у цьому ряді, в темній посудині обпливла воскова свічка, грядочка зів'ялих квітів, скупий напис — П'єтро Ламберті, дати народження і смерті, ото і все. Дука поклав на могилу незв'язані гвоздики, навіть не пробуючи надати їм мальовничого вигляду. З фотографії нерухомо дивився на світ батько, а син нерухомо дивився на фотографію.

— Це мій батько,— сказав Дука так, ніби рекомендував його,— поліцай, уродженець Романы, як і я, але він був дивний романьйонець, не любив революцій і революціонерів, зате любив закон і порядок. У поліції служив з холодним розумом і гарячим серцем, ставив на місце кожного, хто переступав закон чи йшов проти порядку. Це був тип такого собі Жавера. Домігся, щоб його послали на С і цілі ю, бо був настроєний рішуче боротися з мафією. Спершу мафія не звернула на нього уваги, якийсь там нишпорка її не цікавив, але батько перевершив самого себе: змусив заговорити двох-трьох селян, які все бачили і все знають, але завжди кажуть, ніби нічого не знають. Невідомо як, але, мабуть, не зовсім у рамках правил, йому пощастило при своїх скромних можливостях пробити мур мовчання та кругової поруки. Начальство підвищило його по службі, мафія послала проти нього молодого смертника, але батько, добрий стрілець, зумів одбитися зі свого револьвера, хоча пропустив удар ножакою в плече, відтоді ліва рука лишилася в нього майже паралізована, а його перевели сюди, в Мілан, на канцелярську роботу.

На Давіде Дука не дивився, йому було байдуже, слухає той його чи не слухає, розповідь скидалася на молитву. А хіба підбити підсумок життю людини — не те саме, що висповідатися? Але він відчував, що Давіде його слухає, навіть більше — що той ще ніколи не слухав так, як тепер.

— Може, саме з цієї причини, зі страху, щоб і мене не шпортонули колись ножем, він не хотів, щоб я служив у поліції, а щоб вивчав медицину, й таки домігся свого. Одному Богу відомо, як це йому пощастило зробити на писарську платню у квестурі, та ще й лишившись удівцем, бо матір я втратив уже давно. Але того дня, коли я одержав диплом, він лежав хворий, перші серцеві напади почалися в нього під час моїх іспитів. Потім я служив в армії, а він тим часом, засідаючи в своєму кабінетику на вулиці Фатебенефрателлі, підшукав мені місце в клініці професора Аркуате. Можливо, моя кар'єра вдалася б і він прожив би щасливо до дев'яноста років, коли б не пригода з синьйорою Мальдрігаті. Це та стара синьйора, яку я приспав уколом іркодину.

Батько навіть не чув такого слова, як "ейтаназія", для нього це було гірше, ніж якби я збожеволів, та, власне, він, мабуть, так і подумав, що я збожеволів, і може, й простив би мій учинок, коли б не усвідомлював його згубних наслідків: я вже не лікар, мене викинуто з "вовчим паспортом",— і це його вбило.

Батько й далі незворушна дивився з фотографії, і тоді, коли син мовчав, і тоді, коли говорив. Батько, звичайно, не розумів, чому син убив людину, та й ніколи не зміг би зрозуміти, за цілу вічність,— про це виразно говорив його погляд з фотографії.

Голос Давіде залунав зненацька в цій страшенній спекоті й тиші, коли Дука найменше сподівався його почути:

— Я теж хотів би побачити одну могилу.

Не відводячи погляду від батька, Дука кивнув головою.

— Тільки я не знаю, де вона. Має бути десь тут, але я не знаю, де саме.

— Тут десь є контора,— відповів Дука, глянув на хлопця й помітив, що його обличчя блищить від поту.— Назвете прізвище небіжчика і вам укажуть ділянку та номер могили. *

Голос Давіде лунав так само рівно, як і перше:

— Це жінка, яку я вбив торік. її звали. Альберта Раделлі.

5

На цьому відтинку дороги, від Арко-дель-Семпіоне до Кастелло Сфорцеско, вже після десятої ранку, як звичайно літніми місяцями,

"голосували" на узбіччі вичепурені жінки; вони промишляли у більших містах, де не існувало провінційних обмежень і формального поділу часу на ніч і день, і де будь-коли, протягом цілої доби, городянин міг зупинити машину й домовитися.

Отож того ранку на правій смузі руху від Арко пригальмувала блакитна "джульєтта", і тут-таки сорокарічна дівуля, вбрана як малолітня шанувальниця бітлів, метнулася на дорогу, майже заступаючи шлях. Але "джульєтта" вивернула вбік і наддала швидкості — не тому, що Давіде Аузері роздивився "пані-будь-ласка" і визнав її за непридатну, а лише через те, що у вирішальний момент майже завжди якась незбагненна внутрішня сила змушувала його тікати. Трохи далі з-за дерева висунулась чи не така сама "малолітка",— але цій принаймні могло бути не надто далеко за двадцять,— і замахала йому рукою, ніби вони домовилися їхати подати документи про реєстрацію шлюбу. Це була блондинка, схожа на подружку гангстера з якогось голлівудського фільму. Але Давіде Аузері поминув її, дарма що його поривало зупинитися,— він діяв так неначе з переляку. Він майже завжди в таких випадках спершу лякався, і тільки тоді, коли дівчині вдавалося сісти в машину, страх його минав.

Проте цього ранку жодна з блудяжок, які "голосували" на дорозі, не зуміла зупинити "джульєтту" — страх був сильніший за бажання, і Давіде рушив до центру, а тоді, накинувши великого гаку, з єдиною думкою про свою невдачу, доїхав до майдану Кавур і звернув на вулицю Мандзоні до "Алеманьї", щоб трохи підживитися. Треба бодай попоїсти, коли немає змоги вдовольнити своє плотське бажання.

Дістався туди, він легко припаркував "джульєтту", оскільки в ці спекотні серпневі дні більшість міланців вважає своє місто непридатним для життя. Хоча, не знати вже й чому, залюбки живе там у зимові місяці, з їх туманами, смогом та снігом. От і в "Алеманьї", де була десятиметрова стойка з напоями, дванадцяти-метрова — з різними бутербродами та ще дві стойки, заставлені кондитерськими виробами

та морозивом, лише два клієнти, крім нього самого, тішилися свіжим і прохолодним кондиційованим повітрям.

Давіде з'їв три поживні бутерброди й випив кухоль пива, намагаючись не витріщатися на п'ятьох продавщиць і двох касирок. Він дивився не на людей, а на неживі предмети, якщо тільки це не були ляльки та ганчір'яні собачки, чиї очі справляли таке саме враження, як людські. І все ж він мимохіть лупав очима на продавщицю за кондитерською стойкою. Вона витворила на голові явно відсталий від моди начіс, хоча сьогодні він був не такий, як тиждень тому. Власне, саме цей начіс і змусив Давіде приїхати сюди. Але це була тільки слабенька спроба; різні підсвідомі табу, які зачаїлися всередині нього, перешкоджали цьому чуттєвому поверненню і підсовували розумніший шлях: майнути до Флоренції й повернутись автострадою дель Соле назад, поліпшивши власний рекорд, установлений попереднього місяця. У Флоренції він підобідає й на аперитив повернеться до Мілана. Рішення було прийнято, і він одразу рушив надвір.

На вулиці "джульєтта", хоч як це дивно, стояла сама-одна на двадцятимет-ровому відтинку поблизу автобусної зупинки. Давіде заплатив за стоянку добродієві в уніформі, який одразу ж відступив у затінок, і відчинив дверцята машини, коли почув іззаду голос.

— Даруйте...

Він обернувся. До нього всміхалася дівчина в небесному англійському костюмі та великих ідеально круглих темних окулярах, але всміхалася лише одною гіркою складкою біля вуст і другою — на маленькому носику, єдиній видимій частині її личка, бо все інше затуляли окуляри й каштанове волосся, яке спадало на щоки двома крилами.

— Даруйте, синьйоре, я вже півгодини чекаю на автобус, а в мене спішна справа, і я спізнююся. Чи не могли б ви відвезти мене до Римської брами?

Давіде Аузері лише кивнув головою і відчинив їй дверцята. Дівчина залізла в машину, скромно сіла, поклавши на коліна свою велику квадратну сумку із світло-коричневої шкіри, більше схожу на чоловічий портфель, і вони рушили.

— А на яку саме вулицю?— спитав Давіде.

— О, це трохи в глибині, якщо ви будете такі люб'язні й доправите мене на місце.

— А чого ж, мені самому туди треба.

— Я дуже рада, що не заберу багато вашого часу.

Коліна пасажирки були прикриті, але не зовсім, і Давіде міг дивитися на них, кермуючи.

— Я можу здатися нахабою, але ці таксі... Коли треба, їх, як на те, немає. Може, саме її голос і навів його на істину, а може, й не тільки голос. Давіде

був відлюдьком, а відлюдьки люблять розмірковувати. Насамперед, хоч він був і простак, але не міг не відзначити, що автобус, який ходить вулицею Джардіні, не звертає до Римської брами. А потім, саме неподалік від автобусної зупинки, була стоянка таксі, і машин там вишикувалася ціла валка. Виплутавшись з мережі світлофорів центру, Давіде швидко доїхав до площі Міссорі. Близькість дівчини та її коліна, разом зі спекою, зробили своє діло.

— Ви любите кататися машиною?— спитав він.

— Дуже, а надто коли добрий водій.— Голос її змінювався, в ньому з'явилася теплота, зазивна теплота.

— Я їду до Флоренції, автострадою. Ввечері повернемося назад —

0 шостій, найпізніш — о сьомій.

— Флоренція — це трохи далеко... — Теплоти в голосі поменшало, але дівчина не стала посилатися на спішну справу, яка нібито в неї була.

— Ми будемо тут ще до вечері,— повторив він. Тепер, КОЛИ ЗНИКЛИ ВСІ комплекси, на волю вирвався справжній Давіде Аузері.

В голосі дівчини почулися жорсткі нотки.

— Я не хотіла стовбичити посеред дороги...

— Не переймайтеся цим.— У його голосі теж зазвучали жорсткі нотки, схожі на батькові.

Дівчина зняла окуляри і відкинула назад волосся, очі в неї виявились трохи стомлені чи, може, перелякані, але вираз був лагідний, майже простодушний,

1 вона сказала просто:

— Мені завжди хотілося поїхати до Флоренції, але я боюся...

Дівчина, яка вдає, ніби чекає на автобус біля автостоянки й терпляче жде, щоб якийсь молодий чи літній синьйор підібрав її машиною, дівчина, яка стоїть сама-одна і всім своїм виглядом показує, що їй нема куди поспішати, не повинна особливо боятись, але ця здавалася щирою.

— Це вперше мені кажуть, що бояться мене.

Вони дісталися вже майже до Корсо Л оді, і тепер треба було зважуватися. Давіде обережно спинив автомобіль і недбалим аристократичним рухом, не демонструючи ні гаманця, ні грошей, зумів дістати дві банкноти й сунути їх у торбинку,— чи сумку, чи портфель,— у дівчини на колінах. Банкноти були приховані у стиснутій руці таким чином, щоб при передачі ці вульгарні папірці не з'явилися на очі. Гроші здебільшого діють як заспокійливе, з негайним ефектом, проти туги, страху, депресії. Вирвавшись на волю, заживши життям інстинктів, Давіде знав про це.

— Ну що ж, їдьмо,— сказала вона, але її голос зберіг жорсткі і навіть дещо гіркі нотки.— Відвідати Флоренцію можна по-різному, і, як видно, мені випало поїхати туди саме так.

Аж до будки при в'їзді на автостраду Давіде їхав повільно і наступний десяток кілометрів після одержання квитка витримував цю недолугу їзду, починаючи таким чином розбіг. Дівчина знову наділа окуляри, пригладила крила волосся й скромно відсунулась від його плеча.

— Будь ласка, швидше.

Давіде відгукнувся на її прохання, і "джульєтта" враз сягнула межі своїх можливостей; рух на автостраді був інтенсивний, але дівчина не помітила, щоб хлопець допустився бодай найменшої похибки, найменшої необережності, та й цифра на спідометрі зовсім не насторожувала.

Дівчина сиділа мовчки. Очевидно, чоловіків вона знала, тому не говорила йому про свою любов до швидкої їзди, не розповідала нічого про саму себе й нічого не хотіла знати про нього, взагалі відмовилася від усяких балачок, зрозумівши, що він один із тих чоловіків, може,

найкращих, яких цікавить лише одне. Він тільки сидів і вів машину. їй не подобалися циркові собачки, які торохтять об бубон прив'язаним до хвоста залізяччям, б'ють лапами в тарілки і трусять обвішаною калатальцями головою. Ця тривала погідна тиша добре діяла й на Давіде, розкріпачувала його, і приховані інстинкти прокидалися в ньому й потягувалися, наче коти, посаджені на півдня в кошик: гарячі, агресивні, меткі. Про рекорд Мілан — Флоренція — Мілан, задуманий його "супер-Я", більше вже не йшлося. На станції обслуговування в Сомальї він зупинився перед по-святковому розцвіченим прапорцями павільйоном.

— Вип'ємо чогось,— запропонував Давіде.

Вона мовчки й слухняно рушила за ним, обом хотілося пити, і вони замовили м'ятну настоянку, міцну, крижану.

— Тут поблизу є прегарний куточок над річкою.

Одного разу Давіде побував там сам і ще тоді подумав, що це непогане місце для парочок, але й не припускав, що йому пощастить привезти сюди дівчину. І що ж — зараз він туди піде, і з дівчиною.

Залишивши автомобіль перед показним павільйоном, вони пішли дорогою, яка вела до річки, а потім стежиною, що бігла берегом, і далі одним з розгалужень, які губилися між високими кущами й заростями, сповненими затишку. Йдучи понад водою, дівчина зняла окуляри й стерла помаду з губів, а тоді зібгала клубочком клаптик м'якого паперу й кинула в річку. Стежила поглядом, як той клубочок погойдується на брижах течії, аж поки Давіде взяв її за руку й повів у кущі.

Як досвідченіша в цьому ділі, місце обрала вона й сіла на моріжок: отут, годиться. Давіде й далі стояв, курив і позирав на неї, поки дівчина скинула свою небесну жакетку; під жакеткою виявився ліфчик, вона

зняла й ліфчик, і тоді й Давіде скинув свій піджак, від якого звільнявся поза домом лише для того, щоб кохатися.

— Ти — душка,— сказала дівчина.— Коли я побачила тебе на вулиці Джардіні, то була завагалася, зачепити чи ні — мені здалося, що ти цураєшся жінок. Але моя ціна — п'ятдесят тисяч лір...

Давіде знав свою нездатність сперечатися і тому, намагаючись не муляти очей вульгарним виглядом десятитисячних банкнот, переклав зі свого гаманця до її сумки ще три папірці, щоб вийшла зажадана сума.

— Це дорого, я знаю,— сказала дівчина.— Але вважай, що витратив їх з благодійницькою метою.

Гроші були для Давіде нікчемним папером, тому він перевів розмову на інше.

— Звідки ти?

— З Неаполя.

— Зовсім не відчувається.

— Я три роки працювала над дикцією, хотіла вступити до театру — театру з великої літери. Коли хочеш, можу почитати тобі щось із Шекспіра...

Обідали вони в по-святковому прибраному павільйоні на автостраді. Перекидалися незначущими словами. Між іншим дівчина сказала, що приїхала до Мілана майже рік тому шукати роботи, та так і не знайшла, а Давіде розповів, що служить в одному солідному закладі, бо й справді працював у Монтекатіні.

— Мабуть, на добрій посаді: стільки витрачати!.. Давіде змовчав, і тоді вона спитала:

— Може, тобі ще коли захочеться з'їздити до Флоренції й назад? Після обіду ті дикі хижаки, що дрімали в душі Давіде, знову порвалися на

волю.

— Я хочу іще на річку,— сказав він просто.

— І я,— відгукнулася вона.

Повернулися на річку, а потім удруге прийшли до павільйону підкріпитись. Давіде виявився пиволюбом, але дівчина забажала віскі — раз, а тоді й удруге. Після другої порції він спитав:

— Тобі це зілля не шкодить?

— Теоретично — так. А практично, оскільки завтра я накладу на себе руки, мені можна тепер пити навіть купорос: наслідок буде той самий.

Давіде подумав був, що дівчина сп'яну жартує, але підсвідомо збагнув, що це не так, відчув нутром: вона не жартує і зовсім не п'яна. Та вона не стала розводитися про це далі.

— Таке всім іноді спадає на думку,— сказав Давіде.

— Не тільки спадає,— відказала вона.— Кілька місяців тому я побачила у вітрині книжку й прочитала поясок на обкладинці. Вже не пам'ятаю точно, але слова приблизно звучали так: "Я покінчу з собою, як тільки допишу цей роман, і кінець його — моя смерть". Отже, таке не тільки спадає на думку.

Вони сиділи біля широкого вікна, і дівчина раз у раз позирала на смугу автостради, де проносилися машини, кидаючи сліпучі, як фотоспалахи, відблиски сонця.

— Я розумію,— відгукнувся Давіде.

Тепер йому хотілося слухати дівчину, приємно було чути несподівані аргументи на кшталт того, що Ерос і Танатос — рідні брати; Давіде теж мав свої погляди на життя та смерть, якими, не маючи соціальних контактів, не міг досі поділитись, отож тепер висловив один із них:

— Звичайно, жити важко, а вмерти так просто.

— Атож,— сказала дівчина, хоча це його зауваження залишило її байдужою.— Мені зовсім не хочеться вмирати, та й не хотілось ніколи. Слухай-но, якщо тобі не нудно, я ще п'ять хвилин поговорю про свої справи, а потім замовкну.

— Мені зовсім не нудно,— відповів Давіде, і то була правда.

— У житті чого тільки не трапляється. Сьогодні я зустріла тебе і можу забожитися, що ти посланий мені самою долею.— її великі м'які губи, обрамлені пасмами волосся, не всміхалися.— Якщо ти повезеш мене звідси місяці на три, далеко звідси, і будеш зі мною кожну хвилину, то завтра мені не доведеться вбивати себе. Я знаю, це безглуздя, але справи стоять саме так. Для тебе, якщо я тобі подобаюся, я не буду тягарем. Ти тільки поглянь на мене, ну поглянь, я серйозна, ефектна, елегантна, ти можеш брати мене з собою скрізь і не червоніти за мене. Я вмію їсти слимаків,як належить за правилами, не тримаючи їх пальцями й не смокчучи, як це робить одна моя подружка. Хоч ти мені й казав, ніби ти лише службовець, тобі не доведеться тремтіти над кожною копійкою, а навіть якщо й тремтітимеш, я згодна жити лише грінками та кока-колою і спати в заїздах, де здають кімнати на ніч. Тільки повези мене з Мілана бодай на три місяці. Хоча мені потрібно більше часу,

може, рік чи два, проте мені вистачило б і трьох місяців, а там би я побачила.

На мить думка про те, щоб провести три місяці з цією дівчиною, однією дівчиною, призначеною лише для нього, тоді як досі йому, бранцеві стількох комплексів, це було неприступно, здалася Давіде вікном, розчахнутим у життя, і з цього вікна бачилися три місяці, святкові, розкішні, й уявилось, як ніжно тріпоче її голе тіло, а машина несеться, везучи їх, його і її, незримою географічною картою до Канна, Парижа, Біарріца, Лісабона, Севільї.

Дівчина відчула його переживання.

— Та ти не бійся. Я не така, як ти думаєш, ти вирушаєш у дорогу не з хвойдою. Я божевільна, а це не одне й те саме, божевільна щоразу, коли мені потрібні гроші, цебто коли хочу відчути себе приниженою, тоді я виходжу і чиню так, як оце з тобою сьогодні, поблизу автобусної зупинки, біля газетного кіоска чи десь іще. Але це не моє ремесло. Це зі мною буває двічі-тричі на місяць, хоча, щоправда, тепер трапляється частіше, бо я мусила покинути роботу, а на уроки математики й географії, які для мене влаштувала сестра, не прожити, не кажучи вже про те, що матусі тих малих лобурів дуже скупі. Я злочинниця сама перед собою, але я дівчина, яку не соромно рекомендувати будь-кому, мій батько — професор у Неаполі, я не хотіла тобі цього казати, але кажу, аби ти знав, що з тобою поїде не якась мандрьоха. Моя сестра працює в "Стіпелі", вона прилаштувала туди й мене, але я в тому курнику не втрималась. Тоді сталося те, що сталось, і в мене більше нема вибору: або ти везеш мене з собою, або завтра мені доведеться вкоротити собі віку.

— А що, власне, сталося?

— Цього, голубе, я тобі не можу сказати. Адже ти, я бачу це не тільки з одягу,— джентльмен. Якщо я зважилася попросити тебе про те,

що прошу, то лише тому, що вгледіла в тобі джентльмена, бо котромусь із тих бовдурів, яких безліч на кожному кроці, я як щось і кажу, то лише що мені подобається чай з молоком чи з лимоном.

Дівчина замовкла, даючи йому час подумати.

Давіде задумався. На саму згадку про те, що вона несповна розуму, всі його почуття ніби заніміли. Поїхати на три місяці з майже незнайомою дівчиною — це було б, як вона сама призналася, божевіллям, а божевілля в його світі відгонило несмаком. Отож він сказав зажурено:

— Я не можу.

— Чому не можеш? Тільки не кажи мені, що через гроші.

Ні, може, й не через гроші, хоч йому й не подобалося процвиндрювати всі свої кошти з доброго дива, аби потім одразу ж звертатися до батька.

— Не тільки через гроші.

Вона читала в його душі напрочуд легко.

— Так, зрозуміло. Ти не можеш раптом зникнути на три місяці, в тебе сім'я, може, наречена, тобі доведеться попередити батька, пояснювати, вигадувати, вільних людей нема. Так ось, я це знаю, але знову повторюю тобі те саме. Шантажувати я тебе не хочу, ти хлопець найуважніший, найгречніший, найвразливіший з усіх, що мені траплялися. Але якщо ти мене не врятуєш, мені залишиться одне: перерізати собі вени.

— А чому саме я? — Власні слова змусили Давіде завмерти: вони звучали як обіцянка.

— Бо в мене нема більше нікого, нема іншої ради, іншого способу. А тепер або посади мене в машину й повези за тисячу кілометрів звідси, або буде так, як я тобі сказала.

В голосі її не з'явилося жодної патетичної, драматичної, незвичайної нотки: вона просто пояснювала йому, як учителька нетямкому учневі. Саме це вразило Давіде й неабияк стурбувало.

— Мені треба принаймні побачитися з батьком, не можу ж я справді зникнути на три місяці ось так. А ще ж і служба... Зустрінемося з тобою через кілька днів, тоді я, може, й ризикну...

— Голубе, нема коли. А потім, якщо ти поїдеш, ти більше мене не побачиш. Ми або поїдемо зараз же, негайно, і я пробуду з тобою якомога довше, або, вважай, усе пропало.

Вона знову замовкла, даючи йому змогу подумати.

Але думати він, мабуть, не міг. Зажурившись, Давіде знервувався, замкнувсь у своїй шкаралущі, в голові заворушилися суперечливі думки. Може, це напад істерії, звичайнісінької істерії? Навряд щоб нормальна жінка вирішила накласти на себе руки, визначила для цього день, а потім кинулася до першого-ліпшого з благанням урятувати її, не дати померти. Це все-таки був доказ ненормальної поведінки, і здогад, що перед ним особа несповна розуму, заморозив усі його чуття. Більше Давіде не зумів вичавити з себе ні словечка.

Дівчина чекала, курила, зазирала до своєї сумки, стежила за тим, як виходили й виходили з павільйону подорожні, знов розкривала сумку, заглядала всередину, нарешті сказала:

— Будь ласка, ходімо.

Вони знову сіли в машину. Давіде мовчав і їхав не дуже швидко, на першій розв'язці з'їхав з автостради, накинув великий гак бічною дорогою і повернувся до в'їзду на автостраду, але з другого боку, у напрямку до Мілана.

— Ні, ні,— заблагала вона, як тільки зорієнтувалась,— не треба їхати до Мілана, повертай назад, вези мене геть.

У такої жінки, як вона, цей дитинний лемент міг бути тільки ознакою істерії, подумав Давіде.

— Я поговорю сьогодні ввечері з батьком, може, мені пощастить переконати його, тоді завтра й поїдемо.

Він брехав їй, як бреше лікар тяжко хворому пацієнтові.

— Ні, якщо ти мене зараз покинеш, ми більше вже не побачимося, вези мене негайно!

Голосіння її посилилося ще більше, тільки-но він наддав швидкості, керуючи до Мілана.

— Заспокойся, зараз я не можу, це так не робиться.

— Ні, вези мене зараз же, а то мені доведеться заподіяти собі смерть! Дівчина відсунулася від нього, ховаючи обличчя в розпущеному волоссі, але

не переставала благати.

— Прошу тебе, заспокойся, в Мілані ми ще повернемося до цієї теми. Давіде стало страшно; досить жінці вийти з себе, як чоловік лякається,

намагається здихатись її без скандалу, уговкати, але та голосить ще дужче, пручається, змушує зупинитися посеред шосе, втручається дорожня поліція, Господи Боже мій, побув п'ять хвилин з якоюсь жінкою, і тепер почуваєш себе геть розбитим, ніби після падіння з останнього поверху хмарочоса Піреллі. Ця дівчина здалася була йому такою любою, а тепер — на тобі, вибрики замість утіхи.

— Поверни назад, миленький, повези мене звідси!

Те саме довге нудне благання, так дівчинка канючить у матері: мамо, морозива... мамо, морозива... мамо, морозива.

Кінчилося тим, що Давіде перестав відповідати.

— Повези мене кудись, Христом Богом молю, інакше я покінчу з собою...

— Виїдь тут, виїдь тут, на цій розв'язці, поверни назад, повези мене кудись, Богом святим благаю...

— Повези мене кудись, голубчику, якби ти знав, якби ти знав, ти б забрав мене негайно з собою...

Давіде намагався більше не слухати, а коли й слухав, то думав лише про те, як змусити її замовкнути. Спробував одвернути увагу на щось інше, але навколо, крім підпір високовольтної лінії, не траплялося нічого примітного. Та ще в дзеркальце заднього огляду маячив "мерседес-230", гарна машина кольору між кавою з молоком і бронзою; можливо, він помилився, але йому здалося, ніби він бачив уже його за собою, їдучи туди; хоч як подобалася йому "джульєтта", проте "мерседес" спортивного типу, як оцей, подобався ще більше.

— Ні, ні, ні, до Мілана вертатись я не хочу!

Можна б поговорити про це з доктором Брамбіллою, родинним управителем; аби ж то придбати модель 230 так, щоб батько, який перевіряв видатки, не розсердився...

Попереду вже видно було кінець автостради.

— Ні, ні, ні, ні, я не знесу цього, поверни назад!

Дівчина вихопила з сумки носовичок, це було вже біля пропускної будки, вони спинилися, Давіде розплатився, а касир зазирнув у машину і побачив, як вона втирає очі, така смішна в отих великих темних окулярах, зсунутих на чоло, точніше, не на чоло, а на волосся, яке спадало на очі, почувся навіть якийсь стук, у неї з сумки, здається, щось випало, але досада від цієї сцени, байдужний, трохи насмішкуватий погляд касира: "Якщо повести ягідку гуляти, то потім вона ще не таке учворить",— настроїли Давіде проти неї.

— Ні, ні, ні, поверни назад, ні, ні, ні, повези мене звідси!..

Різко взявши праворуч, Давіде раптом зупинився, зупинився майже на луках, довкола на багряному вечірньому небі відгорали будинки Метанополі. Оте "ні, ні, ні!" зрештою допекло йому до живого, вдруге у його житті — вперше це сталося в армії, коли його вдарив сусід по койці, — і він підвищив голос так, що аж гарикнув:

— Вилазь, із мене годі! — й відвернувся від неї.

Голосіння вмить урвалось, ніби висмикнули штепсель радіоприймача. Бачити її погляд за великими круглими скельцями темних окулярів Давіде не міг, але напіврозтулений рот виказував страх, на мить вона заціпеніла, потім відчинила дверцята і вилізла, нажахана самою думкою про те, що він міг її вдарити, якби вона не вилізла, і не встигла вилізти, як Давіде захряснув дверцята й рушив геть. Не тямлячи себе з люті, він випередив того "мерседеса", який ішов

тепер зі швидкістю не більш як сорок кілометрів на годину; автомобіль куди кращий за все, за будь-яку жінку, автомобіль можна гнати двадцять днів підряд, а жінка через двадцять хвилин робиться геть нестерпною.

Тільки в гаражі поблизу дому Давіде почувся певно, повільно в'їхав у приміщення, перетворене на фантастичний гранд-отель для автомобілів, із молодиками в комбінезонах з Мису Кеннеді, беретах морських десантників, з увічливими "Сіло, доведеться димати", "Це олива, перевір тиск" та іншими місцевими висловами, які зразу вводять тебе в знайому міланську атмосферу.

Привчений до порядку, Давіде, перш ніж здати машину, завжди оглядав салон. Так він побачив носовичка і той невідомий маленький предмет, стук від падіння якого він почув, коли дівчина втирала очі. Він квапливо засунув знахідки до кишені, бо поряд уже стояв один із "морських десантників".

— Добривечір, синьйоре Аузері.

— Добривечір...

Давіде перетнув площу Кавур, уже вкриту вечірніми тінями,— від зоологічного саду аж сюди долинав ледь чутний запах розігрітих левів, — тоді зайшов у Галерею Кавур і затримався в барі "Міланезе". Він був єдиним клієнтом серед усіх отих цукерок, шоколадок, тістечок і пляшок. Після склянки крижаного пива в душі блискавично згас пал спустошливої злості й майнула думка: "А тепер вона покінчить із собою".

Він покинув бар, знову перетнув площу Кавур і на вулиці Аннунціата зайшов у дім. "Та ні, не покінчить, якось переживе".

Вдома була лише служниця, батько подався до Рима, він жив у Римі більше, ніж тут.

Давіде прийняв душ; стоячи під пружними цівками води, намагався заспокоїтись, судомно хапав ротом повітря. "Якщо вона справді накладе на себе руки, я теж не житиму".

Він одягся, почовгав до маленької віталеньки, що правила за їдальню, бібліотеку та передпокій, далі була так звана велика вітальня. "Але якщо вона і вкоротить собі віку, то до чого тут я?.."

Вечеряв Давіде перед ввімкненим телевізором, війна у В'єтнамі розгоралась, американські парашутисти стріляли майже в камеру. "Принаймні я міг би підвезти її до центру, а покинута так посеред луків Метанополі вона відчула ще більшу безнадію". Добродій з екрана пояснював йому всі аспекти питання, пов'язаного із забрудненням повітря взимку, найбільші викиди робили великі заводи та опалювальні домашні установки; при 36 градусах, у розповні літа, це звучало не дуже переконливо. Куди більше зацікавила його на якусь хвилю конусоподібна форма голови нової служниці; ця літня синьйора з блідою усмішкою попросила в нього дозволу сісти на диван, щоб подивитися телепередачу, і тепер сиділа й дивилася, її кумедна голова застувала третину екрана, в самотній задусі дому, яку не могла б розвіяти жодна телевізійна програма, мабуть, її не розвіяло б більше нічого, навіть грандіозний бал-маскарад. Якщо та дівчина покінчить із собою, треба чекати виклику до квестури, адже хтось міг бачити їх разом... Крижаний холодок перебіг у нього за плечима, і цілий вечір Давіде почував себе нещасним, сидячи перед телевізором у товаристві служниці — ще й тому, що завтра мав бути в Монтекатіні, але цього вечора туга його зросла ще більше. Що, як повернутися до Метанополі й глянути, як там... Він позирнув на годинника, ніби хтось був здатний на таку дурницю: ще й досі стовбичити там і чекати на нього, і не тільки стовбичити, а ще гірше, уявіть собі,— при його появі знову взятися за своє: "Повези мене звідси". Відтак йому стало зовсім зле.

Цілу ніч і весь наступний день на роботі Давіде почував себе препогано. Він продивився всі заголовки в "Корр'єре", але замітки про дівчину-самогубцю не побачив. Так само нічого не було ні в "Нотте", ні в

"Ломбардо". Ввечері поважна служниця з конусоподібною головою була вільна, і він пішов на бутерброди до бару "Міланезе"; у перерві між двома бутербродами перетнув вулицю, щоб купити вечірній випуск "Нотте"; для газет настали погані дні: не могли ж вони вічно писати про спекоту, чи про китайську атомну бомбу, чи, не знайшовши чогось цікавішого, повідомляти про те, як чоловік торохнув жінку праскою, а потім викинув ту праску в вікно, чи як застукали парочку за непристойним дійством у громадському місці (припустімо, чисто теоретично, що на гідродромі, бо там чим тільки не займаються),— і раптом Давіде, на свій превеликий жах, побачив на першій сторінці однієї з газет репортаж на п'ять колонок: "Вона перерізала собі вени в Метанополі",— заголовок надавав новині топологічно— драматичного присмаку, так ніби самий факт, що хтось перерізав собі вени в Метанополі, включав у себе символічну картину прийдешніх часів: сьогодні вже більше не перерізають собі вени отак просто вдома, в краях і містах старомодних чи із старомодними назвами, в таких, як Павія, Ліворно, Удіне,— сьогодні перерізають собі вени в нових центрах переробки нафти, важкої промисловості, і люди є невільниками навіть у цьому останньому акті волі й розпачу, нестримного пориву до майбутнього.

З газетою в руці Давіде знову перетнув вулицю, з'їв другий бутерброд у барі "Міланезе" серед півдесятка людей, які щось пили, перш ніж піти в кінотеатр "Кавур" дивитися фільм, де героїня, принаймні коли судити з виставлених кадрів, демонструвала дуже цікаву форму слонової хвороби грудей.

Репортер робив з усього сенсацію; зокрема він пояснював, що трава луки, де було знайдено знекровлену дівчину, зробилася синьою,— виходило так, що зелена трава, полита червоною кров'ю, синіє. Велосипедист Марангоні Антоніо, який був, звісно, не гонщик, а просто добродій шістдесяти семи років, рання пташка, що звик їздити зі своєї сироварні велосипедом до Метанополі, побачив дівчину вже мертву і здійняв тривогу. Біля дівчини було знайдено квадратову сумку, схожу на чоловічий портфель, а в сумці — лист до сестри. Зміст листа лишився

невідомим, проте репортер якось довідався в квестурі, що в листі було звичайне прохання самогубці простити її за цей учинок. Закінчення репортажу було на другій сторінці.

Давіде вихилив чарку віскі і прочитав удома закінчення. Потім він перечитував увесь репортаж багато разів і щоразу, скінчивши читати, вставав і наливав собі віскі, взявши пляшку з шафки, де в дев'ятнадцятому столітті, очевидно, зберігали взуття.

Дівчина сказала, що покінчить із собою, і таки вбила себе. Отже, не стала відкладати до завтрашнього дня — перерізала собі вени, тільки-но він висадив її з машини, сховалася в чагарях, недалеко від сироварні велосипедиста Антоніо Марангоні, як смертельно поранена звірючка, там і сконала, бо так вона вже вирішила, ще вдома написавши прощального листа до сестри; коли вони були на річці вдвох із Давіде, лист лежав у її сумці, куди вона поклала і взяті в нього гроші.

Умирати дівчина не хотіла, мусила вмерти, але не хотіла, всю зворотну дорогу вона його благала: ні, ні, ні,— вона дуже не хотіла вмирати, і якби він забрав її з собою, якби повіз кудись далеко, як вона просила, то вона не заподіяла б собі смерті, лишилася б жива. Дні і ночі підряд йому стояли перед очима її великі круглі сонцезахисні окуляри, вчувався благальний, жалісний, несамовитий голос. Це він убив її. Гортаючи чистенькі справи в чистеньких теках на своєму письмовому столі в Монтекатіні, Давіде не міг позбутися таких думок і мало-помалу відкрив, що, випивши дозу віскі, будь-якого віскі, можна пригасити це відчуття того, що в тобі, мов у подарованій дружині цукерковій коробці з підкладеною отруєною цукеркою, сидить убивця. Тільки прийняти певну дозу віскі — і все як рукою зніме.

Коли з розповіді Давіде Аузері стало ясно, що він нікого не вбивав, Дуці так закортіло врізати хлопцеві, що аж зуби зціпив. Бісові психопати, астеніки, шизофреніки!.. Але потім, побачивши, як зовсім розм'якло від нападу туги обличчя Давіде, враз пройнявся жалем до нього. Пожалів його.

— їдьмо знову до моєї сестри.

Вони майже годину просиділи в машині, припаркованій перед Музокко, і під впливом довкілля та отієї дурної історії, викладеної в недоладному монолозі, Дуці захотілося перемінити обстановку. Місць для того, щоб поїхати туди з таким-от кандидатом до божевільні, було не багато; дім Аузері на вулиці Анунціата не підходив — туди міг першу-ліпшу мить нагрянути славетний інженер; повертатися на віллу в Бріанці теж не випадало, готель треба було відкласти на пізніше, а тепер найкраще повезти хлопця до сестри. Дука зателефонував їй з бару, щоб їхній візит не був несподіванкою, а Давіде тим часом любісінько цмулив віскі за стойкою. Попри все — пив.

— Я приїду з тим самим хлопцем, нічого не вдієш, доведеться потерпіти, приготуй для нього кімнату.

— З ним щось сталося?

— Ні, нічого, тільки напад недоумства.

Дорогою Дука зупинився біля аптеки, купив звичайних снодійних пігулок, а прибувши до помешкання Лоренци, вклав Давіде на ліжко, дав йому одну пігулку і так, ніби перед ним була дитина, а він — нянька, змушена глядіти її, чекав, поки засне. Чекати довелось не довго, бо невротичний атлет після сповіді геть розкис і впав радше в колапс, аніж у сон.

Потім Дука заколисав і Сару, в його руках мала пустунка одразу заснула, і коли вони залишилися з сестрою самі в затіненій, але не прохолодній кухні, він поскаржився Лоренці, що йому зараз хоч сядь та й плач.

— Якби йшлося тільки про дезинтоксикашю від алкоголю, це було 6 дуже просто, але в нього комплекс вини вбивці. Якщо він ось уже рік не

викисає од віскі, нікому нічого не кажучи, то це від того, що втовкмачив собі в голову, ніби вбив ту дівчину. Навіть Фрейдові знадобилися б цілі роки, щоб вибити цю маячню в нього з голови. Досить лишити його на самоті, як він одразу ж знов спробує перерізати собі вени, тобто вдасться до того самого способу самогубства, що й дівчина, і зрештою свого доможеться.

— Переконай батька помістити хлопця в якусь клініку, а сам пошукай спокійнішої роботи.

— О, звичайно, можна зробити й так. Він побуде в клініці місяць, два, шість, скільки здумається, а коли його випишуть, переріже собі вени. — Дука доїв жирний шмат вареної шинки, поданий Лоренцою. — І після того мене переслідуватиме невідчепна думка, що коли б я залишився біля нього, то врятував би. Є дві категорії людей: бездушні і вразливі Один учинив розправу над рідними, зарубав сокирою дружину, матір та дітей, а потім у в'язниці спокійнісінько просить передплатити йому "Тиждень розваг", щоб розв'язувати кросворди. І навпаки, інший може зазнати психічних збурень від того, що залишив вікно відчинене, а кіт випхався на підвіконня і впав з п'ятого поверху: це він убив кота, думає він і божеволіє.

Близько сьомої вечора Давіде Аузері прокинувся. У нього були всі ознаки людини, враженої тиреотоксикозом, ще й нервозною пітливістю. Дука приготував йому холодну ванну й був присутній при цій купелі. Тим часом Лоренца випрасувала костюм і сорочку Давіде, а Дука змусив його з'їсти половину засмаженої курки, щойно купленої в сусідній закусочній. Двічі наливав хлопцеві келишок червоного вина, а потім запросив до свого кабінету. Ніякої випивки там уже не було. Якби Давіде спробував одержати ще щось, то мав би хіба що вдатися до насильства.

— Сідайте,— запросив Дука.

Це був кабінет, влаштований для нього батьком; скляна шафа з лікарським приладдям та препаратами — вона залишилася в такому вигляді, як три роки тому,— тапчан, укритий схожим на шкіру пластиком, ширма, а в кутку біля вікна, звернутого на площу Леонардо да Вінчі, покритий склом столик з підстав-

кою для авторучки і довгою скринькою — майбутньою картотекою пацієнтів. Батько сподівався побачити в цій картотеці багато поважних прізвищ. Ну що ж, мріяти дозволено всім. Дука приспустив абажур настільної лампи і закурив.

— Не знаю, чи ви помітили, але я не намагався роз'яснити вам, що ви нікого не вбили і що ніякої відповідальності за смерть тієї дівчини не несете. — Дука встав і пішов пошукати чогось, що могло б правити за попільничку; приніс скляну ванночку і сів знову. — Не стану робити цього й тепер. Якщо вам до вподоби вважати себе вбивцею, будь ласка, вважайте. Є люди, які вважають себе Гітлером, так ось, на таку саму хворобу страждаєте й ви. Я це кажу вам першому, ще до того, як скажу вашому батькові, оскільки допомогти хлопцеві, який п'є зайве, я ще можу, а от зробити щось для психічнохворого — безсилий.

Несподівано для Дуки завіса мовчанки раптом відхилилась.

— Якби я повіз її з собою,— проказав Давіде,— вона не вбила б себе. Це не психічна хвороба, я палець об палець не вдарив, а тим часом міг би так легко взяти і поїхати з нек>. Пояснювати батькові не довелося б, можна було б подзвонити докторові Брамбіллі, сказати, що мені потрібен короткий перепочинок. Батькові не так-то й залежало на тому, щоб я працював в Монте-катіні, головне для нього було чимось мене зайняти. Отож досить було повезти її з собою бодай на кілька днів, поки минув би її душевний надлам. — Давіде говорив задихаючись, але не від жари, його захопила ідея виправдати свій душевний розлад, та ще перед лікарем.

Дука перебив його.

— Е ні, синьйоре Аузері, втягувати мене в такі дискусії — марна річ. — Він холодно посміхнувся. — В підручниках з психіатрії можна знайти чимало прикладів абсурдної діалектики. Я зовсім не бажаю, щоб ви доводили мені, як ви вбили ту дівчину. На таких самих підставах газове господарство відповідальне за смерть усіх тих, хто свідомо отруївся газом, і якби ви очолювали це господарство, то теж хлебтали б віскі й хотіли померти. Даремно стараєтеся. Що більше доводитимете вашу ідею, то більше показуватимете серйозність свого захворювання.

Очевидно, на цей клавіш він натис надто сильно, бо Давіде підняв кулак, ніби збираючись грюкнути об стіл, але не грюкнув, а так і застиг з піднятим кулаком.

— Аби ж я повіз був її з собою... — майже простогнав він.

— Годі! — Дука сам ляснув рукою по столі. — Так нормальна людина не розмірковує. А ви — ненормальний. І ось вам ще один доказ: цілий рік, попри всі зусилля вашого батька дізнатися, чому ви запили по-чорному й чому поводитеся так дивно, ви йому не сказали правди. Він вам майже розбив кочергою щелепу. Чого ви боялися?

Відповідь була несподівано чітка:

— Бо він не зрозумів би мене.

Так само вважав і Дука. Інженер Аузері ніколи б не зрозумів сина, психологія підсвідомості — це горішок не на зуби таким імператорам.

— Гаразд. Чому ж тоді ви відкрили мені правду в перші двадцять чотири години нашого знайомства? До того ж я навіть не питав вас про це. — Чому, він уже знав, але хотів побачити, чи здатний це пояснити хлопець.

— Ось уже майже рік я не бував на вулиці Джардіні,— дивлячись у землю, проказав Давіде,— а ви сьогодні вранці привезли мене сюди, поставили машину майже на тому самому місці, де я припаркувався рік тому, залишили мене там, а самі пішли до квестури... А потім повезли на кладовище, розповіли про свого батька, я побачив усі ті могили...

Достеменно так; сам про це не здогадуючись, Дука звільнив сьогодні вранці молодого Аузері від комплексу, а зараз пощастило налякати цього психа, щоб звільнити від ще небезпечнішого комплексу провини. Бідолашний мікеланджело-лівський Давід намагався довести, ніби він не псих; усвідомлювати себе божевільним ще важче, ніж почуватися винним у вбивстві Але така робота була надто невдячна. Розвозити медикаменти клієнтурі приносило б скромніші заробітки, але він був би принаймні спокійний.

Давіде додав:

— А носовичок і той залишений у машині предмет я не хотів бачити, вигляд їх був мені нестерпний. Але потім не втримався, витяг їх, поглянув і згадав, як вона втирала очі, а я, замість того, щоб забрати її з собою, висадив з машини...

Видовище було жалюгідне: такий здоровань і з такою хворобливою вразливістю, але принаймні він хоч не замкнувся в собі, мов у бетонній кулі, як раніше.

— Гаразд, я хотів би глянути на той предмет. Де він? — Оскільки Давіде йшов на відвертість, треба було допомогти йому бодай трошки вилити душу. Цього разу довелося наполягати, бо Давіде раптом завпирався.

Все лежало в його гарній плескатій валізі, у внутрішній кишені, застебнутій на блискавку.

— Ладен був викинути їх, щоб більше не бачити, але на саму думку про те, куди їх викинути, мені ставало недобре.

О, звичайно, хвороблива психологія спогадів. На скляній поверхні столу лежали вже згадана хусточка, яка належала нібито вбитій ним дівчині, й маленький предмет, схожий на ляльковy телефонну трубку — два диски, з'єднані з одного боку металевою стрічкою, вся річ завдовжки з три сантиметри. На носовичок Дука ледве глянув, зате взяв ту марничку і тримав її на відкритій долоні. І голосом зовсім іншим, відмінним од різкого й сердитого голосу, яким говорив раніше, спитав хлопця:

— Це той предмет, який випав з її сумки?

— Еге.

— Що це таке — знаєте?

— Ні. Можливо, якийсь предмет розкоші, але для чого саме, не знаю.

— А відкривати його не намагались?

— Ні, я навіть не подумав, що це відкривається.

— Але ж ви щойно казали, що вважали його за предмет розкоші. А предмети розкоші призначаються для користування.

— Все це так, але від самого погляду на цю річ мені ставало недобре, я облишив і думати про неї.

Дука зрозумів його настрій.

— Тоді я вам підкажу, що воно таке: це зарядний пристрій до "Мінокса". — Побачивши нерозуміння в хлопцевих очах, він пояснив докладніше: — Тут усередині фотоплівка, стрічка завдовжки приблизно п'ятдесят сантиметрів, а завширшки менш як сантиметр, на цій плівці можна зробити понад п'ятдесят знімків з допомогою маленького фотоапарата системи "Мінокс".

Скінчивши давати пояснення, Дука забув про хлопця, як уже робив раніше, ніби був сам-один у кімнатній задусі, в м'якому несучасному світлі "професійного абажура", як назвав покійному батькові цю річ продавець. Не стало нікого — тільки він і цей зарядний пристрій.

Фотографічна камера "Мінокс" — це не апарат, розрахований на дилетантів. Трохи більший від запальнички, він під час війни, як про це можна вичитати в усіх шпигунських романах, справді використовувався шпигунами — для фотографування документів. Коли до нього прилаштувати електронну апаратуру, яка легко монтується в торець, ним можна знімати крізь куряву та дим вибухів, отож ним охоче користувалися ще й військові кореспонденти. Але щоб таким маленьким апаратом зробити моментальний знімок, потрібна певна вправність, інакше знімки вийдуть "змазані" і погано потраплять у кадр. Аматор ніколи не зробить одним зарядом п'ятдесят знімків, для фахівця ж таке завдання посильне. Таку плівочку легко переслати поштою й легко сховати. В одному детективі Дука вичитав, нібито шпигун засунув касету від "Мінокса" в рот і під час переходу кордону примудрився навіть говорити. Якщо в героя не була надміру велика ротова порожнина, то цей випадок залишається на совісті автора.

Дука теж розхвилювався. Він не любив віддаватись марним мріям, але цей зарядний пристрій був у сумці тієї дівчини, а жінки навряд чи аж так захоплюються фотосправою, аби працювати з "Міноксом". До того ж та дівчина не належала до типу хатніх скромниць: раз у раз ішла з дому, зупиняла на вулиці того чи того чоловіка й лягала з ним у ліжко за певну винагороду. Доктор Карруа визначив би таке поводження як проституцію. Термін не надто джентльменський, проте досить

правильно окреслює людські взаємини. Крім того, дівчина з мотивів, які не побажала відкрити, збиралася заподіяти собі смерть і справді вбила себе. Дуці не хотілося снувати жодних припущень, але він хотів би знати, чи ця плівка була використана неповністю, а чи повністю — принаймні чи її вставляли в камеру, оскільки з вигляду касета здавалася зовсім новою. Та чи міг негатив залишитися ще досить чітким і через рік? Одна річ була певна: йшлося не про якісь сімейні знімки, зроблені на морі: тітка під парасолькою, пляжники на узбережних скелях, гурт приятелів, які грають у волейбол.

І все це хотілося з'ясувати негайно, для цього Дука ладен був не спати, не їсти, не думати ні про що інше.

Він поклав до кишені касету, загорнувши її в хусточку.

— Пробачте, я зараз.

У передпокої був телефон. Двері до кухні стояли прочинені, і було видно, як Лоренца плете на спицях, готуючи щось тепле на зиму Сарі, і слухає радіо. Брат усміхнувся їй і махнув, щоб вона сиділа, від неї нічого не вимагалося. Він позирнув на годинника: дев'ята.

— Доктора Карруа, будь ласка.

— А хто це говорить?

— Дука Ламберті.

Довга пауза, якесь клацання, потім голос Карруа, дещо спотворений.

— Пробач, позіхи напали.

— Я теж перепрошую, але мені треба поговорити з тобою — і то негайно.

— Ти можеш з'являтися без попередження, я завжди до твоїх послуг.

— Я хочу з'ясувати: фотолабораторія ще відчинена?

— Лабораторія... Лабораторія, звичайно, зачинена. Робочий день у нас тепер коротший.

— Шкода, я б не хотів чекати аж до завтра. — Дука просто не міг чекати, він був ладен підняти з ліжка першого-ліпшого фотографа.

— Якщо справа не терпить, я звелю відчинити лабораторію й розшукати когось із фахівців.

— Для мене це справа нагальна. Я приїду й усе тобі поясню.

— Добре.

— Я прихоплю й хлопця.

За десять хвилин Дука й Давіде опинилися на вулиці Фатебенефрателлі, а об одинадцятій сорок великий письмовий стіл Карруа був завалений знімками розміром вісімнадцять на двадцять чотири. То були збільшені фотографії, надруковані з мікроплівочки "Мінокса". На столі стояли ще дві великі пляшки кока-коли. Піджака не скинув лише Давіде, його посадили біля столу з друкарською машинкою, і він сидів там, поки вони роздивлялися знімки.

— Ну, й що далі, Дуко?

— Я відбираю фотографії.

З пуританського погляду ті зображення можна було вважати непристойними. Незважаючи на велике збільшення, вони були напрочуд чіткі й технічно бездоганні. Об'єктом зйомки, зробленої на розмитому хмароподібному заднику старої фотостудії, була оголена жінка.

— Тут нема чого відбирати: половина їх — це брюнетка, половина — блондинка.

Так воно й було, на столі лежало біля двадцяти п'яти знімків чорнявої дівчини, і двадцять п'ять чи двадцять шість — білявої. Дехто, може, спробував би доводити, що це художня робота, хай і дещо смілива,— на зображеннях і справді нібито прозирав такий задум, але це тільки про людське око. Пози обох дівчат були відверто пікантні, про це свідчила не тільки голизна, а й жести рук, положення ніг. На більшості знімків, але не на всіх, дівчата ховали обличчя. Обидві могли мати не більш як двадцять два — двадцять три роки.

— Де ти подів конверт Раделлі? — спитав Дука.

— А, я поклав його в шухляду,— відповів Карруа.

Мова йшла про великий жовтий, увесь пожмаканий конверт, що містив досьє Альберти Раделлі, самогубці. Там лежали її фотографія, свідоцтво про смерть, видане судовим лікарем, фотокопія листа, написаного сестрі з проханням простити її за вчинок розпачу, поліційний протокол, суперпротокол, складений компетентними службами, три-чотири аркушики із скороченим викладом допитів різних осіб: Альбертиної сестри, уславленого велосипедиста Антоніо Марангоні, швейцара будинку, де мешкала небіжчиця з сестрою. Крім того, там були всілякі штемпелі, підписи, червоні знаки і великі блакитні емблеми. З цього конверта Дука вийняв фотокартку, перезняту з посвідки особи

дівчини, й поклав перед очима Карруа разом з одним із зроблених "Міноксом".

— Може бути,— згодився Карруа.

— Зараз ми дізнаємось. Давіде, ідіть-но сюди, будь ласка.

Давіде Аузері нарешті відірвавсь від стільця і, коли підійшов, Дука показав йому знімки, крім картки, перезнятої з посвідки.

— Тут є хтось із ваших знайомих?

Це був дуже зручний кабінет, затишний, великий, тихий, уночі тут так добре працювалося. Карруа мав квартиру в якомусь кварталі міста, але в якому

саме, мабуть, не дуже добре знав і сам. Він вирушав туди, коли згадував адресу і коли йому хотілося скупатись, решту ночей волів проводити в суміжній з кабінетом кімнатці, на дивані-ліжку, з пакою газет і паперів на підлозі, а також з телефоном. Його батьківський дім був на Сардинії, він там народився, але не міг бувати на острові більш як раз на рік, та й то лише кілька днів. Друга справжня оселя була тут, у його службовому кабінеті, завжди набитому всякими речами і людьми. Сьогодні тут опинився цей хлопець, який зараз розглядав фотографії. Карруа всякого надивився в житті, але навіть його вразила болісна гримаса хлопця, що втупив очі в знімок чорнявої дівчини.

— Це вона,— промовив Давіде.

— Ви хочете сказати, що це саме та дівчина, яку знайдено рік тому в Метанополі? — спитав Дука.

— Так.

— А другу, блондинку, ви знаєте?

— Ні.

Дука повернувся до Карруа.

— Можеш послати по пляшку віскі? — І додав: — Моїм коштом. — Тоді взяв Давіде за лікоть і підвів до вікна. — Постійте тут хвилинку, поки принесуть випити. — Дука підставив йому, мов немічному дідові, стільця. — Як відчуєте, що несила більше стояти на ногах, сідайте.

— А якої марки? — спитав Карруа.

— Найдорожчої,— відповів Дука.

Півсклянки віскі надали поглядові Давіде притомнішого виразу.

— Не бійся. Ці внутрішні дрижаки скоро минуться. Випий ще.

Сам Дука теж сьорбнув добрячу порцію. Схоже було на те, що хлопця він дезинтоксикує, а сам алкоголізується.

— А зараз проведемо аналіз цих знімків.

Він сів біля Карруа. Тюрма нівелює індивідуальність, він це відчув на собі, зникає теплота, ти черствієш і через це починаєш пити.

— Фотографії виконані професіоналом у студії. З технічної о погляду вони бездоганні, а з художнього — не зовсім. Фотограф виявив цілковиту байдужість до натури, дбаючи лише про діафрагму, експозицію, світло. Друга особливість — незрозуміло, чому фотографування, та ще такого жанру, проводилося в студії "Міноксом". Куди краще це вийшло б на якомусь "Роллеї", "Контаксі" або на

звичайному апараті з платівками, як у фотографічних павільйонах. Для одержання таких знімків треба було поставити "Мінокс" на масивний штатив, а прикріпити камеру на штативі нелегко, потрібні спеціальні гайки та шарніри. Потім, де ж це видано, щоб установлювати фотоапарат вагою якихось п'ятдесят грамів на штатив вагою п'ятнадцять кілограмів?

— Скажи — коли ти вивчав фотосправу? — спитав Карруа.

— Я зовсім її не вивчав, я цілковитий профан, але маю приятеля фотографа. — Дука поглянув на Давіде: той сидів спиною до них і дивився у вікно. — Третя особливість — фотографовані чомусь не професіональні повії, звичні до такої роботи. Подивіться на пози: в еротиці вони не дуже розуміються, особливо блондинка. Брюнетка краща, в ній щось є, але ж вона аматорка. Зате в блондинці стільки вульгарності,#несмаку.

Карруа слухав, тим часом перебравши з півтора десятка фотографій.

— Ну що ж, аналіз доволі слушний.

— І останнє: якій меті могли служити понад п'ятдесят знімків такого характеру? Це вже твоє завдання. Але є тут одна ще важливіша обставина, принаймні мені так здається. — Дука знову взяв жовтий конверт і вийняв з нього інші папірці. — Коли дівчина лежала на луках і різала собі вени, вона мусила скористатися чимось гострим. Отож могла вчинити одне з двох: якщо мала сильну волю і самовладання, то поклала ріжучий предмет у сумку, а якщо вже була в стані шоку, то впустила його, загубила десь коло себе або просто затисла в руці. Так ось, у протоколі поліцая про жодний ріжучий предмет не згадується. Так само в опису речей, які лежали в сумці дівчини, не відзначено нічого гострого. Навряд щоб вона пустила собі кров першим-ліпшим предметом, підібраним на луках, де сховалася. Ну, скажімо, кришкою від консервної бляшанки, колючкою, скалкою скла. Але якщо навіть

припустити це, то таке припущення спростовується висновком судового лікаря: надріз зроблений рівно й акуратно. Консервною бляшанкою чи скалкою так не вийде.

Карруа погортав аркушики досьє.

— Ось як звучить це місце в протоколі: "...повний опис знайденого в тому місці, де було виявлено труп названої Альберти Раделлі..." Вони-то шукали, звичайно, але не знайшли нічого, що ріже, якщо тільки якесь лезо не втекло само собою.

Вони перезирнулись. Обидва добре знали один одного і могли довіряти один одному. Дука сказав:

— Кинути таке обвинувачення поліційним агентам комісаріату Метанополі ти не можеш. Якби трапилася якась гостра річ десь у радіусі тридцяти метрів, вони б її неодмінно знайшли і згадали б в опису. Невисокої ж ти думки про поліцію.

— Твій батько завжди мені це казав, ще й ображався. Вони посміхнулись, але якось криво. І тут Карруа згадав:

— Здається, ти ще хотів щось сказати!

— Так, щодо вмісту сумки,— відповів Дука й позирнув у бік вікна. Давіде все ще сидів там, повернутий до них спиною. — Давіде, скажіть-но мені... та не вставайте... скільки грошей дали ви того дня дівчині?

Давіде обернувся. Милосердне віскі приспало гадюку, яка жалила його зсередини.

— Ну... ага, десятитисячні банкноти...

— Скільки?

— Ну... можна сказати, що дві... так, дві, коли ми були ще на Корсо Лоді, бо вона не хотіла їхати, боялася... Потім, на річці, вона сказала, що їй потрібно п'ятдесят тисяч лір, і тоді я дав їй ще три десятитисячні банкноти... В гаманці в мене лежали лише такі... — Давіде осікся на півслові, потім знову повільно одвернувся до вікна.

— Отже,— сказав Дука,— коли Давіде висадив дівчину, в її сумці лежало п'ятдесят тисяч лір, щонайменше п'ятдесят тисяч. А зараз я прочитаю тобі з опису, скільки грошей знайдено в неї на момент прибуття поліції: "один білет у десять тисяч лір, один білет у тисячу лір, три монети по сто лір, дві монети по двадцять лір, чотири монети по п'ять лір". Якщо підрахувати, що дівчина до зустрічі з Давіде мала тільки дріб'язок, тобто тисячу триста шістдесят лір, і що десятитисячна банкнота — лише одна з п'яти тих, які вручив їй Давіде, виходить, що бракує сорок тисяч лір.

Так воно, безперечно, й було, проте Карруа захотів перевірити ще щось.

— Дай-но мені висновок судового лікаря. — Він дуже уважно прочитав документ, потім сказав: — З нього випливає, що вона не могла перерізати собі вени раніше восьмої години, а мабуть, пізніше половини на дев'яту.

Дука майже скрушно дивився в бік вікна.

— Давіде!.. Та ні, сидіть... О котрій годині того дня ви висадили дівчину? — Він помітив, що хлопець не зрозумів, йому забило памороки, але не алкоголем. — У Метанополі, коли ви звеліли дівчині покинути машину, котра година була, хоч би приблизно?

Давіде не почав зі звичного "Ну...". Він відповів так:

— Сонце вже сідало.

— А видно ще було добре?

— Так. — І повторив: — Сонце тільки-тільки сіло.

— О тій порі року мала бути сьома чи трохи більше,— мовив Дука до Карруа. — Перш ніж зважитися, дівчина крутилася добру годину й тоді, мабуть, і витратила оті сорок тисяч лір. Де саме і як — припустити не беруся, бо в Метанополі далеко не всі крамниці містяться на вулиці Монтенаполеоне.

— Вона могла віддати їх комусь,— промовив Карруа,— або хтось міг забрати їх у неї — саме це ти маєш на увазі?

Зараз вони не зрозуміли один одного. Навіть найближчим і найщирішим друзям іноді не уникнути непорозуміння.

— Я не маю на увазі нічого. Хочу сказати лиш одне: я не можу більше опікуватися цим хлопцем. Справа ця важка, а мені важкі справи перестали подобатися. Тільки не кажи, що ти знайшов мені добру роботу, а я розприндив-ся, спробуй зрозуміти, що мені краще не лізти в історії, здатні занапастити мене. Після смертовбивства з пом'якшувальними обставинами бракувало тільки, щоб мене запідозрили у зв'язках з торговцями жіночим тілом, і тоді мене "влаштують" на роботу.

— Твоя правда,— згідливо мовив Карруа.

— Я хотів лише показати тобі, що тут не було злої волі,— докинув Дука. — За цю справу повинен узятися ти.

— Відразу й візьмуся. — Карруа зняв телефонну трубку й мовив у телефон: — Мені потрібен Маскаранті.

— А я знайду собі іншу роботу,— кивнув Дука. — Будь ласка, розшукай інженера Аузері, поясни ситуацію й передай йому сина. І попередь, щоб він не залишав хлопця самого. — Він позирнув у бік вікна. — Мені дуже шкода, Давіде.

Давіде повільно, важко звівся на ноги, так ніби слабкий протяг од вікна змусив його захитатися, підступив до них і промовив:

— Синьйоре Ламберті!..

Дука стояв і чекав продовження, чекати довелося добру хвилину.

— Не покидайте мене самого... — Давіде, здавалося, лаштується виголосити цілу промову. — Не покидайте мене самого. — Він підступив ще ближче. — Синьйоре Ламберті!

Це був інтелігентний, кмітливий хлопець, йому не треба було двічі повторювати одне й те саме, він добре зрозумів, що Дука не хоче, щоб його називали доктором.

Нічого іншого не лишалося, як дати йому висловитись, і Дука та Карруа запаслися терпінням. Тепер уже обидва знали, що він казатиме. І він справді так і заговорив:

— Не покидайте мене самого.

Хлопець, сам того не помічаючи, повторював сцену, яку дівчина влаштувала була йому того дня в машині: "Ні, ні, ні, забери мене з собою, повези звідси". До того ж він теж намагався пустити собі кров, як вона, і, мабуть, спробує знову, як тільки залишиться на самоті. Це було формою несвідомого уподібнення, щоб спокутувати свою провину.

Дука підвівся, взяв його під лікоть, щоб підтримати, хоча Давіде не здавався п'яним, провів до вікна і посадив на стілець.

— Давіде, будьте розважливі.

— Не покидайте мене самого!

— Ну що цей Маскаранті,— зарепетував Карруа в телефон,— зволить нарешті прийти чи потрібне особливе запрошення?!

— Посидьте тут, я вас не покину,— повторив Дука.

— Якщо залишуся сам, я знаю — я пропав.

Дука теж знав, що він пропаде. Так було й тоді, коли синьйора Мальдрігаті сказала йому, що далі жити не зможе.

— Ні, я не покину вас самого.

— Він уже вийшов?! — репетував Карруа. — А коли саме?! Та певне, що мій кабінет у корпусі два, але Маскаранті й досі немає.

— Посидьте тихенько тут. — Дука не міг покинути його самого. Адже спеціалізувався в галузі морального забезпечення: ейтаназія, реабілітація і порятунок молоді, враженої душевними хворобами. Він повернувся до письмового столу Карруа саме в ту мить, коли ввійшов Маскаранті.

— Я перепрошую,— сказав Маскаранті,— моє чергування саме закінчилось і я пішов випити кухоль пива.

Хоча він був чорнявий і маленький, хоча зберіг ще сіцілійський акцент, Маскаранті зовсім не нагадував поліцая, його можна було радше взяти за спортсмена — чи то за боксера, чи то за велогонщика — через його богатирські груди й здоровенні волохаті ручиська; штани, дарма що не були вузенькі, облипали йому ноги, мов панчохи.

— Тут у нас не ФБР,— заревів Карруа,— тут міланська квестура: скінчилося твоє чергування, сиди на місці! — Він простяг Маскаранті жовтий конверт: — Поглянь, ти ще не забув цієї справи? Принаймні на рапортах красуються твої ініціали.

Аркушики в руках Маскаранті здавалися метеликами в лапах дракона. Він вивчав їх досить довгенько, не пускаючи й пари з уст.

— Ти що, розучився читати? — спитав Карруа нервово.

— Ага, я пригадую. Ця дівчина перерізала собі вени в Метанополі,— промовив Маскаранті. — Я розбирав усі протоколи, складені в Метанополі, завізував і цей. А що таке, щось не збігається?

— Так, дещо не збігається, хай навіть його завізували і ти, і я, і навіть секретар ООН. — Карруа, хоч як намагався вгамувати свій голос, але витримав не довго. — Залишилося нез'ясованим, чим ця дівчина перерізала собі вени! А потім, у неї в сумці було понад п'ятдесят тисяч лір, а знайшли трохи більше десяти тисяч.

Дука спробував захистити Маскаранті:

— Цього не міг знати ніхто, окрім Давіде, який так запевняє.

— А потім, знайшлися ще оці фотографії, вони випливли на поверхню лише тепер, через рік,— сказав Карруа. — Брюнетка — це загибла дівчина. Характер знімків дає велику поживу для роздумів.

— Тут є ще одна обставина,— промовив Дука, не спускаючи очей з Давіде. — Якщо комусь набридло жити, він перерізає собі вени у власній квартирі або в готельному номері, у ванній чи в ліжку. Ховатися на луках для такої операції — дещо незвичайно, особливо коли маєш помешкання.

— Хіба в тебе не виникло таких думок, коли ти підписував протокол?! — зарепетував Карруа в бік Маскаранті.

Той за довгі роки спільної роботи звик до репету Карруа, тому відповів спокійно:

— Атож, такі думки в мене виникли, бо я навіть спитав у судового лікаря, чи була потреба робити розтин. Він мені відповів, що якби я схотів, він би зробив, але його висновок говорить так ясно. — Він прочитав: — "...знекровлення... жодної іншої рани, пошкодження чи синця на всьому тілі..."

— Так, я теж це читав,— мовив Карруа,— але тепер почнімо все спочатку! За цю справу візьмешся ти і з завтрашнього дня проробиш заново все — поїдеш до Метанополі, ще раз допитаєш тих, кого допитували, і передусім докопаєшся до кінця з цими порнознімками. Завтра я введу тебе повністю в курс справи.

— Яким чином випливли на поверхню ці фотографії? — спитав Маскаранті.

Карруа спалахнув гнівом:

— Я сказав тобі — завтра вранці! — Він не хотів говорити тепер, при Давіде. — Ну ось, із тобою все вирішено,— звернувся він до Дуки. — Забирай нашого друга додому. Завтра я повідомлю Аузері, щоб приїхав забрати сина, і ти будеш вільний.

Дука нічого не сказав, дивився тільки на грубе обличчя Маскаранті, який узяв жовтий конверт і притиснув його до грудей.

— Ми з тобою ще поговоримо,— сказав Карруа Дуці.

— Вибач мені. — Дука дивився просто у вічі Карруа. — Може, я ще й передумаю.

Він ніколи не змінював своїх рішень, і це була помилка, ще одна помилка. До нього вже дійшло.

Карруа поставив обидві порожні пляшки від кока-коли на підлогу.

— Можеш іти, зустрінемося завтра о десятій,— сказав він до Маскаранті.

— Я й далі працюватиму з Давіде,— сказав Дука, тільки-но Маскаранті пішов.

— Якщо він тебе слухатиметься,— відповів Карруа трохи нервозно; він завжди, коли його щось вражало, виказував нервозність.

— Слухатиметься. А потім, я просив би тебе про одну послугу.

— Слухаю вас, синьйоре.

— Я хотів би бути разом з Маскаранті, поки він провадитиме слідство. Карруа позирнув на пляшку віскі.

— Хлюпни мені крапелину цього пійла. — Він ледве вмочив губи, втупившись поглядом у чарку. — Висловлюйся ясніше, Дуко. Ти хочеш провадити слідство разом з Маскаранті... — Це було не запитання, а твердження.

— Не зовсім. Я так високо не заношуся, просто бути поряд з Маскаранті, та й годі.

— Спершу ти збирався покинути все, а тепер тобі закортіло пошитися в поліцаї.

— Як бачиш, я передумав.

— З чого б то?

Відповіді не було, і Карруа це наполягав, бо він і так знав причину. До того ж тут усе ще був Давіде, він тримався біля вікна, напружений, нерухомий і прибитий.

— Гаразд. Уранці я пришлю тобі Маскаранті. Де ви будете?

— Думаю, найкраще зупинитися в готелі "Кавур", зовсім недалеко звідси.

— Розумно. — Карруа зиркнув на годинника. — Не знаю, який з тебе вийде поліцай, але спробувати можна. З чого думаєш почати?

Відповіді не було й цього разу, та Карруа й не наполягав, оскільки сам знав, з чого належало починати: з Давіде Аузері. Вбивства, замасковані під самогубство, трапляються щодня, і якщо дівчину справді було вбито, то останній, хто її бачив, був Давіде Аузері, і те, що розповів він, було тільки те, що почули з його вуст, і воно могло бути не доконче правдою чи повною правдою. І серце стислося в обох, і в Дуки, і в Карруа, як ще ніколи до цього, а ще обом стало страшно від того, що могло випливти назовні, чи, точніше, не страшно, а смутно, тривожно. Незабаром їм доведеться спитати в Давіде, де він був увечері того дня, від сьомої до десятої, і чи може назвати когось, хто б його бачив у ці години, і якщо він не зможе сказати нічого певного, і якщо сумнів у тому, що вищезгадана самогубця Альберта Раделлі, чи Раделлі Альберта, не покінчила з собою, а стала жертвою вбивства, тоді доведеться хлопцеві роз'яснювати все до кінця, оскільки за

вищезгаданою дівчиною стояли оці фотографії, а за фотографіями не крилося нічого, анічогісінько доброго.

— Я знаю, про що ти думаєш,— промовив Карруа. — П'ятдесят дев'ятого року був один чоловік, у якого виникла саме така ідея. Одружений чоловік. Дружина ввечері прийняла снодійне, щоб заснути, він примусив її прийняти на одну таблетку більше, перерізав їй вени, а потім уранці прийшов до нас і заявив, що застав її мертвою.

— А як же це відкрилося?

— З допомогою ляпасів. Допитував його саме Маскаранті. Коли людина затіває такі трюки, то про ляпаси зовсім не думає. Не довелося вдаватись до якихось китайських тортур, після п'ятого чи шостого ляпаса той один мусив признатися, інакше в нього мозок вилетів би.

— Я не казав, що її було вбито,— заперечив Дука й підвівся. Всією душею, залишками спочуття до ближніх, усім своїм прагненням він вірив, що все було не так. Він підійшов до Давіде.

— Ходімо, зупинимося поблизу, в "Кавурі".

Рука його опустилася на плече хлопцеві й легенько, по-дружньому стисла його.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

1

Ні, все було не так погано.

Давіде залишився сидіти в машині, за кермом. Маскаранті і Дука пішки піднялись на третій поверх, бо ліфт у таких будинках звичайно

несправний, і на кожній сходовій площадці чути було, як співає десь там у театрі Мільва, про це сповіщав телевізор. Співала Мільва й на третьому поверсі, але ось її голос стишився, як буває наприкінці пісні, майже згас, потім двері відчинились і сестра самогубці, чи, може, вбитої, сестра Альберти Раделлі, запитально всміхнулася до Маскаранті.

— Поліція,— сказав він. — Треба поговорити з вами.

На обличчі її з'явився такий вираз, який з'являється в чесних італійців, коли вони опиняються перед поліцаєм,— вираз суворої задуми з домішкою дедалі сильнішої тривоги. Очевидно, вони скоїли щось протизаконне, а як і забули, що саме, то зараз їм про це нагадають. Рік тому поліція їх уже одвідувала через безталанну Альберту, то яких собак навішають їм тепер? Була б на її місці американка, та б відповіла: "Чим можу вам прислужитися?" — і все це з люб'язним, безжурним виглядом, але ця була італійка, південка, яка рік тому мало не втратила роботу в "Стіпелі", бо була вбита і "гуляла по всіх газетах" її сестра, тому господиня не сказала нічого, навіть своєї згоди не дала, а просто впустила їх, побігла незграбно через віталеньку, щоб вимкнути телевізор з Мільвою, обернулася, щоб поглянути на них: один високий, худий, скорше злий з обличчя, це він, Дука, другий маленький, кремезний і з обличчя ще зліший,— і навіть не сказала їм сідати, як не сказала перед тим, що візити поліції до квартири громадян після заходу сонця незаконні, оскільки законів не знала, та й навряд щоб хтось їх знав, а коли б навіть і знала їх, однаково б не сказала цього.

— Це ваша сестра?

З невеличкої шкіряної теки Дука вийняв знімок 18Х24 і тримав його в неї перед очима, у маленькій віталеньці, освітленій тепер лише пластмасовим торшером, що стояв біля телевізора.

Батько його часто розповідав про свою роботу і не раз наголошував, грунтуючись на досвіді боротьби з сіцілійською мафією, що єдина

система, яка довгі роки здавалася такою ефективною у стосунках із злочинцями і чесними людьми, з добрими і лихими, це кулак. Ми тільки все псуємо своєю казуїстикою. Поліція на науковій основі — це, безперечно, благо, але поліція, яка діє добрим словом, переконанням, промиванням мозку, плодить тільки нових злочинців. Ні, ти дай йому кулака скуштувати, а потім питання став, ось тоді побачиш; той, кого з'їздили по пиці, відповість тобі швидше, бо розуміє, що при потребі ти вмієш розмовляти його мовою. А якщо той, кому ти врізав, і виявиться людиною чесною, ну що ж, не ремствуй, адже й чесні люди іноді потрапляють під трамвай.

Ця теорія ніколи не подобалася Дуці, він навіть був переконаний у її хибності, а все ж вирішив скористатися нею. Бо цю фотографію, а він вибрав найсороміцькішу з усіх, можна було вважати ударом кулака в обличчя.

Алессандра Раделлі, дивлячись на знімок, нічим себе не зрадила, не почервоніла, не зблідла, не стала плакати, охати й ахати. Нічого подібного. Тільки її маленьке личко, здавалося, ще поменшало.

— Це ваша сестра? — спитав він голосніше. Вона відповіла ствердно.

— Сідайте, синьйорино.

Про неї він уже все довідався в "Стіпелі", в адміністратора фірми, вона справно платила за квартиру, не приймала вдома чоловіків (свідчення швейцара), не приймала їх і тоді, коли була жива її сестра.

— Вам нічого не відомо про ці фотографії?

Алессандра похитала головою, тільки задихала глибше, можливо, від задухи: віталенька була маленька, од вікна, звернутого на подвір'я, струмувала ще більша жара. Маскаранті побачив умикач і засвітив світильник під стелею, світильник з претензією на кришталеву люстру.

— З чого ваша сестра жила? Десь працювала?

Що вони мали на увазі, Алессандра зрозуміла чудово і почала відповідати. Вона здавалася майже спокійною, проте личко її, хтозна й чому, залишалося меншим, ніж тоді, коли вони прийшли. Звичайно, звичайно, роботу вона негайно знайшла, тільки-но приїхала з Неаполя, влаштувалася працювати продавщицею.

— Де саме?

Алессандра сказала: в крамниці, але це слово звучало з якимось вульгарним присмаком, може, краще сказати — чоловічий салон, на вулиці Кроче Росса, молодий синьйор уходить, піднімається встеленими килимом сходами, й у вистеленій паласом кімнатці йому допомагають дві молоді продавщиці приміряти сорочку або, скажімо, автомобільні рукавички, французьку краватку від Кардена, незвичайного фасону американські плавки і таке інше,— дві продавщиці під наглядом синьйори, і одною з таких продавщиць стала була Альберта Раделлі.

— Скільки часу вона там працювала?

— Два-три місяці... — Алессандра точніше не пригадувала. Маскаранті занотував усе дуже старанно.

— А потім?

— Пішла звідти.

— Чому?

Алессандра вже забула — здається, посварилася з хазяйкою.

— А потім?

Алессандра перерахувала одан по одному всі відомі їй місця, де працювала сестра, включно зі "Стіпелем". Маскаранті позаписував і наприкінці підбив підсумок: за півтора року перебування в Мілані Альберта Раделлі, по суті, працювала близько одинадцяти місяців, здебільшого продавщицею. Такого вони не сподівалися. Залишалося сім місяців, з перервою, безробіття.

— А, вона ще була репетиторкою, я допомагала їй підшуковувати учнів. Альберта підтягувала дітей з математики, історії, географії.

— Скільки брала за урок?

— Шістсот лір.

Стільки, скільки нахожа покоївка. Якщо залишити поза увагою соціальну несправедливість і падіння культурник вартостей, Альберта Раделлі на ці уроки не могла багато розжитися. Дука різко повернув фотографію, ніби на те, щоб трохи потримати білим боком назовні, а потім показав її знову.

— Ви розумієте, що ваша сестра займалася темними справами? — Бачиш фото, ніби говорив він. — І щоб ви, живучи разом, не знали нічого, такого бути не може.

Вона ствердно кивнула головою, ніби кажучи цим, що так, дещо вона знала, і Маскаранті наготувавсь записувати, та Алессандра сказала лише одне: деякі підозри в неї виникали, а надто тоді, коли безробітна сестра давала їй двадцять чи тридцять тисяч лір, щоб дотягти до кінця місяця.

— А звідки вони в неї бралися, не казала?

— Одного разу вона сказала, що взялася перекласти книжку з французької і їй видали £ванс.

— Г ви повірили?

Вона сумно хитнула головою: ні.

— Ви казали їй, що не вірите?

Прямо казати вона не казала, тільки намагалася вивідати, чи є хтось у Альберти, сама вона вірила в це, якийсь чоловік, хай уже немолодий, досить щедрий, але далі своїх припущень вона не пішла, інакше цих грошей більше не дістала б. Алессандра була до непристойності щира.

— Як це ви не знали? — Дуці хотілося бути зовсім немилосердним. — Вона заробляла ці гроші, зупиняючи чи спонукаючи зупинятися чоловіків, щоразу інших.

Ні, вона цього не знала. Алессандра почала тремтіти дрібним дрожем, але без плачу, губи й щоки в неї посмикувались, але сліз не було.

— Чого ще ви домагаєтеся? Сестра загинула рік тому, ми стільки настраждалися, мій батько, я, чого вам ще треба?

Пояснити їй, чого домагаються, було нелегко, і Дука їй цього не пояснив, та й сам гаразд не знав, чого домагався, може, правди, але ж йому доводилося не раз сміятися на саму згадку про правду. Та й що таке правда? З чим її їдять? І чи існує вона взагалі?

— Гаразд, хай вам нічого не відомо, хай так. — Дука поклав знімок назад до теки. — Але, може, ви наведете нас на якийсь слід? Ваша сестра, мабуть, водила з кимось дружбу, знайомство. Чи не бачили з нею подруг? Невже ваша сестра не згадувала при вас нікого?

Дріж її вщух, не зразу, а поступово, бо з якої речі було їй тремтіти чи плакати?

— Альберта завжди казала, що йде до тої чи тої подруги, але я не пам'ятаю всіх, а потім вона називала їх тільки на ім'я.

Алессандру попросили назвати тих, кого пам'ятає, і Маскаранті позаписував усіх. З подруг найбільше їй у пам'яті залишилася докторка.

— Диплома ще не мала, але моя сестра називала її докторкою. Одного разу та докторка приходила сюди.

Допит вів Дука. Після того як його стільки разів допитував слідчий на суді й у в'язниці, тепер запитання ставив він,— досвід, що й казати, цікавий.

— А імені її не пам'ятаєте, еге ж? Вам відомо лише, що вона докторка? Навпаки, заперечила Алессандра, якраз її ім'я пам'ятає, Лівія Уссаро, вона

має бути записана навіть у телефонній книжечці.

— Дякую,— сказав Дука. — Покажіть мені цю книжечку. Алессандра пішла в передпокій, зняла книжечку з гачечка біля телефону

й принесла. Гортати Дука не став, а поклав у теку до фотокартки.

— За кілька днів поверну.

"Лівія Уссаро" звучало не дуже переконливо, це ім'я радше скидалося на псевдонім, і той, хто візьметься розшукувати особу на ймення Лівія Уссаро, десь найпевніш ухопить шилом патоки. І тому Дука тільки зітхнув, побачивши, як Маскаранті возиться зі своїм записником, намагаючись кульковою ручкою зафіксувати геть усе.

— Інших імен не пам'ятаєте?

— Сестра називала їх чимало. Казала, що йде до Мавріліїї, або до нас дзвонила якась і казала: "Це Луїза, Альберта вдома?"

Вона що — запобігає перед ним, чи така проста душа, душа в стані кристалізації, преципітат простодушності, досяжний лише в лабораторних умовах? , 1

— Я маю на увазі ще й чоловіків,— мовив Дука терпляче, але його терпіння вже вичерпувалось. — Я вже вам показував знімок, із якого ви зрозуміли, що ваша сестра підтримувала знайомство з багатьма чоловіками. Хай би що вона робила, тепер вона мертва, і даремно намагатися приховати щось, що так чи так відкриється. Вашій сестрі дзвонило багато чоловіків і, може, хтось з-поміж них називався. Ну-бо, признавайтеся по щирості.

Алессандра відповіла на це запитання негайно, здавалося, зажурена тим, що не може йому догодити:

— Жоден чоловік їй ніколи не дзвонив.

Вона вочевидь не брехала. Маскаранті висловився так:

— Цілком можливо. Застерігала чоловіків дзвонити сюди, щоб не викликати підозр у сестри.

А коли так, то Дука вчинить ще одне порушення прав громадянина і проведе невеличкий трус у квартирі.

— Ваша сестра могла залишити тут якусь особисту річ. Ми хотіли б подивитися.

Не обізнана з тим, що конституція дає їй право відмовити, вона повела їх у єдину особисту кімнату квартири, спальню. Там стояли два стильні ліжка й спала чотирирічна дитина в обіймах з ведмедиком, на

дерев'яному світлому бильці ліжка були намальовані ведмеді, собаки, метелики і рогаті слимаки.

— Сестра спала тут зі мною, в цій шафі зберігається її одіж, а в валізці на шафі все інше її добро.

Маскаранті зняв валізу, відчинив її і наготувався переписати все, що там лежало, проте Дука зупинив його:

— Облиш, тут нічого нема.

Там лежала ціла купа ліфчиків і трусиків, підв'язок і шпильок для волосся, фен, роман Моравіа, авторучка й навіть початa пачка сигарет "Альфа", надто міцних як для синьйорини.

— Ми вже скінчили.

Ні, не все було так погано. Ця Алессандра, може, була затуркана й темна, але вона не знала нічого, не брала участі в нечистих справах. І все-таки в передпокої, перш ніж вийти, Дука запитав її:

— Ви так і не дізналися, чому ваша сестра наклала на себе руки?

У відповідь та тільки скривилась, і нарешті очі її заблищали сльозою.

— Цього я не знаю, був такий жах, коли мене викликали до моргу, я сподівалася, що то не Альберта, напередодні ввечері вона пропонувала провести відпустку разом, мовляв, хочеться поїхати далеко, за кордон, вона була така весела, я з нею сперечалася, переконувала, що не з нашими статками проводити відпустки за кордоном, хазяйка дому вимагала внести плату за квартиру, п'ятдесят тисяч лір, а їй хотілося поїхати у відпустку, та ще й кудись далеко, як казала вона сама.

Ага, то ось чому того дня вона на березі тихої річечки сказала Давіде, що їй потрібно п'ятдесят тисяч лір, і той дав,— гроші мали піти за помешкання, за швейцара, за несправний ліфт, за опалення, яке мала оплачувати сестра. Але чому Альберта Раделлі покінчила з собою (якщо це справді було так), ніхто не знав, а її сестра — найменше з усіх. Та Дука був задоволений хоча б тим, що досі не виявилося нічого поганого. Він спробував, наскільки це було можливим, перепросити за свою брутальність.

— Пробачте нам, синьйорино, що потурбували вас увечері, але ви працюєте цілий день, та й ми зайняті.

Але така люб'язність поліції справила зовсім протилежний ефект. Алессандра Раделлі зайшлася плачем, і вони, сходячи вниз, чули це голосіння, аж поки двері зачинилися.

Внизу вони скочили в "джульєтту", Давіде незрушно сидів за кермом, мов присяжний водій присяжної команди слідчих. Перетнувши все місто, вони як і в попередні вечори, висіли біля готелю "Кавур", їхньої штаб-квартири.

— Пляшку сухого "фраскаті", але не дуже захолодженого,— замовив Дука, тільки-но вони опинилися в своєму спареному номері.

Дука піджака скинув, а Давіде ні, зате краватки порозв'язували обидва. Настала друга фаза курсу лікування: зміна отрути. Давіде міг пити будь-яке вино, аби бодай уявно нагадувало віскі. Але не більше, аж ніяк не більше, жодної крапелиночки віскі або міцного лікеру. Уже два дні Давіде зносив це досить добре, тільки його німота поглибшала.

Маскаранті виявився бюрократом, він відчував потребу складати звіти про пророблену роботу й накреслювати програму на завтра.

— Сестра — це вичерпана жила,— сказав він. — Усе, про що ми довідалися від неї, ми й так знали.

— Добре,— сказав Дука. "Фраскаті", саме отаке, не дуже холодне, йому подобалося, мабуть, більше, ніж хлопцеві.

Сьогодні ввечері тр^еба вивчити цю телефонну книжечку. — Дука дістав її з теки й' передав Маскаранті. — Дзвоніть по всіх номерах, і тільки-но відповість хто-небудь, хто спілкувався з Альбертою Раделлі чи знав її, беріть його на замітку,-і ми поїдемо до нього. За винятком цієї... — Дука знов узяв книжечку, розгорнув на літері "У", переписав номер телефону й адресу. Лівія Уссаро. Який гарний псевдонім, може, вона носить навіть жакет, оздоблений мережкою із шнура?

— А тепер відпочивайте, візьмемося до справ завтра. — Дука остаточно віддав книжечку. — Не забудьте повернути її власниці якомога скоріше.

Не було ще десятої, тиша в сполучених номерах стояла глибока, передостанній звук почувся тоді, коли Маскаранті, виходячи, зачинив по собі двері, а останній — коли Давіде налив собі в склянку "фраскаті". Тепер усе замовкло. Давіде, звичайно, не пускав пари з уст, а Дуці мовчанка не подобалася. Він пішов, щоб відчинити вікна: хоча знадвору ввійшла жара, зате долинув і відгомін вуличного руху з площі Кавур.

— Вам подобається грати роль поліцая?

Окрім навколишнього мовчання, Дуці зрештою діяло на нерви ще й мовчання Давіде, воно породжувало примарне відчуття, ніби він живий тільки про людське око, ніби рухається, живиться лише силою інерції, а насправді вже мертвий.

Хлопець навіть не посміхнувсь і відповів тільки по довгій паузі:

— Я нікого не граю.

— Ви водите машину, супроводжуєте нас у ході слідства, виконуєте доручення. Водій у поліції не остання людина.

Шкода заходу — хлопець не реагував, не підтримував розмови, не відгукувався на жарти. "Фраскаті" не могло його збадьорити, як віскі. Дука провадив далі, ніби говорячи сам із собою:

— А мені грати роль поліцая дуже подобається. Мій батько боявся, що я ступлю в його слід, і зовсім даремно.

Звичайно, тепер Дука не міг грати роль поліцая, зовсім не міг. Та ще в такій історії, як оця. Карруа сказав йому навпростець: "Якщо виявиться щось протизаконне, дій без усякого страху, але озирайся на задні колеса, і то через дві причини: по-перше, ти не повинен ніде фігурувати офіційно, щоб не нашкодити самому собі, по-друге, досить буде пресі пронюхати про наше зацікавлення цією історією, як вони сфабрикують ще одну справу Монтезі. Тут є всі дані, принаймні в розпалених головах деяких журналістів. Якщо це буде ще одна справа Монтезі, якщо на поверхню випливуть відомі імена, причетні до цього, якщо відкриється корупція, з будь-якої сторони, ще раз тобі кажу: не бійся. Але перш ніж зчиняти галас, ми повинні одержати докази, інакше за справу візьмуться газети, і тоді пиши пропало. Озирайся на задні колеса — ось наше гасло.

Озиратися на задні колеса — це все одно що шукати чогось у темряві. Алессандру Раделлі можна було приборкати офіційно: ви маєте справу з поліцією, відповідайте. Але з іншими належало поводитись обачно: скажімо, під яким приводом поліція може допитати оту Лівію Уссаро, та ще й через рік після смерті Альберти, не виявляючи нескромності, не боячись зчинити галасу? Дука шукав такого приводу, але жоден з них не виявився досить слушним, а дурні причіпки йому не подобались.

Проте бажання зв'язатися з Лівією Уссаро зростало в його душі з кожною хвилиною, ще дужче загострене аристократичною самотою готельних покоїв, де було все-все для зручності, геть-чисто все, чого майже ніколи не вдається досягти у власному домі. Бракувало лише того, що є навіть у найубогішій оселі і чого не можеш назвати, чого, мабуть, зовсім не існує, але всі відчувають його. В готелі навіть рухаєшся інакше, ніж у власному домі, і дивишся на світ інакше і, певне, думаєш інакше. І тоді Дука наважився: адже так обтяжливо було провести тут вечір з Давіде, ніби й присутнім, але думками заблуканим через мінімальне алкогольне узливання. Треба поговорити хоч по телефону,— не так подумав, як інтуїтивно відчув Дука, ніби прозираючи темне майбутнє.

Він сів на ліжко біля тумбочки, на якій стояв телефон, запитав через довідкову номер Лівії Уссаро, знов поклав трубку і задумався. Йому видно було профіль Давіде, сумний і зляканий, а посеред столу — пляшку "фраскаті", вона стояла на великій срібній таці, мальовничо обгорнута серветкою найтоншого полотна. Було вже запізно телефонувати приватним особам, та ще й незнайомим, до того ж за рік Лівія Уссаро могла переїхати, померти, емігрувати до Австралії, нині всі події летять летом, ех!..

— Алло! Мені, будь ласка, Лівію,— сказав він, почувши жіночий голос — голос уже літньої людини.

— А хто говорить?

— Дука,— відповів він просто, наче добре знайомому співрозмовникові.

— Дука? — перепитала жінка.

— Так, Дука.

Мовчанка. Жінка відійшла від телефону, не дуже вірячи цьому імені, більше схожому на аристократичний титул. Вона була не оригінальна, у школі Дуці доводилось чубитися з якимсь однокласником: "Твій старший брат, виходить, грандук або архідук?" У відповідь дотепник чув: "А ось хто!" — і діставав копняка в колінну чашечку чи в гомілку. Так порадив Дуці діяти батько.

— Лівія?

Мабуть, це була вже вона, її "алло" пролунало тихіше, але набагато юніше.

— Так, це я, але даруйте, щось не пригадую...

Це була вона, отже, вона таки існувала, існувала у плоті. І ця Лівія Уссаро вимагала, щоб її цікавість було задоволено.

— Це ви повинні дарувати мені. Ви не можете пригадати мене тому, що ми з вами ніколи не зустрічалися.

— Будь ласка, назвіть мені ще раз ваше прізвище! Скільки холоду й скільки вибухової нервозності!

— Гаразд, але воно вам не багато скаже. Просто, мені б хотілося поговорити з вами про одну особу, знайому нам обом.

— Прошу назватися ще раз, інакше я покладу трубку.

Скільки в світі затятих бюрократів, починаючи від Маскаранті, який занотовував геть усе, закінчуючи цією Лівією, яка намагається з'ясувати якісь чотири чи п'ять складів, ім'я і прізвище,— а він же міг би відрекомендуватись як Ораціо Кокліте, і що це змінило б?

— Мене звати Дука Ламберті, але ви мене не знаєте. Зате ми обоє знайомі з однією особою...

Цього разу вона не дала йому договорити.

— Стривайте, це ім'я я чула... Авжеж, ви — мій кумир, я була така наївна тоді, поклонялася стільком кумирам, нині їх лишилося обмаль, і серед них ви, єдиний у пам'яті...

Він поглянув на носаки черевиків; черевики з ногами всередині — це реальність, і вони мали його переконати у реальній розмові, з жінкою, яка називала його своїм кумиром. У якому ж це розумінні? І з якої б то речі?

— ...Три роки тому ви змусили мене кричати в залі суду: "Ні, ні, ні, ні!" під час читання вироку, і мене вивели геть із зали й протримали дві години в якійсь кім натчи ні, усе допитуючись, хто я і чи справді я така, а не така, а я все приказувала: "Це ганьба, ганьба, ганьба, ви неправильно засудили його!" А вони у відповідь: "Синьйорино, заспокойтесь, а то ми заарештуємо вас за образу суду". І я повернулася додому в сльозах, я була присутня на всіх засіданнях, казала всім, що вас треба виправдати, що ви ні в чому не винні, що вас, навпаки, треба нагородити, я сперечалася з усією публікою в кулуарах.

Природно, вона була багатослівна, але звучання її тихого, схвильованого голосу не викликало роздратування, яке почуваєш від жіночого цокотіння. А потім, Лівія говорила речі, зовсім несподівані для нього, речі, яких він ніколи не сподівався почути від когось, щось зовсім інше, ніж могли йому сказати батько чи сестра. Він виявився кумиром. У нього була шанувальниця, хоч, може, й одна-єдина.

— Потім я забула ваше ім'я, і мені соромно за це. Ви навіть не уявляєте собі, скільки я сперечалася на тему ейтаназії, і всі були проти. Як же вони пишалися своїми принципами! Принципові люди шанують

людське життя, принципові люди надягають смокінг чи фрак, щоб іти в Ла Скалу.

— Лівіє, я вам дуже вдячний.

— Ох, пробачте, в мене язик без кісток, але це ж рідкість — спілкуватися з такою розумною людиною, і тому я не тямлю себе від щастя. Але ж ви, мабуть, подзвонили мені з якоїсь причини...

— Так. Я хотів би поговорити з вами про одну особу, вашу знайому — Альберту Раделлі.

На тому кінці дроту запала раптова тиша.

— Але не зараз. Якщо вас улаштовує, десь найближчими днями. Знову мовчанка, але Лівія була, він відчував цю жінку, хоча не чув навіть її

віддиху.

— Для мене це дуже важливо, і ви б могли подати мені неоціненну допомогу.

І нарешті у відповідь голос, такий самий тихий, такий самий теплий, і хоч і не педантичний, але близький до цього, можна сказати — професійний, оце воно.

— Бачте, є багато чого такого, що мені не до вподоби, і Альберта в числі того, що мені до вподоби найменше. А проте як усе, що мені не до вподоби, я хотіла б відбути це не відкладаючи.

— Зараз?

— Негайно.

— Де ми можемо зустрітися?

— Тут, на вулиці Плініо, під моїм домом у барі. Я вас упізнаю відразу: на суді я дивилася на вас годинами. Скільки часу вам потрібно, щоб добратися?

— Десять хвилин.

Життя — це кладезь чудес, у ньому є все: лахміття, діаманти, різанина і — Лівія Уссаро. Дука поклав трубку дещо ошелешений, ніби хильнув зайвого; до речі, він і налив собі півсклянки "фраскаті", глянув на Давіде, чоловіка неживого, хоч на вигляд і не мертвого, й відчув на мить якусь кволість.

— Мені треба йти, але я скоро повернуся. Я знаю, вам од вина недобре, тому пришлю в номер пляшку віскі, щоб ви краще зносили самотність і ніч. — Хлопцеві й справді було важко. — Будьте розважні, Давіде: що менше вип'єте, то ліпше.

Цей дозвіл був помилкою не тільки з медичного, а й із психологічного погляду. Проте Дука й цього разу вирішив ризикнути, найменше йому хотілося, щоб Давіде за його відсутності попивав потайки. Якщо йому притьмом закортить, хай п'є з його дозволу.

Дука пішов. Зараз він побачить Лівію Уссаро у плоті. Яка вона — навіть не намагався собі уявити, йому чогось здавалося, що має бути висока на зріст.

2

Лівія й справді була високого зросту. Вона чекала його на порозі бару, і йому навіть здалося, що тільки-но він виліз із "джульєтти", вона

порвалась йому назустріч, прудконога й бистроока, наче побачила найщирішого приятеля. Через десять хвилин не було в нього на світі подруги ближчої за неї.

— Тут ми можемо поговорити спокійно. Це єдиний у районі бар без телевізора й піаноли, отож увечері тут зовсім малолюдно.

Лівія мала чорне волосся, зовсім чорне й натуральне. Підстрижена була коротко, коротше за тих чоловіків, які носять довге волосся, якщо тільки всі вони вважають себе чоловіками, й навіть коротше за тих чоловіків, які носять нормальне волосся й ходять до перукарні щодва тижні. У жінок Дуці подобалися довгі зачіски, але він бачив, що їй і коротка личить.

— Ви наговорили мені стільки слів... — Дука мало не бовкнув "утішних", але язик не повертався це сказати. Отож він осікся.

— Я сказала тільки тисячну частку того, що мені вже давно хотілося сказати. Але ви збиралися поговорити зі мною про Альберту, отож ближче до теми.

На ній був темно-зелений костюм, який Дуці дуже сподобався: гладенький, глухо закритий, але зовсім без рукавів. Шкіру мала засмаглу, але нормальною засмагою, а не як папуаска, і личко її не лишилося блідим, як у тих дівчат, що не засмагають. Уся ця зелень, ця бронза, ця чорнота волосся чудово вписувались у бар золотої барви, де стіни були обшиті золотавою пластмасою, навіть стойка й круглі столики м'яко відсвічували старим золотом.

— Два пива.

У барі вони були єдині відвідувачі, навіть бармен, обслуживши їх, зник. Замість кондиціонера тут працював великий вентилятор з довгими

дерев'яними лопатями, надаючи приміщенню екзотичного колоніального вигляду, та й прохолоду він наганяв краще.

— Альберта покінчила з собою рік тому. Що саме ви хочете знати про неї? — Лівія взяла одразу бика за роги, а що Дука не відповів їй одразу, повела далі: — Можу уявити собі, як ви з нею познайомилися. Якось увечері ви подалися в кіно самі, просто у вас не було іншої змоги розважитись, і встигли на останній сеанс, ви запаркували машину й роззирнулися навкруги, ще не зважившись, входити чи ні, і тут ви помітили її, вона стояла, начебто розгублена, біля входу до кінотеатру. Це могла бути дівчина, до якої не прийшов наречений, домовившись про побачення в кіно, або вона чекала на подругу, яка теж чомусь не прийшла. Чоловік, перш ніж наважитися піти в кіно самому, ладен спробувати щастя. Отож ви їй посміхнулись і вона, приємно здивована, також посміхнулась у відповідь. Тоді ви підходите до неї, говорите якісь компліменти, якісь дотепи, а все інше легко собі дофантазувати.

— Я не був знайомий з Альберто Раделлі.

З цією дівчиною краще було не гратися в кота-мишки. Обличчя її витяглося.

— По телефону ви сказали, що знали Альберту.

— Непрямо. Мені багато розповідали про неї. — О, дуже багато!

— Мені двоєдушність ніколи не подобалася. От уже чого я не могла сподіватися — що ви двоєдушний. Не змушуйте мене розчаровуватись. Лікар, який не побоявся піти на ейтаназію, не може бути непевним типом. Чому ви цікавитеся Альбертою? Або ви скажете мені все по щирості, або мені доведеться одразу ж попрощатися.

Вона діяла надто по-кантіанському, в її словах крилися категоричні імперативи і пролегомени, з допомогою яких метафізика намагалася

зійти за науку. Проте виклик було кинуто, і Дука мусив відповідати по щирості. Він пішов навіть ще далі — прихопив з собою маленьку шкіряну теку і, хоча ці зображення не були для публічного огляду, показав дівчині знімок Альберти.

Лівія Уссаро позирнула на фотографію.

— Я їй рішуче сказала: "ні".

Дука вважав себе за людину, кмітливу, але не зрозумів її. Доводилося чекати роз'яснення.

— Альберта призналася мені, що є один тип, який платить тридцять тисяч лір за кілька фотографій такого штибу, і я відповіла їй — ні. Ми ще тоді мало не посварилися. Вона почала доводити, що куди пристойніше фотографуватися таким чином, ніж іти з першим-ліпшим. А я їй доводила протилежне. Вона моєї правоти не визнала і займалася й далі своїм брудним ремеслом.

Уже появилося хоч якесь світло.

— А цю дівчину ви знаєте? — Дука вийняв з теки знімок блондинки.

— Маврілія, знаю тільки ім'я, здається, вона працювала в "Рінашенте". Ще трошки світла. Маскаранті міг би легко знайти якусь Маврію не те що

в "Рінашенте", а й у цілій Італії, але Маврілій могло бути забагато.

— А як познайомилися з Альбертою ви?

Лівія Уссаро розсміялася майже нечутно, її сміх тишу золотавого бару не порушив, але дещо мужнє обличчя пом'якшало й освітилося.

— Як я з нею познайомилася? Найзвичайнісінька річ. Куди важливішим був прецедент.

— Тоді розкажіть про той прецедент.

— Авжеж, наше найбільше, найзаповітніше бажання — це розкрити повністю свою душу. — Лівія знов засміялася майже безгучно, але цього разу коротше. — Може, я вас і розчарую, але прецедент був такий.

Дука замовив ще два пива. Він почував себе майже щасливим.

— Коли мені минуло сімнадцять років, мені захотілося спізнати, що таке проституція,— почала Лівія, пересміявшись, і знову ввійшла в попередній тон, не педантичний, а скорше вчительський, знову беручись викладати теорію, очевидно, таку саму, як і попередні. — Це не була хвороблива цікавість. Мабуть, як ви можете здогадатись із самої моєї зовнішності, я належу до фригідних жінок. Але це ще не все. Гінеколог і невропатолог довели, що за певних сприятливих фізичних умов я можу почувати себе цілком нормальною жінкою. Ось тільки які саме ці умови, вельми важко визначити, і тому практично

, я залишатимуся ніби фригідною. Зате інші лікарі, позбавлені інтуїції, записали мене в лесбіянки, і така підозра мене тільки смішила.

Дука допив другу склянку пива; йому хотілося пити ще чи, може, й не хотілося, і він почував себе щасливим, атож, щасливим. Лівія Уссаро існувала і розповідала прецікаві речі, якісь дивацтва, хай він навіть добре не розумів, що саме.

— Ні, я хотіла зробити експеримент з метою вивчення соціального життя. Я народилася з цією сухоткою спинного мозку, з соціологією. Коли інші дівчата чекали тільки моменту, щоб натягти довгі ажурні панчохи, я читала Парето1 і, що було дуже важливо, розуміла його. На жаль, про жінку Парето написав небагато, так само як і інші соціологи.

Я, як жінка, задумалася над жіночою соціологією і над однією з найважливіших на цьому полі проблем, якою є проституція. І перше, що подумала: я не зможу зрозуміти проституцію, зрозуміти по-справжньому, не ставши сама проституткою, якщо принаймні один раз не вчиню акту проституції.

Гаразд. Дуці здавалося, ніби він на якомусь симпозіумі, на зборах службовців, і він замовив ще два пива. Він од пива ще зроду не п'янів, але цього вечора, як видно, йому доведеться бути п'яним пиворізом.

— Ця теорія не є логічно неспростовна, навпаки, в ході аналізу вона аж ніяк не витримує критики,— вела далі Лівія, по-менторськи холодна й водночас така жіночна,— але в ній є якісь чари. Експеримент, який я збиралася провести, полягав у тім, щоб стати на вулиці, дати комусь підчепити себе й піти з ним за гроші. Я набула б тоді типового досвіду, щоб вивчити питання з фактами в руках, емпіричними, але багатозначними. Ось тільки, коли почала здійснювати задумане, мене зупинило внутрішнє одвічне табу. До того ж я була незаймани-ця, і частина мого "я", що належала до стада, бунтувалася проти цього обов'язку пожертвувати своєю чеснотою в ім'я науки. А потім у двадцять років, попри мою фригідність, я закохалась, зі мною сталося щось дивне, що тривало лише два дні, і протягом цих двох днів синьйор, який зумів мене розбудити, спритно цим скористався, і я згубила свій віночок, отож перешкода для проведення мого експерименту перестала існувати. Але довелося чекати до двадцяти трьох років, перш ніж я зуміла переступити через усі табу. І сталося це випадково.

Гаразд, гаразд, гаразд... Усе набуло якогось примарного вигляду, навіть усе це золото, і ця сторожка тиша не центральної частини Мілана, майже опівночі, коли прокочується самотній автомобіль, запізнілий трамвай, а потім тягнуться тільки довгі хвилини тиші, мов у саду середньовічної вілли.

— Це було на площі делла Скала, того вечора я чекала трамвая,— сказала Лівія, ніби давала довідку,— це було приблизно о такій порі, як

оце тепер, я чекала одну свою подружку, кравчиню, вона відзначалася рідкісною глупотою, але працювала дуже добре, хоча вічно товкла тільки про якісь свої болячки. Настрій у мене був препоганий, я стояла похнюплена і раптом помітила, як до мене, похитуючись з боку на бік, підходить чоловік років під сорок. Я як стояла, так і заклякла, а він німецькою мовою сказав мені, що я найкрасивіша брюнетка, яку йому довелося бачити в Європі. Я відповіла по-німецькому, що мені не подобаються п'яні чоловіки і попросила дати мені спокій. Тоді він скинув капелюх, у нашу спекоту він мав на голові прегарного капелюха з чорної соломки, і запевнив мене, ніби дуже радий, що я знаю німецьку мову і що він, хай йому вибачать, не п'яний, а просто, може, я трошки недобачаю, кульгавий. Уявіть собі, як мені було соромно за те, що я назвала його п'яним, тоді як насправді чоловік припадав на одну ногу. Тоді він спитав мене, чи може зробити мені одну пропозицію. Я погодилась, аби перепросити за свою нетактовність. Він повів мене до Баффі, почастував морозивом і там сказав, що дуже самотній, попросив дозволу скласти мені компанію. Я знову погодилася. Тоді він, все ще по-німецькому, спитав мене: "Für Geld oder für Sympathie?"2 — оскільки нюансів він не визнавав, то хотів знати, чи я складу йому компанію задурно, як казала моя подружка кравчиня, "з симпатії", чи за винагороду. Я саме задумала свій експеримент з проституцією і заявила йому одразу ж: "Für Geld"; він спитав

2 За гроші чи з симпатії? (Нім.)

у мене — скільки, а мені треба було здійснити свій науковий дослід із соціології, проте економічні переговори були для мене стороною майже зовсім незнаною. Я назвала найнижчу суму, побоюючись, що він може не погодитися.

— Скільки? — вихопилося в Дуки. У цьому навіженстві найбільше вражала така ясна, раціональна форма.

— П'ять тисяч. — І Лівія замовкла, урвавши розповідь.

— А що було потім?

— Нічого. Він одразу ж їх мені вручив. Йа площі делла Скала стояла його машина, він спитав мене, куди йому їхати, це викликало певну ніяковість, тоді я була ще необізнана з сексуальною топографією Мілана, поки, випадково, ми зупинилися в парку Ламбро... — Лівія знову замовкла.

— А далі?

— Найбільше мене ошелешила швидкоплинність самого акту. — За цими словами вона зовсім споважніла. — І згодом, щоразу при повторі цього експерименту мені ота швидкоплинність ніяк не вкладалася в голові. Здавалось, для точного зважування на аптекарських терезах потрібно куди більше часу. А виходило, на дії такій короткій, майже блискавичній, грунтується чотири п'ятих нашого існування. Я написала багато заміток на основі цього першого досвіду, але вам, мабуть, буде нецікаво.

Це йому справді було нецікаво, але він змовчав, тільки спитав: , — Ото і є ваш прецедент? Так, то був її прецедент.

— А за день я познайомилася з Альбертою. Університетський однокурсник запросив мене на коктейль, він був син директора великої фірми галантерейних виробів та купальних костюмів, вони створили оригінальні моделі купальників і представляли їх пресі й публіці у салоні готелю "Прінчіпе". Таких видовищ я ніколи не бачила, отож пішла. Там було товписько жінок, серед них, очевидно, чимало лесбіянок, бо вони одразу кинулися були до мене, але покрутившись, дали мені спокій, зрозумівши, що я не та ружа, якою вони мене собі уявили. А потім я помітила серед цієї такої чужої фауни ще одну, таку ж зацурану, як і я, це була вона, Альберта. Я ніколи ні з ким не дружила, у мене подружок і досі немає, але з Альбертою за якусь годину ми знайшли спільну мову й стали як сестри. Вона вчилася в ліцеї, де не було жодної душі, з якою

можна побалакати на загальні теми, я не кажу про загальнолюдську долю, а хоча б про тягар, який дістався жінкам. Сьогодні єдині загальні теми, які охоче обговорюються, це вільний час і вплив машини на чоловіка, якщо тільки це все можна назвати темами в справжньому розумінні цього слова. Ви теж такої думки?

Дука теж був палкий прихильник усього того, може, цей пал душі — від пива? Вільний час і вплив машин, ух!

— Ми покинули коктейль, і вона повела мене до себе додому, об одинадцятій ми ще балакали, десь опівночі згадали, що не вечеряли, і вона приготувала бутерброди з сиром, о пів на другу ми так само сиділи й розмовляли.

— А про що саме?

Година за годиною говорила й говорила тільки Лівія Уссаро, вона тримала ініціативу, й вона тепер не брехала, проте лесбіянка могла назвати розмовою і будь-яке складніше заняття. Але ця підозра одразу ж розвіялася завдяки тому запалові, з яким вона йому відповіла.

— Здається, в останні три години ми з нею говорили лише про проституцію... Так і є, я розповіла їй про свій дослід попереднього вечора — тож довелося розповісти їй про цей прецедент — а Альберта натомість призналася, що й вона вже кілька місяців проводить подібні експерименти. Звичайно, винна тут була не наука, а нужда. За той недовгий час, відколи вона приїхала з Неаполя до Мілана, Альберта зрозуміла, що вижити тут нелегко. Мріяла про театр, але розлучилася з цією мрією після перших розмов зі сторожами тих театрів, де виступала трупа. Зате вона легко знайшла роботу продавщиці, завдяки стрункому станові та вмінню триматися з клієнтами, проте клієнти чи хаоя'грано чи пізно ставили її в такі умови,<щоівона звільнялася з роботі*. Отож, коли вже довели до ручки, Альберта одного разу вийшла на вулицю й через короткий час повернулася додому, трохи спокійніша за своє матеріальне

становище. Я змусила себе переповісти всі її пригоди, половина моїх заміток базується на них. Якби італійці не піднімали на глум деякі теми, особливо коли їх порушує жінка, я могла б написати цілу розвідку, присвячену приватній проституції. Але особливо того вечора мене захопило одне питання: припустимо це чи неприпустимо, з соціального погляду, щоб жінка мала право торгувати собою, але, наголошую, торгувати приватно? І тільки в тому разі, коли цього хочеться тільки їй, і ніхто інший до цього її не схиляє.

Дука, мабуть, уже набрався, але спрага не минала. Йому хотілося побачити, чи здатна Лівія розсердитись.

— Але вона має право і одружитися, наша жінка, принаймні я чув такі розмови.

Лівія не розсердилась, вона здавалася розчарованою.

— Не будьте такий злий. Я говорю цілком поважно. Для жінки дуже розумної, як Альберта, як багато інших...

— Як ви.

— Так, і як я. Розумній одружитися дуже важко. Звичайно, зрештою одружуються всі, але розумна хоче одружитися вдало, а зустріти гідного собі чоловіка так важко.

Йому хотілося саме розсердити її.

— Але це не виправдання, щоб ставати на вулиці і йти з першим-ліпшим, який нагодиться.

— Ні, я з вами не сперечаюся. Я не кажу, що вона повинна це робити, я кажу тільки теоретично: припустимо чи неприпустимо це робити?

Він розговорив Лівію, дав їй висловитися до кінця й довідався щось корисне: Альберта Раделлі займалася приватною проституцією, нині ця форма набирає дедалі більшого розмаху. Але цього було замало.

— Бачите, з ваших загальних викладок багато чого мені дуже подобається, але моя робота вимагає деяких подробиць. Ви не знали, куди Альберта ходила фотографуватися для цих знімків і чому?

Коли дівчина замислювалася, її обличчя набувало трохи дитинного виразу.

— Пам'ять у мене не дуже добра, але дещо пам'ятаю, оскільки саме через це я розчарувалася в Альберті.

— А що ви пам'ятаєте?

Якщо йому пощастить довідатися, хто робив ці знімки, тоді ніхто вже його не зупинить.

— Пам'ятаю номер, на номери у мене пам'ять добра. Там їм давали по тридцять тисяч лір за згоду фотографуватися в такому вигляді. Я півдня просперечалася з Альбертою, була дуже розчарована, але вона твердила, що такі знімки — це зовсім інша річ...

Е ні, досить з нього філософії! Він перебив Лівію:

— Що це за номер і чого він стосується?

— Це номер будинку — сімдесят вісім, але, на жаль, назви вулиці я не пригадую. Я питала в Альберти про всі ці подробиці, бо зрозуміла — в неї щось не ладиться, вона перейшла від приватної проституції до організованої...

Чи ти ба, він перебив Лівію ще раз, колись її треба б відвести на Паркову вежу, та ще дощового робочого дня, і залишити там, хай би ділилася своїми загальними викладками в ротонді безлюдного кафе, піднятого на сто метрів над міланською рівниною, а зараз Дука хотів знати інше, і то негайно.

— Зосередьтеся, будь ласка, це дуже важливо. Постарайтесь пригадати ще щось, пов'язане з цими знімками. Номер будинку — це дуже мало, а нам треба розшукати фотографа, негайно.

Чому — негайно? Після Альбертиної смерті минув рік, чи слід так поспішати? Але Лівія, мабуть, була телепаткою, вона відчула, що треба поквапитись.

— Більше нічого не пам'ятаю, вона казала, що це фотограф.

— Казала неохоче?

— Атож, так і є, вона висловилася якось дивно, тепер я пригадую, вона сказала" прем вжиткову фотографію, що ж може мани і "тільного вжиткова фотографія зі знімками голої жінки?

Дещо-таки мала, але Дука не став цього розтлумачувати: то був камуфляж. Отже, в будинку за номером 78 на одній із п'яти чи шести тисяч міланських вулиць, принаймні до минулого року, діяла студія вжиткової фотографії, де негласно виконувалися роботи художньої фотографії. Мабуть, за якихось півдня Маскаранті зумів би розшукати цю студію, якщо вона ще існує і навіть якщо вже перестала існувати.

— А вона казала вам, хто запропонував їй зніматися для таких фотографій?

— Так, сказала. Це досить брудна історія, мені всі ці збочення не до вподоби. — Лівія поглянула на бармена, який нетерпляче стояв на

порозі кафе, збираючись його зачиняти. — Одного разу Альберту підібрав чоловік і повіз автомобілем десь далеко від Мілана, очевидно, чоловік уже літній, дуже щедрий і ґречний, але до неї він і не торкнувсь. Потім признався, що вік бере вже своє, жіночі чари справляють на нього враження більше на гарному знімку, і якби вона побажала позувати, то йому того було б цілком досить. Альберта згодилася, він дав їй адресу фотографа, а потім запитав, чи не знайдеться в неї подружки, за кожен сеанс він платитиме по тридцять тисяч лір. Це був брудний любитель розглядати еротичні фотографії.

— Побачимо, чи добре я зрозумів. Альберта призналася, що якийсь клієнт запропонував їй позувати і дав адресу фотографа. Виходить, Альберта мала піти сама до того фотографа, який уже знав, чим вона займається.

— Так, достеменно так.

— Але для того, щоб фотограф зрозумів, для чого вона прийшла, може, мусила сказати щось, якийсь пароль? Не могла ж Альберта просто отак, навпростець, сказати про свій намір позувати голою?

— Ні, такої потреби не було, саме через це я й посварилася з Альбертою. їй довелось поділитися зі мною всіма деталями, бо я хотіла увійти в суть справи. Альберті не треба було нічого робити. Треба було лише піти до того фотографа. Прийшовши, вона не мала нічого казати, фотограф був уже в курсі. Вона дозволяла себе фотографувати, фотограф передавав їй гроші, та й годі.

На мить у його вухах завили сирени тривоги, як тоді, коли він був хлопцем і точилася війна.

— Постарайтеся пригадати точно: фотограф не віддавав одзнятих плівок Альберті, залишав їх собі, а вона йшла додому? Це саме так, чи є якісь сумніви?

— Я думаю, все відбувалося саме так. — О, це її обличчя, як у задуманої дитини! — Альберта розповідала, що мала просто з'явитися в цю студію, сфотографуватись — і край, і тому їй здавалося нерозумним відмовлятись від таких грошей в ім'я якихось принципів, і вона навіть збиралася залучити до цього ще й свою подругу, Маврілію. Ось тоді я сказала їй, що коли вона піде позувати, то я її більше не бажаю бачити.

Час був іти, бармен і ще один гладкий синьйор, який з'явився раптово, сказали, що бар зачиняється. Дука повів надвір свою даму, посадовив у "джульєтту", але мотора не вмикав. Коли опустилися жалюзі кафе, вулиця Плініо стала темна й затишна.

— Я вас не пущу спати, поки ви не поясните мені одну обставину,— заявив він Лівії, може, трохи надміру серйозно. — У сумці Альберти ввечері, за день до того як її знайшли в Метанополі мертву, лежав зарядний пристрій до "Мінокса" зі ще не проявленою плівкою. Як звелите це розуміти?

— Треба подумати.

— Я вже думав. Це означає, що фотограф дав відзняту касету Альберті.

— Безперечно.

— Гаразд. А що ж тоді збиралась Альберта робити з цією відзнятою і непроявленою плівкою? Невже мала передати її тому літньому синьйорові, шанувальникові голої натури? Дотепно!

Лівія осміхнулася, розмовляти в сутіні автомобіля було так приємно, вулиця Плініо безлюдніла просто на очах.

— Ні, це неможливо, я певна, передусім тому, що Альберта навряд чи знала; де знайти того синьйора. Жінка не може дати адреси випадковому партнерові, так само і партнер не дає їй своєї.

— Він міг призначити Альберті побачення, щоб дістати від неї плівку і проявити її самому.

Припущення здавалося дитячим: фотограф, який робить знімки, має їх сам проявляти, збільшувати, друкувати, і замовникові зовсім ні до чого шукати іншого фотографа чи братися до справи самому, дилетантові це дуже важко, особливо друкувати плівки "Мінокса".

— Ні, якби Альберті доводилося передавати касети цьому чоловікові, вона б мені сказала. Я биті дві години розпитувала її, я так перелякалася, відчула, що тут уже йдеться не про приватну проституцію, що Альберта котиться по похилій площині, зв'язує собі руки й ноги...

Дука не слухав Лівію, хоч це їй і не подобалося. Він би, може, й цілі тижні охоче обговорював з нею такі близькі їй проблеми, але в цю мить він бачив, як Альберта та її подружка-блондинка йдуть до того фотографа. Як роздягаються і позують перед камерою, потім одержують гроші і, за логікою, ідуть собі: без ніякої касети. Але в Альбертиній сумці касета була. Що збиралася робити з нею Альберта? І чому фотограф дав касету їй?

— Ви мене не слухаєте?

— Ні.

Лівія покірливо, великодушно запропонувала:

— Тоді самі розпитуйте.

Так, йому хотілося розпитати її ще про дещо.

— Після того, як Альберта повідомила вас, що згодилася позувати, що вона вам сказала, коли ви знову побачилися?

— Ми з нею більше не бачились. А десь за тиждень я прочитала в газеті про її самогубство.

Отже, слід уривався тут.

— Нам треба прощатися, вам не жаль?

— Ні, за ким мені було жаль — то тільки за Альбертою. — Отже, Лівія виказала свою жіночу слабкість. — А чому ви так цікавитеся нею? Ви її зовсім не знали, ви навіть не поліцай, до того ж самі сказали, що дуже ризикуєте, лізучи в цю справу.

Нарешті він глянув на свою співрозмовницю, забувши про Альберту.

— Я міг би вам сказати, синьйорино Загал ьні-Засади, в ім'я загальної засади.

— І якої ж саме?

Ну що ж, він міг би сказати їй, в усьому світі вона, може,була єдина, кому можна сказати про такі поняття без усмішки.

— Не люблю шахраїв.

Все ж таки належало це пояснити, треба ж віддячити їй якимись узагальненнями за всі ці корисні відомості, які вона йому дала.

— Життя — це гра, чи не так? Правила гри передбачені карним кодексом, цим кодексом і ще одним, на жаль, дещо розпливчастим і неписаним, так званим моральним кодексом. Кодекси бувають дуже суперечливі, і їх треба постійно поліпшувати, але їхніх правил треба або дотримувати, або не дотримувати. Єдиний порушник правил цієї гри, якого я можу шанувати,— це бандит з рушницею, який ховається в горах; він не дотримує правил, отже, заявляє відверто, що не хоче грати в добре суспільство, а хоче регулювати закони так, як йому зручніше,— з допомогою рушниці. Але шахраїв — ні, я ненавиджу їх і зневажаю. Сьогодні в нас чимало бандитів на цілком легальних посадах, вони обманюють, крадуть, убивають, але в разі викриття й суду користуються продуманою системою захисту через своїх адвокатів і завжди виходять сухі з води. Вони хочуть, щоб на правила зважали інші, а самі вони зважати на них не бажають. З таким станом речей я не примирюся, таких людців не терплю, досить мені зіткнутися з ними чи тільки зачути їхній дух, як я враз шаленію.

Лівії так хотілося побути з ним ще, вона була ладна з голоду померти, аби тільки провадити такі розмови, але після того, як Дука лагідно спитав, куди її підвезти, а вона відповіла, що мешкає над цим самим баром, звідки вони щойно вийшли, й що їй можна телефонувати коли захоче, і що їй було б тільки приємно, і її голос звучав зовсім не як голос фригідної жінки,— йому треба було їхати, Давіде надто довго залишався сам.

Хлопець лежав, випроставшись на ліжку, одягнутий, але без черевиків, і не спав, у номері горіло світло. На столі стояла пляшка "фраскаті", на око зовсім порожня, і пляшка віскі, відкоркована, але надпита не більше, як на палець,— ціною напруження всієї волі Давіде сьорбав по ковточку віскі за годину, хоча пляшку мав напохваті разом з дозволом лікаря прикладатися до неї.

Дука підсунув стільця до його ліжка, Давіде підвівся і сів, адже не дуже чемно лежати отак, розвалившись, перед власним лікарем, але Дука, поклавши руку йому на плече, знову вклав його.

— Вам треба спати,— мовив коротко.

Щойно він був радий товариству Лівії Уссаро і так само був радий тепер товариству Давіде Аузері, психованого сина видатного інженера. Вечір справді вийшов на славу.

— Не можна проводити дні і ночі, думаючи лише про одну жінку, особливо коли вона мертва. Ви думаєте лише про Альберту, чи не так?

Давіде повернув голову на подушці: його мовою це мало означати ствердну відповідь.

— Так не годиться, Давіде. — Дука з неабиякою пристрастю та радістю віддавався своєму лікарському ремеслу. — Не годиться, надто у вашому віці, так кохати мертву. Настав час нам трохи поговорити, бо за ці дні я багато чого зрозумів. Коли ви висаджували Альберту зі своєї машини, ви ще її не любили. Коли прочитали в газетах про її самогубство, ви й тоді ще не любили її, а тільки відчули гризоти сумління. Потім гризоти почали день у день діймати вас дужче, з кожною випивкою дужче, проте вони не були самими тільки гризотами. Поступово з гризот, і разом з гризотами, народжувалось інше почуття. Ми звемо його любов'ю. Ви ввесь час тільки й думаєте: "Якби того дня був забрав її з собою, я врятував би їй життя". Потім ви пішли далі, почали думати, що якби ви були забрали її з собою, то не тільки врятували б їй життя, але це стало б благом для вас обох, правдивим благом,— не лише для того, щоб любитися, але й для чогось більшого. Ви ніколи не мали дівчини, ніколи не закохувались по-справжньому, виховання, яке дав вам батько, особистість вашого батька завжди гнітили вас. Альберта стала першою жінкою, яка, особливо по смерті, дала вам це чуття любові, потребу любові. Може, я займаюсь психоаналізом на базарному рівні, але справи стоять саме так: ви й далі думаєте про Альберту, бо закохані в неї, а закоханому думка про те, що кохана мертва і що він причетний до її смерті, нестерпна, чи не так?

Хоч він цього хотів, але боявся сподіватися, і тому з радістю побачив: Давіде зайшовся плачем. Хлощець заплющив очі, але цього було недостатньо, його велика грудна клітка здригалася, хоча ніякого звуку нечулбсь. Тим самим лагідним голосом Дука роз'яснював йому: *

— Але мертві не повертаються, і ні я, ні будь-хто інший не зможемо повернути Альберту до життя, тож вам самому доведеться зцілитися від неї, і для цього ми повинні докласти рук. Найважливіше зараз — знати того, хто штовхнув її на самогубство або й убив, і коли ми .його знайдемо, то, задушимо. Ви повинн^ жити лише цією думкою: ми його знайдемо й задушимо. А втім, може, цю роботу залишимо для вас. — Щоб урятувати хворого, лікар відчув потребу звернутися до його найменш благородних інстинктів. — Ось побачите, це зовсім неважко, і ви за це не сидітимете жодного дня. Ми знайдемо цього типа, і ви його задушите, ось так, своїми руками. Руки не треба стискати надто сильно,

я поясню вам іншим разом як лікар, коли можна бути певним, що людину задушено, який хрускіт чується між стиснутими пальцями, і як після такого хрускоту можна попускати пальці так, ніби нічого не сталося. Звичайно ви будете оборонятись, бо той тип накинеться на вас із ножем або пістолетом, спробує вас убити, отож ви тільки рятуватиметесь. У вас будуть залізні свідки, наприклад, Маскаранті, і запевняю вас: ви зможете задушити того типа спокійно, не боячись наслідків. І запевняю вас: цього чекати недовго, бо ми скоро його зловимо, але тепер вам треба поспати, треба відпочити, щоб підготуватися до тієї миті помсти.

Ця гарна казочка була не для дітей, та й дитина, яку належало гірйколисати, була вже досить велика і потребувала крутих казок. Ба навіть сам він, Дука, потребував якоїсь казки: щоб розшукати, хоч під землею, цього фотографа, для початку треба було дізнатися, хто робив знімки.

З

Біля будинку під номером 78 на вулиці Фаріні таксі зупинилось, і Альберта з Мавріліею вийшли. Швейцар сказав їм, що "Вжиткове фото" на третьому поверсі, сходи з двору. Дівчата перетнули подвір'я під пильними поглядами кількох чоловіків у комбінезонах, які вантажили на ваговоз довгі металеві балки і кидали їм услід репліки, що свідчили про рішучі наміри, якби їх тільки можна було здійснити, і самі собою ці наміри не були протиприродні чи лихі, а просто невчасні.

На третьому поверсі їм відчинив хлопець, звичайнісінький хлопець у білому халаті, обличчя його було позбавлене своєрідності й виразності, так ніби їх тільки намітили і ще мали колись довершити, і єдине, що про нього можна було сказати напевне — що він не старий і що не в чорному халаті.

Хлопець мовчки оглянув прибулих, вони теж нічого йому не сказали. У першій кімнаті вікон не було — горіло світло.

— Сюди,— сказав хлопець.

Друга кімната була витягнута в довжину й мала двоє вікон, але з опущеними знадвору жалюзі, на припалих пилом шибках видніли сонячні пасмуги; світло горіло й тут.

— Можете тут роздягтися,— кивнув хлопець у куток між стільцями й столом. — Тільки шахів не перекиньте.

На столі стояла шахівниця, а на ній п'ять або шість фігур, решта вже лежала в дерев'яній коробці.

— А ширми нема? — спитала Альберта, й тут-таки подумала, що вона ідіотка,— звичайно ж, нема. Не було нічого схожого на ширму в цій довгій кімнаті, яка мала правити за фотоательє, навіть меблів, окрім тих трьох стільців і столу, які були вочевидь десь позичені. Та ще були глухі

страшні вікна, електричне світло об одинадцятій ранку, задуха розпеченої сонцем могили.

— На жаль,— сказав хлопець. Здавалося, він справді шкодує про те, що не розжився ширмою. — Але двері замкнені на ключ, не хвилюйтеся.

Його голос долинав з глибини кімнати, голос такий же невиразний, як і обличчя.

— А вікна відчинити можна? — гукнула Альберта в темну глибину кімнати. За хвилину вони вже вмивалися потом, одяг поприлипав до тіла.

— Тільки смороду напустимо і стане ще жаркіше,— сказав безликий, і нараз задник кімнати-галереї спалахнув: це засвітилися три лампи на підставках і шість — на стелі. — Не знаю вже, що вони там виготовляють, але в нас під боком майстерня, в якій працюють з ацетиленом. Просто жах.

Тут дівчата раптом відчули, що він збоченець, гомик,— відчули з того, як вимовив оте "Просто жах".

— Котра з вас фотографуватиметься перша? — спитав він. — Для мене все одно.

Блондинка Маврілія була й смішливою, і лякливою, і готовою до всього. Зараз їй стало страшно.

— Іди ти,— сказала вона подрузі.

Альберта діяла швидко; сукня, ліфчик і труси вмить опинилися на стільці, тільки черевичків на високих підборах не скинула, не на те, щоб надати знімкам більшої сексуальності, а щоб не ходити босою по брудній підлозі.

— Сюди,— запросив гомик. Перед рефлекторами був хмароподібний задник, збільшена фотографія на підставках.

— Ми впораємося швидко, ось побачите, з такою камерою.

Аж тепер Альберта побачила масивний триніжок, а на триніжку — фотоапарат, швидше схожий на запальничку.

— Розташовуйтесь тут, на цьому килимку. — Хлопець почав дивитися, згорбившись утричі, в ту запальничку. — Позувати ви можете, якщо хочете, сховавши обличчя, бо це значення не має, але ось на п'яти-шести знімках вам доведеться його показати. Рухатися можна як завгодно, тут так само, як у кіно. Давайте.

Лівою рукою він тримав важіль триніжника, непомітно скеровуючи "Мінокс" щоразу в потрібному напрямку, а в правій стискав тросик з кнопкою спускового механізму.

— Рухайтеся, раз! — Хлопець клацнув. — Стоп, два! — Знову клацання. За кожним новим кадром він закривав і знову відкривав ту запальничку, так ніби збирався прикурити сигарету. — Рухайтеся, стоп, три! — Й знову клац; так було зроблено чотири, п'ять, десять, дванадцять знімків, він щоразу просив Альберту прибрати агресивнішої пози, але висловлювався стримано, культурно, без масних слівець,— збоченці поводилися з дамами просто по-лицарському. — Рухайтеся, стоп, двадцять шість! Ну, вже годі, вас може замінити ваша подруга.

Маврілія, в другому кінці кімнати, в запаморочливій задусі, тряслася від страху. Вона не роздяглась, а чому, не знала й сама. Альберта її вже вивчила, ця блондинка була не з надто лякливих, фотографуватися голою погодилась одразу, а тепер дивилася на неї благальним поглядом.

— Якщо тобі не підходить, то покинь,— сердито сказала Альберта; вона не зносила тупих, а ця була просто феноменально тупа, рихла, морально хистка, ніби народжена для нещастя. Тим-то Альберта намагалась утримати дівчину на тій похилій площині, яка привела її на панель. Маврілія гуляла всі вечори, і, як тільки щось заробляла, ті гроші негайно вилучав у неї один паразит, який завжди чатував за кілька метрів. Даремно Альберта зв'язалася з нею.

— Е ні, якщо ви прийшли сюди, то фотографуйтеся,— заявив хлопець у білому халаті, почувши Альбертині слова.

В його голосі не було жодної погрози, а проте Альберта відчула її. Як послухати, голос був тільки дуже сумний, ніби гомик говорив: "Чи ти ба, прийшла сюди позувати, а тоді їй перехотілося",— і все ж у ньому чаїлося щось більше. Цей фотограф, що не був старий і не носив чорного халата, хотів — Альберта була в цьому впевнена — сказати саме так: "Тепер ти знаєш, що тобі доведеться фотографуватися. Навіть якщо це тебе не влаштовує, то влаштовує мене".

З усмішкою, застиглою на личку, Маврілія сказала: "Ні, ні, ні",— хутенько роздяглась, і Альберта сама повела її в глибину, де фотограф чекав у затінку по той бік пломінких рефлекторів.

— Сюди ось, на килимок,— сказав він, ставши знову дуже ґречним,— можете робити що вам здумається, досить, щоб ви не виходили поза килимок. Рухайтеся, так, стоп, раз! — І він знову заклацав своїм пусковим механізмом. — Рухайтеся, так, стоп, два! Рухайтеся, ні, не ця поза, треба її змінити, так, стоп, три!

Альберта почала відчувати запах металу й чад смаленого від рефлекторів, голизна Маврілії дратувала її. З естетичного погляду тіло було надто пишне і ніби незграбне, здавалося, його збудовано лише для рднієї функції, сексуальної,— ці руки, ноги, голова, плечі, волосся, видно було навіть статеві органи, начало всіх начал. Альберта відвернулась і

подумала, що це ж і вона знімалася в такій позі, збоку це здається ще брудніше, ніж їй думалося. Вона повернулася назад, у другий кінець кімнати, щоб уникнути ще й сліпучого проміння, і тільки тоді помітила попід однією стіною вузеньку поличку з низкою якихось предметів, здалеку схожих на іграшки. Там були ваговоз із причепом, автоцистерни, трактори, інші машини, мабуть, сільськогосподарські, завбільшки максимум з десяток сантиметрів. Альберта взяла в руку автоцистерну з причепом, сріблястого кольору, нічого не втямила, але переконалася, що імітація пречудова, певно, то були не іграшки, а промислові моделі.

— Дуже гарні, але ви обережно. — Той збоченець умів бачити спиною, не припиняючи своїх зйомок. — Вище, вище, рухайтеся, так, добре, стоп, одинадцять!

Та годі тобі клацати, нащо мені твої моделі! Альберта задихалася в цій парильні, в цьому смороді, в цій люті на саму себе, а ще більше — в зневазі, а ще більше — в огиді, ба навіть у зненависті.

Нарешті фотограф сказав:

— Рухайтеся, стоп, двадцять п'ять! — Клацання почулося востаннє, і Маврілія підійшла, щоб одягтися, а Альберта стояла й дивилася на шахівницю: очевидно, тут розігрувався етюд: білі починають і виграють; поряд із шахівницею лежав тоненький англійський шаховий журнальчик. Той збоченець був шанувальником великої гри.

— У шахи вмієте грати? — Він підійшов до них, погасивши світильники в глибині кімнати і крутячи в руках свою фотозапальничку.

— Я була першою в колежі,— відгукнулася Альберта.

Нарешті йому пощастило витягти із "запальнички" малесеньку річ, схожу на трубочку іграшкового телефону, два диски, з'єднані з одного

боку металевою смужкою, і він поклав її біля шахівниці разом з фотоапаратом. Щось одухотворене з'явилося в ньому, чи, вірніше, в його руках, які з неймовірною легкістю ніби запурхали по шахівниці.

— Здається, я вже зрозумів, у чому тут каверза. Два білі пішаки на сьомій горизонталі готові до перетворення, проте розвивати атаку ними зарано. Я думаю, білому королеві треба відступити ось на це поле, щоб уникнути вічного шаху з боку чорної тури.

Таке спало на думку й Альберті, але їй було гидко розмовляти з цим мерзенним педерастом. А втім, шахівниця, якої вона не бачила вже добрих десять років, переносила Альберту в часи колежу, черничок, чия шурхітлива хода по дортуарах стояла ще в її вухах, темних зимових ранків у крижаній церкві, коли на нескінченній месі доводилося змагатись із таким ще могутнім сном і вже з пробудженим голодом, і зміни в актовому залі в дощові дні, з конкурсами на "найкращого читця", з вишивками, шашками, шахами, бо їх виховували черницями-спортсменками, прищеплювали їм войовничий дух. І ось від цієї згадки єдиною пристойною річчю в цьому непристойному місці лишився абстрактний геометричний виріб з такими-от символічними дерев'яними фігурками.

— Навпаки, мені здається, що першим ходом має бути саме перетворення білого пішака,— сказала Альберта фотографові, ба навіть і не йому, вона ніби розмовляла з якоюсь колежанкою, душею перебуваючи далеко від цього місця, і цього часу, і цієї Маврілії, яка так сутужно й незграбно прикривала від очей свій сором і шпорталася з ґудзиками ліфчика, які все випорскували їй з пальців.

— Але тоді чорна тура бере перетвореного пішака й оголошує вічний шах білому королю,— заперечив їй фотограф. У його очах на мить майнуло щось зовсім далеке від сказаного, мовляв: "Не знав я, що повії ще й шахістки".

— Не думаю,— кинула Альберта, а сама прислухалася до того, як плюскотить дощ за вікнами гарного, або скоріше — тихого спортивного залу в той далекий час, і було так прикро, що не може згадати своїх однокласниць, з якими грала в шахи, ні їхніх облич, ні голосів, нічогісінько. — Бо тоді білий слон…

— Білий слон не може запобігти вічному шахові з боку тури,— запально урвав її фотограф, але в тому його інтелектуальному вибухові вчувалося щось огидне.

— Я не кажу, що слон може запобігти шахові з боку тури. Я кажу, що слон іде сюди, на еф-вісім, і дає змогу пішакові же-сім стати фиерзем, недосяжним для чорної тури,— відповіла йому сухо Альберта.

Мавріліа, опоряджаючи свій ліфчик, підійшла зовсім близько і майже сперлася на неї своїм вогким гарячим тілом, спраглим близькості, захисту, певності, що про неї не забули, і тихий плюскіт дощу, який прийшов зі шкільного саду, відразу вщух, і Альберта запитально подивилася на свою незугарну подругу.

— А, гроші,— сказав фотограф без усмішки. — Я зараз повернуся, тоді й побачимо, чи підходить комбінація із слоном, чи ні.

Він вийшов до сусідньої кімнати, і тоді Альберту наче повела стороння сила. Вона взяла маленький предметик, що складався з двох дисків, добре знаючи, що це таке і що там у ньому: плівка з огидними знімками двох незграбних голячок, і одна з цих незграб була вона, може, більшою мірою, ніж Мавріліа, яка принаймні добре не знала, та й не могла добре знати, в що влипла. Так касета опинилася в неї.

— Ось, тридцять для вас… — Фотографів гщгляд блукав десь далеко, у світі шахових задач, зате в руці було два конверти. Він подав один Альберті, а другий — Мавріліï. — І тридцять вам. — На порозі,

виряджаючи клієнток, він сказав Альберті: — А хід слоном і справді гарний, я от цілий ранок думав і не міг його знайти.

Зачинивши за ними двері, він повернувся до кімнати і, припаливши сигарету, схилився над шахівницею. Отже, перший хід е-7 — е-8 з перетворенням у ферзя. Але ферзя одразу б'є чорна тура. В цю мить на сцену виходить слон, отже слон а-3 — ф-8; він посунув слона на ф-8 і враз побачив, що так правильно: тура виступає, щоб оголосити вічний шах білому королю... Ні, вона не може, оскільки після третього шаху попадає під бій слона, і хоч би який хід зробили чорні, будь-якою фігурою, вони не можуть перешкодити й другому білому пішакові стати ферзем, і тоді партію виграють білі. Все виходить так, як підказала дівчина. Задоволений, хоч не без досади від того, що одна з тих дівуль грає в шахи краще за нього, хлопець підібрав "Мінокс", покладений біля шахівниці, і став шукати касету, але її на місці не було, не було й між шаховими фігурами. Пошуків він не продовжував, бо одразу все збагнув. Наздоганяти дівчат було вже пізно, минуло не менш як десять хвилин. Ця гидомирна брюнетка спритно обставила його в шахи.

Незважаючи на задуму, фотограф ніколи не пітнів, але в цю мить піт зросив йому лоба. Він повільно й зосереджено поскладав фігури в коробку, поклав журнальчик на шахівницю, але руки його, кляті руки, тремтіли. Нарешті він наважився і підійшов до телефону на стіні біля дверей.

Саме завдяки цьому дзвінкові, коли Альберта вилізла з таксі перед своїм домом, провівши Мавpілію, вона побачила молодика, який чекав, певно, саме на неї. Добре вдягнутий, навіть із шиком, з краваткою блідо-жовтого кольору, з густим, дбайливо зачесаним волоссям і майже люб'язною усмішкою. Очевидно, він страждав на інтелігентську короткозорість.

— Прошу пробачення, синьйорино.

На вулиці Монтенеро о чверть на другу всі поховалися від спеки — всі ті з небагатьох, хто лишився в Мілані,— перехожих не було ні душі, лише зрідка проносилось авто та ще міг вигулькнути з інтервалом у десять хвилин кільцевий трамвай. Альберта зупинилася, спокійна й незворушна, оскільки біля свого дому не збиралася поступатись, а зупинилася, бо молодик заступив їй дорогу. В його короткозорому погляді прозирала лють, яку не пом'якшувала навіть чемна посмішка.

— Даруйте, синьйорино, але у вас у сумці лежить касета з плівкою, яку ви взяли півгодини тому в студії фотографа. Чи не зволили б ви повернути її мені? — І він з ущипливою ґречністю простяг руку. Його обличчя здавалося повним, але насправді повним не було, повноти йому надавали розвинені щелепні м'язи, це обличчя спохмурніло лише на мить, і тільки тоді Альберта відчула, що їй треба боятися.

І хоча вона злякалась, але страху не показала, силою зігнути Альберту не міг ніхто, навіть звичайна грубість викликала в її душі несамовитий спротив.

— Це якась помилка, я не брала нічого, ідіть собі і дайте мені спокій, а то я закричу.

— Ну що ж, можете кричати,— сказав він на диво спокійно і взяв дівчину за руку. — Але замість кричати, сядьмо краще в цю машину і поговоримо спокійно.

В цей час проїхав автомобіль, Альберта кричати не стала, але опиралась і далі.

— Глядіть, а то справді закричу.

— Можете кричати. Можете кричати, навіть якщо ми потрапимо вдвох у поліцію. Я вас не тримаю, але для вас це було б не дуже приємно. Зате якщо дасте мені оту касету з плівкою, я відразу ж поїду, а

вам не буде чого боятися. Не тільки поліції, а й соляної кислоти в обличчя.

Він знову почав її штовхати до "мерседеса-230", що стояв за десять метрів позаду, коли це Альберта з несподіваною для жінки силою вирвалася й кинулась у темний і жаркий під'їзд свого дому, побігла вгору сходами, піднялася на другий поверх, на третій, на четвертий, звісилася через бильця — ні, молодик за нею не гнався. Вона встигла відімкнути двері квартири. її сестра була на роботі і приходила додому лише обідати. Альберта ввійшла, замкнулась, і зненацька їй стало соромно, досадно за свій страх, який охопив її ще до того, як молодик присікався до неї.

Вона ввійшла у віталеньку, визирнула з вікна, зверненого на вулицю, дивлячись крізь планки жалюзі, вкриті столітнім пилом. Там нікого не було, жодного перехожого, і "мерседес-230" також зник.

Лівія не поступилася б, Лівія мала рацію, Лівія не хотіла лізти в цю мерзоту, вона пішла б у поліцію, вона віддала б плівку, вона сказала б усе, розповіла б про того літнього синьйора з "Фламінії", про угоду, про це замовлення... Яке замовлення? Це зрозуміло й так, але Альберта відчувала надто велику огиду, з неї годі.

Понишпоривши на кухні, вона знайшла щось під'їсти, потім простяглася на одному з двох ліжок з намальованими на бильцях ведмедями, собаками, метеликами, зуміла навіть заснути, відтак прокинулася серед тиші, в задусі після полуденної спеки, а за кілька секунд у цій тиші задзеленчав телефон.

Мабуть, це Лівія. Альберта потребувала Лівії, прагнула розповісти їй про все. Вона підвелася з ліжка і підійшла до апарата. . — Альберто! Альберто!

— Так, це я.

Дзвонила Маврілія, голос її лунав ще зляканіше, ніж будь-коли, просто-таки розпачливо.

— Це — Маврілія, Альберто, це Маврілія.

— Що сталося? Що з тобою?

Відповів їй чоловічий голос, і вона одразу впізнала його, дарма що чула всього один раз, і голосом цим було вимовлено всього кілька слів.

— Сподіваюся, голос своєї подруги Маврілії ви впізнали. — Це звертання на "ви" чаїло ще більшу лють, ніж погрозливе звертання на "ти".

Хоча вона не відповіла, але він вів далі, знаючи, що його добре чують.

— Ви повинні повернути цю касету з плівкою фотографові, в якого ви побували вранці. І то негайно, бо фотограф її чекає. Мені б не хотілося, щоб з вашою подругою Маврілією сталася якась прикрість. І не вдавайте, ніби ви не розумієте, бо так буде гірше і для вас, і для вашої подруги.

Альберта хотіла закричати, що негайно піде туди, але з поліцією. Одначе не встигла, бо на тому кінці дроту повісили трубку. Тільки тоді вона зрозуміла, в яку халепу вскочила.

4

Все складалося погано, єдине, чим могли похвалитися ці два номери в готелі "Кавур", було кондиційоване повітря, прохолодне, але не вогке й без запаху. Все складалося препогано, так ніби миролюбні, надійні міланці, які, пітніючи, проходили вулицею Фатебенефрателлі й площею Кавур, не могли такого уявити, хоча щодня й читали в "Корр'єре"

немало подібних історій. Для міланців вони належали до четвертого виміру якогось Ейнштейна-кримінолога, ще незбагненнішого, ніж вимір Ейнштейна-фізика. Що становило реальність для цих міланських перехожих, то це тютюнова крамничка: вони могли купити собі там сигарети з фільтром, щоб курити вже не соромлячись. І час від часу якась думка завтра вранці на роботі... Ця робота, яку треба закінчити раніше, ніж дирекція їх звідти попросить. Або видовище тих двох дівчат на трамвайній зупинці, з виставленими напоказ груденятами,— ось що становило природні виміри життя, решту вони лише читали й існували лише як тінь прочитаного, типу "завдав дружині двадцять сім ножових ран", або "широка торгівля наркотиками, якою займалася навіть мати з п'ятьма синами", або "перестрілка на вулиці Монца між гангстерами-конкурентами". Все це було лише захопливою лектурою. Потім один з них повертався додому, і там його чекала вже квитанція за газ, яку мусив оплатити. Ні, там, на вулиці, не могли собі уявити, як погано все складалось, навіть якщо вони й здавалися чотирма хапугами з усіма цими тацями на столі, заставленими тартинками, булочками, печивом, накладеним пластівцями ніжної шинки з Сан-Даніеле, ванночками масла, обкладеного льодом, блюдечками з паштетом і пляшками пива в срібному цеберку.

Єдиний, хто не скинув піджака, був Давіде; так ось, може, єдине, крім кондиційованого повітря, чим можна було похвалитися, був саме він: зненацька в його життя ввійшло пиво. Ця підпора була надійна, несподівана, дуже добра для терапії дезинтоксикації, від пива набираєш вагу, але для сп'яніння такому, як Давіде, потрібно було б випити цілу бочку. Зменшуючи споживання алкоголю, Давіде мало-помалу повертав собі здатність мови і певну чоловічу снагу. Якраз у цю мить він заговорив, тримаючи в руці скляне блюдечко з паштетом, пропонуючи його співтрапезникам:

— Хто хоче?

На що Маскаранті хитнув головою, хитнув головою і Карруа, бо він теж був тут, теж без піджака, більше жуючи, ніж курячи сигарету.

Похитав головою і Дука, при цьому лагідно позираючи на Давіде, який спорожнював блюдечко, намазуючи паштет на скибку хліба. Дучин пацієнт міг ще десять днів жити самою мінеральною водою та молоком, не страждаючи від цього.

— Почнемо з самого початку,— сказав Карруа, кладучи сигарету в попільничку. — З фотографа.

Маскаранті тримав напоготові свій записник.

— Він зник. На вулиці Фаріні, сімдесят вісім, напередодні смерті Альберти Раделлі не було більше нічого й нікого. І прискіпатися нема до чого. Дві квартири були найняті якимось німцем з рік тому, проте домоврядник і швейцар бачили цього німця лише двічі. У фотоательє працював один молодик, друг німця, й назвався швейцарові Казерлі чи Казеллі, як саме правильно не знає навіть швейцар, оскільки бачив його дуже рідко. І той, і той уже рік як канули в Лету. — Але німця можна було б знайти,— сказав Карруа,— приміщення не візьмеш в оренду, не подавши своїх анкетних даних.

— Авжеж, він їх і подав, ось вони тут. — Маскаранті прочитав з явним акцентом південця, вимовляючи по складах слова, які виринули з тисячолітніх нетрищ Шварцвальду і які він намагався облагородити. — Прізвище і адреса вигадані, принаймні боннська поліція, де мав мешкати цей тип, відповіла, що не існує жодного подібного прізвища ні в адресному столі міста, ні в міських архівах. *

Усі ці розкопки Маскаранті проробив, аби розшукати ательє фотографа, знаючи лише номер будинку, 78, а потім, коли таки знайшов, то виявилось, що ось уже рік там не було нічого, нікого, і жодного сліду.

— Одна річ ясна,— сказав тоді Дука до обох слідчих, насамперед до Карруа. — Щоб найняти на фальшиве ім'я квартиру, щоб вибратися

звідти так блискавично за день до смерті Альберти Раделлі, треба надавати дуже великої ваги роботі, яку вони там провадили. І якщо робота полягала в тому, щоб фотографувати голих жінок, швейцар мав би помітити, як вони щораз входили і виходили.

— Так, я допитав ще й швейцарову дружину,— сказав Маскаранті. — Дівчата справді приходили, але не дуже часто. А чим вони займалися? Вона та її чоловік заходили до ательє кілька разів, щоб подивитися: фотограф сам запрошував їх. Він фотографував моделі авто, ваговозів, молотарок, іноді, мовляв, дівчата правили йому за тло, тепер жінок використовують у всякого роду рекламі.

Камуфляж, ужиткова фотографія чи, краще сказати, порнографія існує, проіснувала добрий рік під голубим поглядом поліції, що не помічає подібних "художніх промислів". І діяла так успішно аж до свого зникнення, що Маскаранті лишився ні з чим.

— А тепер побалакаймо про другу дівчину,— озвався Карруа. Поліція домагається свого повторенням, наполегливим твердженням, що

два рази по два — чотири, а зрештою, знаходить і ще щось, але у випадку з Мавріліею їй не пощастило знайти нічого.

— Мавріліа Арбаті,— прочитав Маскаранті в записнику,— двадцять сім років, працює в "Рінашенте", відділ полотняних товарів — рушники, постільна білизна тощо.

Двадцять сім років, на знімку з "Мінокса" їй стільки не даси, двадцять сім років — і все ще продавщиця у відділі полотняних товарів, за що ж їй дорікати, до того ж уже не першої молодості, от і ступила на слизьку стежку.

Отож Маскаранті пішов до "Рінашенте" й спробував побалакати з відповідним начальством.

— Е ні, неможливо. Знаєте, скільки дівчат тут працює? Спробуйте знайти котрусь, коли відомо лише те, що її звати Маврілія! — сказав адміністратор.

— Чому ж, з допомогою ось цієї штуки,— сказав Маскаранті, показуючи на селектор. — Можна, скажімо, передати так: "Синьйорину Маврілію просять негайно зайти до дирекції". Або, може, ще краще так: "Синьйорину Маврілію або когось із працівниць, що знають її, просять негайно зайти до дирекції".

На виклик адміністратора прийшла службовка, написала текст і почала передавати його по селектору, один раз, другий, третій... потім, після трихвилинної паузи, ще раз, на всі поверхи, в усі куточки, через десятки гучномовців, і скрізь лунало те запрошення, спокійне, неголосне, але чітке, ім'я Маврілія лунало дуже виразно. Коли службовка почала передавати запрошення знову, секретарка привела маленьку білявеньку дівчину, не дівчину, а майже дитину, хоча з багатьох ознак було видно, що вона не дитина.

— Маврілія? — спитав Маскаранті.

— Ні, я її подруга.

— Цей синьйор з поліції, відповідайте точно на його запитання,— суворо звелів адміністратор.

— Яке прізвище Маврілії? — спитав Маскаранті.

— Маврілія Арбаті,— відповіла білявка.

Маскаранті переможно заніс це ім'я до записника; три хвилини — й така знахідка.

— Де ви мешкаєте? — спитав він у білявочки.

Та завагалась, а Маскаранті почав наполягати; ось зараз він довідається, де мешкає і та Мавріліа Арбаті, поїде, візьме її, відвезе до квестури, і там вони швидко розплутають справу; атож, Маскаранті ще сподівався розплутати цю справу, адже ж Мавріліа Арбаті знає, хто, як і чому.

— Де ви мешкаєте? — удруге він спитав уже різко.

Білявочка злякалась і відповіла з точністю, якої вимагав од неї адміністратор.

— Вулиця Ніно Біксіо, дванадцять.

— У вас багато подруг, чи не так? — спитав Маскаранті.

Білявочка не відповіла, але це не мало значення, і він запитав про інше:

— А чому сюди не прийшла Мавріліа? Адже ми викликали саме її.

— Мабуть, захворіла,— припустив адміністратор.

— Вона померла,— промовила білявочка, збліднувши, і вони її всадовили.

— Чому ж ви одразу цього не сказали?

Маскаранті занепав духом. Якщо Мавріліа померла, її не можна допитати, а якщо не допитаєш, то справи не розплутаєш.

— Вона померла рік тому,— сказала білявочка. — Бідолашна, коли я почула, як її викликають по селектору, мені стало зле, минуло стільки часу, а її викликають до дирекції, ніби живу.

Отже Маврілія просто померла, роботу покинула, не попередивши нікого, навіть її, і поїхала до Рима. Звичайно, з кимось — білявочка сказала сором'язливо: з женихом; там їй захотілося скупатись, може, у воді стало погано, через день її знайшли в Тібрі, недалеко від Рима, вона лежала на обмілині, наче покинутий човен, у купальнику, її одежа зосталася на березі в кущах, десь за кілометр проти течії. Білявочка дізналася про це від Мавріліїних батьків, за тиждень після трагедії вона дзвонила їм, занепокоєна довгою відсутністю подруги.

Ось така виявилась історія, і Маскаранті одразу все збагнув.

— А як вас звати? — спитав він у білявочки. Дівчина дала йому свої анкетні дані, потім він повернувся до квестури і подзвонив у Рим. Маврілія Арбаті, втопилась у Тібрі, знайдена в районі такому-то, о такій-то годині, виявив її синьйор такий-то. З архіву Маскаранті підняв і римські газети за цей час; було прочитано всі повідомлення й репортажі, і майже в усіх містилося запитання: нещасливий випадок чи злочин? Потонула вона чи її втопили? Надто вже впадало в очі: протягом чотирьох днів дві дівчини, зняті фотоапаратом "Мінокс", померли, спочатку брюнетка, потім блондинка. Одна в Мілані, в районі Метанополі, друга біля Рима, в Тібрі. Ці дві смерті ховали в собі дражливу двозначність, перша здавалася не дуже переконливим самогубством, друга — нещасливим випадком, який викликав підозри.

Нині ця двозначність, здається, перестала існувати, дівчат убили, досить вправно підлаштували самогубство Альберти, в сумці її лежав навіть лист до сестри з проханням вибачити її за цей крок. Чи її змусили написати, чи вона написала листа сама, коли вирішила вкоротити собі віку? А потім — нещасливий випадок з подругою, Мавріліею, неймовірний випадок з міланкою, яка раптово їде до Рима, щоб скупатися в Тібрі й потонути.

Німий Давіде, який віднайшов дар мови, запитав навпростець:

— Але чому їх убили одну в Мілані, а другу в Римі? Він був трохи простакуватий.

І Дука, його лікар, терпляче йому пояснив; хлопець був єдиний, до кого він виявляв терпіння.

— А тому, що якби протягом чотирьох днів тут, у Мілані, було знайдено блондинку, втоплену, скажімо, в Ламбро, а потім — брюнетку з перерізаними венами в Метанополі, поліція могла б зв'язати ці дві загадкові смерті й запідозрити з першої ж миті, що між ними існує якийсь зв'язок. Зате в такому вигляді потопельниця в Римі не могла мати нічого спільного, принаймні на позір, зі смертю в Метанополі. Римська поліція зайнялася своєю потопельницею, а міланська — своєю самовбивцею, і не знайшли нічого, оскільки зв'язку між ними ніхто не вбачав. Зв'язок знайшли ви, маючи на руках цю плівку й бувши з Альбертою напередодні її вбивства.

— Тоді виходить,— сказав Давіде, який від своєї звичної німоти раптом удався в балакучість,— якщо я відразу ж передам цю плівку поліції й розповім усе, що казала мені Альберта, може, поліція зуміє швидко виявити винних.

— Можливо,— стиха відповів Дука. Його пацієнт виявляв усі комплекси вини, одного з них не уникнув. — Але передусім ви повинні знати, що в цій штучці, залишеній у машині разом з Альбертиним носовичком, лежала касета, а в ній була вже проявлена плівка. Але ви цього не знали. А потім батько попереламував би вам кістки, якби тільки дізнався, що ви замішані в такій брудній історії. — За цими словами почувся смішок Карруа, який добре знав свого впливового друга інженера П'єтро Аузері, та й Маскаранті порозуміло всміхнувся. — Особисто ви ні в чому не винні. Заспокойтесь і налийте нам пива.

— Тепер ми можемо зробити деякі висновки,— промовив Карруа. — По-перше, виявлено пробільний матеріал. По-моєму, тут двох думок бути не повинно.

— Ні, двох думок тут не було.

По-друге, цей пробільний матеріал дуже важливий. Вони не якісь двоє жалюгідних визискувачів, що зв'язалися з двома жалюгідними визискувачами з іншої країни, аби обмінятися кількома знедоленими. Це люди організовані, вони ні перед чим не зупиняються, вбивають спокійно, аби уникнути викриття. Це теж здається очевидним.

Це вже було занадто. Дука, як поборник справедливості, теж не вірив аж у таку організацію. За цим повинні стояти кілька шахраїв, але чесних шахраїв, і він уже здогадувався, куди хилить Карруа.

— Гаразд, зверніться до Інтерполу, це само собою зрозуміло. Зрештою ви викриєте всіх, але історія затягнеться, оскільки вам бракує слідів. Ці двоє дівчат — не професіоналки, це дилетантки, по суті робітниці, бідні, але з хороших родин. Вони вряди-годи вдавалися до цього ремесла, але не зв'язувались із світом проституції, обходилися без визискувачів. — Як і Карруа, Дука

теж не любив слів "здирник", "вимагач", таких любих режисерам кіно. — їхні батьки, їхні родичі, ближні нічого не знали про їхні підробітки, дівчата були працьовиті, навіть на роботі про них відгукуються дуже добре: "серйозні дівчата, на місці, пунктуальні". Й справді, щоб не дати себе викрити через кілька тижнів, злочинці повинні були діяти саме так. Єдиний слід, на який ми натрапили,— плівка, але сам фотограф не лише зник, але ми навіть не знаємо, хто він, а ті, кого він фотографував, померли. Атож, безперечно, ви зрештою впіймаєте цих людей, але для цього вам знадобиться багато часу. А я — я поспішаю. Карруа зареготав.

— Он як? А що ж ти збираєшся робити, що& упоратися швидше?

— Точно ще не знаю, але я б почав, відштовхнувшись від одної гіпотези.

— Якої саме?

— Що ті панове знову взялися до своєї роботи. Після переляку, викликаного пропажею плівки та вбивством двох дівчат, вони заспокоїлися — через якийсь час, скажімо, через три-чотири місяці. Відтак, побачивши, що поліція повірила в самогубство брюнетки та в нещасливий випадок з блондинкою, знову розгорнули свою діяльність, адже наше місто надає їм усі можливості. Постав себе на їхнє місце, й сам побачиш.

— Мені б не хотілося бути на їхньому місці,— сказав Карруа. Тут, у готелі, він намагався не кричати. — Ну гаразд, викладай далі свої міркування.

— Так ось,— почав пояснювати Дука, хоча Карруа, мабуть уже збагнув хід його думки,— для відновлення діяльності природно взятися за те саме, що ти робив рік тому і що принесло такий пожиток,— цебто почати підшукувати нових дівчат, не чекаючи появи конкурентів. Отже, нам цілком можна відштовхнутися від такої гіпотези: вони знову діють тут, у Мілані, і то сьогодні, цього вечора.

Карруа не ворушився; коли він зосереджувався на чомусь, то достоту кам'янів. Нарешті озвався.

— Отож ми беремо якусь дівчину, виводимо її на вулицю, щоб вона займалася тим, що потрібно цим фотографам, і рано чи пізно один із них вийде на неї. Ми спершу впіймаємо одного, а потім — усіх. Можна спробувати, діло нехитре.

Насправді все було не так просто.

— Атож, потрібна дівчина. Хто може погодитись на таке діло?

— У Маскаранті цілий архів, персональні справи жінок, здатних до такого.

— Бачиш, докторе Карруа, на професіоналок нам краще не розраховувати. Тим добродіям подавай яблучка без черв'ячка, та ще й просто з дерева. Не слід зв'язуватись із шлюхою, вирядженою під незайманицю. І вибач мені за це слово — шлюха.

— Гаразд, гаразд, ти тільки не сердься.

— Але в мене знайдеться навіть таке яблучко без черв'ячка, та ще й просто з дерева,— промовив Маскаранті тоном комівояжера, що рекламує свій товар.

— Маскаранті, даремно стараєшся,— відповів Дука терпляче, але з нотками легкого роздратування; він умів панувати над собою. — Я знаю, ти маєш своїх інформаторок навіть у хороших родинах, навіть серед медиків у клініках, де вживаються як ліки морфій та інші наркотики, але спробуй зрозуміти, як має діяти це твоє яблучко без черв'ячка: треба перебрати на вулиці чимало чоловіків, перш ніж знайти того, кого ми шукаємо, якщо він знайдеться. Дівчина чесна не виконає такого завдання на догоду поліції.

Запала мовчанка. Потім Карруа сказав:

— Здається, дощ пішов. — Він підвівся, підійшов до вікна і побачив, як на мокрій бруківці відбивається вся вогняна реклама площі Кавур. — А може, в тебе є така дівчина? — кинув він не обертаючись.

— Атож, якщо знайдеться ласкавець, знайдеться й дівчина,— заявив Дука. Він теж підвівся. — А може, я і є цей самий ласкавець. — Він підійшов до ліжка, сів, зняв трубку і назвав телефоністці номер. — Там справді дощ? — спитав він зненацька.

Інші двоє теж попідводились, здавалося, зацікавлені дощем, і підійшли до другого вікна, обернувшись до Дуки спиною.

— Будь ласка, Лівію.

Відповів йому чоловічий голос, голос літнього чоловіка, подумав Дука.

— Вам треба поговорити з синьйориною Лівією Уссаро? — допитувався голос, і то дуже доскіпливо.

— Так, синьйоре, буду вам дуже вдячний. — То міг бути її батько.

— Будь ласка, ви можете назвати себе? — Телефонні дзвінки від чоловіків, мабуть, дуже набридли педантичному предкові.

— Дука Ламберті.

— Бука Ламберті?

— Ні, Дука, "де". — Він уже почав дратуватися, коли це в трубці вчувся приглушений голос Лівії: "Дай-но мені, тату",— а потім гучний, рівний, теплий, без найменшої сухої нотки: — Пробачте, це був мій батько.

— Це ви пробачте. — Як вони добре виховані. Але чи справді надворі дощ? — Мені треба побачити вас, негайно. Можна?

— Уявіть собі, я чекала вашого дзвінка. Це було нечесно, це нагадувало спокусу.

— Я заїду по вас через десять хвилин. Гаразд?

— Чудово. Чекатиму в під'їзді.

Дука поклав трубку, озирнувся на трійцю посеред кімнати. Чи справді йде дощ? її можна повезти до Торре-дель-Парко, цієї міланської Ейфелевої вежі, в таку негоду там, мабуть, нема нікого.

Він підвівся.

— Я зможу сказати тобі щось певне завтра,— мовив до Карруа.

— Ні, я скажу тобі це зараз,— відповів Карруа, ніби збираючись протидіяти чомусь. — Ти нічого не зробиш. Досить, в нашу роботу ти більше не втручайся. Я офіційно забороняю тобі.

— А це чому? — спитав Дука майже ґречно; все-таки він був римлянин, спокійний, витриманий.

— Уже й так убито двох дівчат,— відповів Карруа; він був палахкий, але розважливий сардинець.

— Я пам'ятаю про це. Ще й як пам'ятаю.

— Ти цивільний громадянин, ти не поліцай. Труп третьої дівчини — це випробування не для тебе. Я усуваю тебе від цієї справи.

— Гаразд,— відповів Дука вже з порога. Його усунуто, усунуто насправді, Карруа не жартував. — Прощавайте.

— Дуко, гляди мені!..

Він вийшов, не озиваючись. Вони мали рацію, але не розуміли обставин, мусили дотримувати законів, а закони іноді такі безглузді, потурають злочинцям і зв'язують руки чесним людям.

Надворі справді йшов дощ. Менш як за десять хвилин Дука вже підібрав Лівію в під'їзді її будинку, менш як за двадцять "джульєттою" під'їхав до підніжжя Торре-дель-Парко й ще через три хвилини вони опинилися в круглому салончику вежі, на висоті сто метрів над падуанською долиною й містом Сант-Амброджо. Дощ припустив ще дужче, шаленіла вже справжня гроза, у круглі віконця, як в ілюмінатори літака, видно було небо, пропорюване блискавками, їх спалахи частішали, ввімкнута радіола бармена скидалася на сковороду, на якій шкварчали смажені каштани. Просто поганенький кіносценарій, бездарність аж кричала про себе.

— Ви захотіли зустрітися через Альберту? — спитала Лівія.

— Так. — О, яка на ній сукня — в білу квітку на чорному тлі, майже такого самого крою, як того разу, в руках вона тримала маленьку чорну солом'яну торбинку, губи й нігті були пофарбовані в блідо-жовтий колір, на зап'ястку красувався годинник, великий, чоловічий, явно чужорідний у жіночому туалеті. Особливі прикмети: погляд прямий, в очах жодного сліду нещирості.

— Я вас слухаю,— сказала вона.

Дука виклав їй усе до найменших подробиць і став чекати відмови. Проте Лівія не казала ні "так", ні "ні"; коли вона заговорила, він зрозумів, що доведеться вислухати цілу промову. Мусить дати їй виговоритись, адже ніякої іншої втіхи він їй дати не міг.

— Після смерті Альберти я облишила оті свої експерименти,— почала Лівія Уссаро під дедалі гучніші розкоти грому. — її смерть стала останнім доказом того, що приватної проституції більше не існує. В своїх замітках я відзначила, що жінка надто ходовий товар, надто важливий економічний і соціальний чинник, щоб не створювати навколо себе цілу структуру інтересів.

Концепції були не нові, але точні. Синьйорина Загальні-Засади представляла не революційні теорії, а фактичні дані.

— Сьогодні жодна жінка не спроможна з допомогою своєї приватної ініціативи й вільної волі приватно розгорнути таку діяльність. Все влаштовано так, щоб домогтися певного відсотка, "протегувати", "організовувати". Знайома корсетниця під час моїх перших дослідів пропонувала дарувати мені пояси для підв'язок. Я її зрозуміла і вдала, ніби згодна, тоді вона сказала, ніби знає одного синьйора, що міг би робити мені значно солідніші подарунки. Сторож автостоянки, побачивши, як я виходжу з автомобіля випадкового клієнта, все зрозумів. Він сказав мені так: "Слухай, навіщо тобі морочитися, підшукуючи когось, та й блукати вулицями самій не дуже гарно. Про це подбаю я. Адже чимало іноземців питають у мене, чим би їм зайнятись. Ти могла б лишатися вдома, а коли хтось трапиться, я б подзвонив. Хіба так не краще?" Звичайно, так було б краще, але така діяльність, крім того, що довелося б ділитися з ним заробітками, стала б професійною, а я хотіла з'ясувати, чи можна залишитися аматоркою. Це виявилось неможливо. Одного разу я вскочила в халепу й страшенно перелякалася. Випадково зупинилась на вулиці Вісконті ді Модроне, стояв полудень, я не знала, що це "забита зона", загалом намагалася не йти туди, де працювали професіоналки, але цього разу схибила. Зненацька підкотив моторолером молодик. Якби на шиї в нього не висіла картка з написом "Доглядач", я б і так збагнула, що це сутенер. Він сказав приблизно так: "Не думай, що ти тут розживешся. Признавайся, хто твій дружок, і я наб'ю йому пику". Що в мене немає дружка, такого йому й на думку не спадало. "Тоді все зрозуміло. Якщо твій дружок тебе не влаштовує, значить, ти вільна, але якщо прийшла

сюди, твоїм дружком стаю я". Він хотів затягти мене до своєї "стайні", та на вулиці було багато перехожих і я зуміла випорснути. Але страху натерпілася чимало.

Безумний вчинок Лівії був очевидний, і саме через ласкавця вона звідала таке виразне безумство. Мабуть, відмовить мені, подумав Дука.

— По суті, сьогодні існує лише одна форма напівпроституції без сутенерства. Є такі хоробрі дівчата, які мають літнього коханця, деякі ухитряються завести двох, а крім того, ще й жениха. Є такі розлученки, які приймають допомогу від когось, і якщо у того когось сякі-такі статки, він допомагає їм якийсь час, кілька місяців, поки вони знайдуть собі когось іншого. Деякі жінки мають плетільні машини й беруть замовлення в сусідів, знайомих чи далеких родичів. Вряди-годи хтось навідує таку жінку. "Як ся маєте, синьйоро?" — "Та помаленьку". Це може бути сусід по дому, де вона мешкала раніше, або бакалійник, чиїм кредитом користується. "Не ображайтеся, синьйоро, я приніс вам одну штучку". — "Та що ви, я не можу цього прийняти". — "Та ну бо, це всього лише сумочка, це ж не перстень з діамантом".

Як добре вона передає сцену! Говори, говори, серце моє, відмова буде потім.

— Але мені така форма здається гидкою, бо лицемірна. Я такого не люблю. — Лівія говорила, говорила.

їм подобалася повна ясність, мабуть, вони обоє шаленці, яким до смаку недомовки, компроміси. Тим часом гроза нараз ущухла, зникли блискавки, шум зливи пом'якшав.

— Я надто розбалакалася, знаю, а говорю так багато, бо хочу пояснити, чому взялася допомогти вам. Провівши свої експерименти, я зрозуміла, в чому

зло. Так, звичайно, це визиск. Усунути його ми ніколи не зможемо, але щоразу, виявляючи визискувача, треба його розчавити. — Лівія схвильовано поклала обидві руки на стіл. — Тепер скажіть мені точно, що я маю робити.

Ну от, знайшовся ще один поборник, щоб розчавлювати зло. Тепер вони разом вирушають у хрестовий похід. Ти справді збираєшся чавити, але що саме чавити, серце моє? Чим більше ти чавитимеш, тим більше їх буде. Так ось, може, треба буде розчавити самого себе.

— Подумайте кілька днів, перш ніж дати згоду.

— Мені таке не підходить, час на роздуми мені не потрібен, я не тугодумка. Атож, атож, серце моє.

— Гаразд, тоді згадайте про тих двох. Вони загинули, і, якщо ми дамо маху, ви можете стати третьою.

— Про це я вже подумала.

— А ще зважте: проти нас будуть усі, навіть поліція, і прикрити нас буде нікому.

— Я подумала й про це.

— Ну тоді подумайте ось про що. — Його звертання на "ви" мало якусь урочистість — іще задушевнішу, ніж найзадушевніше звертання на "ти". — Вам щодня доведеться йти з якимось чоловіком чи й двома протягом цілих тижнів, можливо, й намарне, якщо ми, врешті, не знайдемо того типа, або ж для того, щоб стати третьою жертвою. Справді подумайте про це, ми не повинні гратися в живі шахові фігури. — Розізлившись, Дука аж лайнувся. — Даруйте,— перепросив одразу ж.

Дівчина відповіла холодно:

— Таких слів теж не треба вживати. Ви вводите в справу особисте ставлення. З того, що і як ви мені сказали, я можу подумати, ніби вам не подобається те, що я муситиму знатися з чоловіками. Якщо це так, то вся угода наша ні до чого. Окрім факту, що мене зовсім не обходить, подобається це вам чи не подобається. Ви попросили мене виконати таку роботу, а коли я згодилася, починаєте відмагатися. Це ви граєтеся в живі фігури, а не я.

Ну чому, чому йому завжди доводиться встрявати в історії безвихідні? В ім'я одвічних принципів?

— Скажіть мені, що я маю робити, та й годі. Я повнолітня і знаю, що роблю. Якби хотіла сказати "ні", я б сказала "ні". Але я цього сказати вам не можу.

Вона, бачте, не може.

— Ну що ж, тоді ходімо на терасу, на свіже повітря, дощ уже минув. Там він їй усе пояснив. Унизу під ними роїлися вогні цілого Мілана,

і повівало свіжістю, ніби хтось витирав обличчя вогкою хустинкою. Дука пояснив дівчині гидкі подробиці цієї брудної роботи, дав ниці поради, які зменшили б ризик, домовився з нею про знаки:

— Якщо висунете у віконце лікоть, це означатиме "знайшла". Якщо висунете його двічі підряд, це означатиме "небезпека". Завтра вас повезе Давіде, й ми провадитимемо експеримент разом. Якщо піде щось негаразд — подасте сигнал, і він поспішить на допомогу.

Ну чому, чому так виходить? Тепер він підключає до гри ще й цю бідолаху. Якщо в когось не варить казанок, добра від цього не жди.

Дука довіз Лівію Уссаро додому, в під'їзді вони потисли руки, бракувало ще тільки, щоб сказали одне одному: "Дякую за компанію".

До готелю Дука повертався, сповнений огиди до всіх і всього, починаючи з самого себе, тільки на Лівію вона не поширилась.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ 1

І ось Лівія Уссаро на роботі, на останньому відтинку вулиці Джузеппе Верді, майже на площі Ла Скала. Щойно вибило пів на одинадцяту, район обрано прискіпливо, як незвичайний літературний тест, після наради втрьох, у якій брав участь, правда, без права голосу, й Давіде. Одягнена була Лівія скромно, в усе голубе: коротка спідничка, під кофтиною блузочка, а втім, не блузочка, а сама назва. Ідучи вниз, до площі Ла Скала, Лівія мала створювати враження синьйорини, яка шукає когось чи чогось, може, якогось магазину, або ж прийшла на побачення. І справді, таке враження вона створювала.

Давіде розташувався під портиком площі Л а Скала, його "джульєтту" за тисячу лір чайових було поставлено на найзручнішому для рушання місці — біля пам'ятника Леонардо да Вінчі. Протягом багатьох ранків не змінювалося нічого. Так, там стовбичили два синьйори, які озивалися до Лівії. Одного вона забракувала, бо не мав автомобіля — той, кого сподівалася зустріти, роз'їжджав, безперечно, в машині. Другого теж забракувала: то був хлопець двадцяти двох — двадцяти трьох років, який звертався до неї так: "Яка гарна згарцоліна". Той, кого вона розшукувала, був аж ніяк не молодий, йому перескочило за п'ятдесят, і він зроду не сказав би "згарцоліна".

Цього ранку, Давіде побачив з-під портика, як до Лівії підійшов синьйор віком, певно, за п'ятдесят. Лівія нібито чекала зеленого світла, щоб перейти вулицю. Розмова цього синьйора з Лівією затяглася, не урвалась одразу, як з багатьма іншими, очевидно, Лівія вагалася, чи не зробити спробу.

Атож, вона так і зробила — перейшла вулицю Мандзоні разом з тим синьйором, одного разу навіть усміхнулася йому, але дуже статечно.

Сам факт, що Лівія згодилася піти з ним, свідчив про те, що синьйор мав автомобіль і вона люб'язно погодилася супроводжувати його. Давіде покинув своє місце й пішов до "джульєтти", тепер треба було дізнатися, де цей мандрівний Казанова припаркував машину. Лівія допомогла хлопцеві, затримуючи свого залицяльника, щоб Давіде встиг наздогнати їх.

Але справа виявилася легкою: автомобіль того синьйора, прегарний чорний "таунус", теж стояв біля Леонардо, але в самому "мурашнику", і Давіде встиг викурити майже цілу сигарету, поки той вибрався звідти. Давіде рушив слідом. Почалась автомобільна прогулянка, маршрут було попередньо добре вивчено: вулиця Мандзоні, вулиця Палестро, Корсо Венеція, бульвар Буенос-Айрес, провулок Лорето. В основі прогулянки лежали дві причини: Лівія мала сказати супутникові, що їй треба на вулицю Монца; їхати туди було довгенько — цілком досить часу, щоб побалакати з синьйором. Якщо Лівії здасться, що продовження прогулянки варте заходу, вона прийме пропозицію. Тоді залицяльникові таки доведеться їхати до Монци, де є дуже затишні куточки. А ні — то вона переконає синьйора, що він помилився. Мовляв, це вперше вона згодилася на автомобільну прогулянку й більше такого не допустить, оскільки чоловіки завжди намагаються скористатись із цього.

"Таунус" їхав наміченим маршрутом під промінням дедалі спекотнішого сонця і, заглибившись у лабіринт вуличок, прилеглих до бульвару Буенос-Айрес, дістався до площі Лорето, минув станцію метро й біля перших номерів вулиці Монца зупинився. Давіде, їдучи слідом, добре бачив, як синьйор умовляє Лівію, а вона похитує головою, причому дуже рішуче. Цей фарс тривав кілька хвилин, потім синьйор заспокоївся, вийшов з машини, щоб попрощатися з упертою синьйорою, відчинив їй дверцята, допоміг вийти і, певна річ, почав ще раз умовляти, проте Лівія залишалася втіленням цноти.

Коли "таунус" поїхав геть (ще одне незмінне правило: записувати номери автомобілів усіх залицяльників, навіть якщо зустріч закінчилася

нічим, і Давіде записав його), Лівія трохи подлялася, потім сіла до Давіде в "джульєтту".

— Це божевільний,— сказала Лівія з блідою усмішкою,— або йому щось у голову вдарило, має навіть візитівки, вручив мені одну. Ось, візьміть, передасте Дуці.

Армандо Марнассі, ексклюзивне право представляти продовольчі товари "Алкано"; далі наводилися дві адреси й два номери телефонів.

Давіде поклав візитівку до кишені піджака, аби потім передати Дуці.

— Чому божевільний? — запитав по тому, повертаючи в напрямку до вулиці Плініо.

— Він одразу ж запропонував мені роботу, двісті тисяч на місяць, йому потрібна добра секретарка. А потім розповідав мені, що скупив багато квартир, аби вигідно вкласти гроші, і якщо мене не влаштовує моє теперішнє житло, то він залюбки віддасть мені одну з них. Якби проїхали ще довше і якби він не мав дружини, то, мабуть, запропонував би мені руку і серце.

Якби в нього не було візитівок, вона могла б подумати, що всі ці пропозиції лише для принадження, але якщо чоловік таких зрілих літ дає своє ім'я, адресу й телефон, то це майже завжди серйозно. Може, він один з тих рідкісних моложавих старих чоловіків, які, позбувшись коханки з квартирою чи салоном, шукають скорої заміни?

Гаразд, пополудні, відпочивши з годинку, вона знову візьметься до діла.

О пів на четверту Лівія Уссаро опинилася в іншому районі: площа Сан-Бабіла, недалеко від площі Сан-Карло. У другій половині дня молоді міланці або приїжджі, часто доволі гожі, які не потребували пообідньої

сієсти й були нечутливі до спеки, скупчувалися в цьому районі, розглядаючи вітрини, роблячи якісь покупки або зустрічаючись із подружками. Якщо зацікавлений літній синьйор знає про таку традицію, він знає й те, що о цій порі там можна знайти все, що його цікавить; отож він відмовляється од пообіднього сну й виходить з дому. І саме о цій порі, без жодних двозначностей, чоловік п'ятдесяти з гаком років, стоячи поряд зі ставною юною брюнеткою, не викличе непотрібних асоціацій. Припустімо, той, кого ми шукаємо, ще існує, ще веде свою діяльність. Тоді найімовірніше його можна зустріти саме в цьому районі. Сюди він приходить прочісувати навіть увечері, від дев'ятої години до пів на одинадцяту. Це район магазинів, кіно, театрів. Досить постояти віддалік бульвару Вітторіо, території професіоналок, і поблукати трохи бульваром Маттеотті, щоб надибати кого треба.

Командним пунктом у них була квартира на площі Леонардо да Вінчі, тобто власне помешкання Дуки, куплене ще батьком. На дверях і досі красувалася табличка "Доктор Дука Ламберті"; таку саму табличку на дверях з бічної вулички Дука одразу зняв, а тут лише заліпив стрічкою скотчу слово "доктор". Але якось уранці побачив: хтось зірвав цю стрічку — або дурень листоноша, або звичайнісінький хлопчак. Дука наліпив стрічку вдруге, але і вдруге хтось її зірвав, і він махнув рукою.

Головний на цьому пункті — Дука, він сам і винахідник цієї схеми з усіма її найдрібнішими деталями, і тепер йому треба лише чекати звіту Давіде. До одинадцятої вечора, коли приїжджає Давіде, робити Дуці абсолютно нема чого, тільки ждати телефонного дзвінка: з хвилини на хвилину Лівія Уссаро могла вийти на ціль. Але чи ймовірна така можливість?

Отак чекаючи, він віддався родинному життю, сестрі Лоренці, небозі Сарі. Вперше після трьох років ув'язнення сидячи безвихідно вдома (вийти він не мав права, оскільки саме в цю хвилину і міг викликати його телефон), Дука відкрив ддя себе багато чого. Наприклад, що його сестра стала дуже ляклива. Перед судом, коли він бачив її востаннє. Лоренца здавалась радісною і мужньою, так ніби арешт брата лише

робив йому честь. Вона повідомляла йому в тюрму, що всі газети пишуть про нього, що він став відомим лікарем і, коли його виправдають — а вона цього певна,— в нього з'являться сотні пацієнтів і він зможе відкрити власну клініку.

Тепер Лоренца стала зовсім іншою, він міг це простежити сам. Вони разом прокидались і гляділи дитину, разом прибирали в квартирі, готували їжу, а в сестри усе не минав переляк. Лоренца боялась всього. Коли Дука днями сказав про свій намір пожити певний час тут, вона дуже зраділа, але якось після обіду, коли Сара спала, йому довелося пояснити їй причину свого перебування в цій квартирі, розповісти про Лівію Уссаро, про двох сфотографованих і вбитих дівчат, про пошуки невідомого чоловіка.

— Але чому цим займаєшся ти? — спитала вона його злякано. Розтлумачити це було важко, Лоренца дуже відрізнялась від Лівії Уссаро,

здатної міркувати абстрактними поняттями. Лоренці треба було наводити факти, конкретні поняття, такі як "сьогодні — понеділок, а завтра — вівторок". Дука відповів так:

— Я взявся вилікувати хлопця, і мені платять саме за це. Ось тільки хвороба Давіде не в тім, що він п'є, а в іншому, причина куди глибша: він повинен знов навчитися жити, уживатися зі своїми ближніми, і для того треба дати йому якусь роботу. А те, чим він сам, Дука, займається тепер, це, по суті, курс терапії, здатний зцілити хлопця, і полягає він у полюванні на чоловіка, який убив Альберту, Якщо вдасться знайти того чоловіка, впіймати й покарати, Давіде знов почує себе повноцінною людиною і перестане заглядати в чарку. Для нього Альберта стала ніби першою жінкою: він повинен помститися за неї і ця помста зцілить його.

Може, таке пояснення було дуже примітивне, зате конкретне. Лоренца не сказала братові нічого, але страх її не розвіявся.

— А що, як і з тією дівчиною щось станеться? Адже це ти втрутив її в небезпечне діло.

Атож, він за це відповідальний, а з Лівією Уссаро могло статися що завгодно. Але Дука був майже переконаний, що з нею не скоїться нічого, і то з тієї простої причини, що вони нічого не знайдуть. Що більше минало днів, що більше звітував щовечора Давіде (а його звіти були завжди однакові: не знайдено нічого), то дужче посилювалася Дучина зневіра у власний план.

Ось і цього вечора Давіде погукав його з вулиці, й Дука кинув йому з вікна ключ. У кухні на хлопця чекало охолоджене пиво, але, перш ніж випити його, Давіде розповів про всі скупі події дня. Нічого особливого. Лівія двічі згоджувалася сісти в машину, очевидно, чогось сподіваючись, але на вулиці Монца, як звичайно, виходила,— її супутниками виявлялися чесні батьки родин, які залишилися в місті і роз'їжджали в своїх машинах, пробуючи, без великих сподівань, свого щастя.

За багато днів Лівія чого тільки не знайшла, за винятком того, кого вони шукали. Здибала навіть одну лесбіянку, і ця лесбіянка, особа дуже настирна, ніяк не хотіла її відпустити, супроводжувала в піших прогулянках, настійно агітуючи Лівію за жіночий гомосексуалізм, так що Лівія в телефонній розмові призналася Дуці, як їй було нелегко спростовувати докази тієї причепи.

— З теоретичного погляду вона майже переконала мене з допомогою неспростовної діалектики, що гомосексуалізм має такі самі права на існування, як і гетеросексуалізм.

Навіть говорячи по телефону, Лівія не могла втриматися від свого нахилу до абстрактних розумувань, і Дука дав їй виговоритися: хоч якась та віддяка.

В ці дні пошуків траплялося багато всякого, за винятком лише того, на що розраховували. Одного разу Лівія наразилася на п'яного ґвалтівника. Вона зрозуміла це на^то пізно, вже сидячи в машині, і, щоб урятуватися, мусила зняти тривогу, висунувши двічі підряд лікоть у віконце. Давіде, помітивши умовний сигнал, наздогнав автомобіль і перекрив йому дорогу. Побачивши перед собою такого здоровила, п'яничка не став сперечатися, і Давіде відвіз Лівію додому. Була зустріч і з поліцією. Одного вечора двоє цивільних у Сан-Бабілі зажадали в Лівії документів. Слово "вчителька" в посвідченні особи їх дещо заспокоїло. Ці двоє славних хлопців, виховані в пошані до культури, не могли уявити собі, щоб викладачка історії й філософії клацала кастаньєтами, і все-таки порадили їй сидіти вдома.

Не траплявся тільки синьйор А. Лівія звала його не "синьйор Ікс", а "синьйор А", оскільки, по суті, цей чоловік не був якимсь інкогніто: він займався цілком визначеною справою — керував брудним бізнесом. Як його звати і який він зовні, Дука не знав, знав лише, що той існує. Можна, наприклад, сказати: "Найгладший чоловік у Мілані",— ви його ніколи не бачили, не відаєте, хімік він чи власник траторії, блондин чи брюнет, але знаєте, що він існує, треба тільки знайти його й звалити, і тоді його одразу ж упізнають, бо це той, хто важить більше за будь-якого іншого міланця. Але про цього синьйора А не було ніяких звісток.

— Давіде, дайте мені, будь ласка, ваш блокнот з номерами автомобілів. Тихо гомонів транзистор. Лягаючи спати, Лоренца залишила його

ввімкнутим. З відчиненого кухонного вікна, зверненого на подвір'я, линув гарячий дух нагрітого асфальту; пиво, щойно витягнуте з холодильника, нагрівалося, треба було його одразу пити, і зрештою так вони й зробили. Погортавши записника, Дука побачив двадцять три номери машин, з яких чотири виявилися не міланські, й був навіть один іноземний, французький.

Маскаранті, який нишком від Карруа теж брав участь в операції, перебрав один по одному всі номери, але для нього це був лише педантизм фанатика: з інформації Лівії було вже відомо, що ці машини належать тим, до кого їм діла немає, й Маскаранті повністю це підтвердив. Власників машин було перевірено один по одному, але синьйора А там не виявлено. Маскаранті лише натрапив на одного розшукуваного квестурою Флоренції і звелів заарештувати. А синьйора А як не було, так і не було.

Скільки часу могли тривати ці пошуки? Сьогодні ввечері доведеться їх припинити. Карруа міг би й сам це чудово передбачити, мав можливість звернутися й по допомогу до Інтерполу. Чому ж так пристрасно за це взявся він, Дука, та ще й утягнув Лівію Уссаро?

Зрештою він відклав припинення пошуків ще на день.

У кухонній шафі виявилося дві пляшки віскі, Давіде взяв уже відкоркована, з дозволу Дуки налив собі чималу порцію і, випивши, підсумував:

— А чому це має бути обов'язково чоловік п'ятдесяти років? — І, не діждавшись відповіді, додав: — Вони — молоді, які подобаються жінкам і вміють їх умовляти.

Дука вимкнув радіо, яке саме розводилося про бурхливу діяльність різних міністрів.

— Такі молоді, про яких ви кажете, діють без фотографій, з поганим товаром... Пробачте, я хотів сказати — з поганими жінками, вже ладними торгувати своїм тілом. Ті молоді майже всі добре відомі поліції. Той, кого ми хочемо знайти, виконує зовсім іншу роботу, іншого класу, і веде її з розмахом. Він добирає "дебютанток" певного стилю, таких як Альберта, повинен забезпечувати їх дорогими квартирами для побачень і в Італії, і за кордоном. Ця торгівля організована за принципом імпорт —

експорт. А фотографії їм потрібні для того, щоб розсилати їх чи розносити особам, зацікавленим комерцією. Вся плівка з п'ятдесятьма кадрами вміщається в конверті або в пачці сигарет, а з негативів "Мінокса" можна друкувати фотографії розміром навіть тридцять на сорок. Багато чоловіків несміливі, вони воліють обирати жінок, переглядаючи щось на зразок альбому. Та й утримувати дюжину дівчат в одній квартирі завжди небезпечно, зате можна мати напохваті альбом любовних послуг. Обираєш, наприклад, номер двадцять четвертий, а час та місце побачення вказані тут-таки. Але для такої торгівлі не підходять самотні дівчата, які вештаються по вулицях і слухаються "свого" хлопця. Бо наважитися переконати цей товар,— пробачте, я маю на увазі жінок,— може тільки чоловік зрілий і досвідчений. Та ж таки Альберта не дуже б далася на підмову якогось молодика з накрученим чубом, щойно від перукаря, тут потрібен чоловік бувалий, певний себе, "синьйор". Зрештою саме такий тип чоловіків справляє враження майже на всіх жінок. Він не гайнує, як я, три роки на каторзі тільки через брак суто технічного досвіду. Мені в ув'язненні пощастило здобути прихильність одного великого кита, який розкрив переді мною всі свої секрети. Ось чому, тільки-но побачивши знімки, я одразу стривожився, а коли дізнався, що сфотографованих дівчат уже немає живих, зрозумів: тут діяла велика банда. Маленькі гендлярі не вбивають або вбивають дуже рідко, зате великі організації діють без жалю...

Його лекцію урвав плач малої Сари в сусідній кімнаті.

— Вже майже перша,— сказав Дука. — Зараз вона вип'є двісті грамів молока, із заплющеними очима, майже не прокидаючись, одночасно зробить піпі, а потім аж до шостої чи сьомої ранку не подасть ознак життя. Мені завжди здавалося, що ця форма рослинного життя найцивілізованіша. Нецивілізова-ність, принаймні для роду людського, починається, по-моєму, з початком розумової діяльності...

Він не докінчив свою сентенцію: раптом задзвонив телефон. Дука стривожено підвівся і вийшов у передпокій, до телефону.

— Слухаю.

У трубці озвався голос Лівії:

— Я знайшла його.

2

Не треба було особливої інтуїції, щоб зрозуміти, кого знайшла Лівія: синьйора А.

— Хіба Давіде не відвіз вас додому? — спитав Дука.

Давіде об одинадцятій удруге відвіз її додому і, перш ніж поїхати, зачекав, поки вона ввійде і зачинить під'їзд. То де ж вона знайшла синьйора А? На сходах свого будинку?

— Так,— промовила Лівія гарним погідним голосом,— Давіде мене привіз був додому, але потім мені довелося знову вийти.

— Чому?

— Татові стало погано, в нього страшенно розболілися зуби, заспокійливого в домі не знайшлось, тому я подалася до аптеки.

— Зрозуміло.

— Таксі не було, о цій порі всі вони вартують перед кінотеатром. Я рушила пішки на площу Обердан, там аптека відчинена цілу ніч.

— Але це далеченько від вашого дому.

— Вибору не було. В аптеці виявився тільки один синьйор. Коли я побачила його, то подумала, що саме такий тип і має бути "нашим" синьйором. Я купила болезаспокійливе і вийшла...

Лівія Уссаро діяла нешаблонно. До одинадцятої працювала з Давіде, а коли зустріла цікавого синьйора, вирішила продовжувати роботу сама.

— Він пішов за мною назирці. — Лівія нічим його не заохотила іти за нею, вона вдала з себе лише простодушну здобич, саме те, чого він шукав.

— Не проминайте жодної подробиці.

— Вийшовши з аптеки, я зупинилася край тротуару, щоб пропустити машини. Тут він і сказав мені, що в таку жароту всі страждають від головного болю.

— А ви?

— Я не відповіла, лише ледь усміхнулася, навіть трохи знудьговано.

Чудово. Потім Лівія Уссаро перетнула бульвар Буенос-Айрес і попростувала на стоянку таксі, це саме навпроти. Стоянка виявилася, звичайно, порожньою, ніхто ніколи не застає на стоянці машин, окрім хіба тих випадків, коли вони не потрібні. Синьйор А ґречно йшов назирці, не озиваючись і словом, ніби й не йшов слідом за нею, ніби йому теж треба було перетнути вулицю, а коли побачив Лівію на стоянці, вдав, ніби це його приємно здивувало.

— Боюся, вам доведеться довгенько чекати,— сказав він.

Лівія знову усміхнулася, мовчки, але вже не так знудьговано, синьйор А сказав їй ще щось, і нарешті вона рушила за ним, згодилася,

щоб він її підвіз. Він запропонував це дуже ґречно, і дівчина сіла в його темно-голубу "фламінію"

— Номер, Лівіє. — Номер машини. Якби там було з двадцять цифр, воіи все одно запам'ятала б його, записувати не мала потреби.

— Дуко, може, я дурна, але я не зуміла поглянути на номер. Здавалося, Лівія ось-ось заплаче.

Вона не зуміла роздивитися номер автомобіля, розвідниці забракло найелементарнішої підготовки.

— Дуко, таблички з номерами розміщені спереду і ззаду автомобіля, але сідати доводиться збоку, там, де їх немає. — Дівчина виправдувалася несміливо, без усякої надії, ніби вважала себе вже приреченою. — Я ввесь час намагалася знайти нагоду, щоб глянути на табличку, але це було неможливо, він постійно тримав мене в машині, я не могла вийти й глянути на табличку, не викликавши при цьому підозри, я цього не могла, просто не могла, та й годі.

Роздосадуваний, розпашілий Дука майже сердито заперечив:

— Але коли він відпустив вас і поїхав геть, ви могли побачити табличку ззаду, поки автомобіль рушав.

— Ні, ні, такої змоги не було. Він довів мене до самого під'їзду й чекав, коли я ввійду, і зробив так не лише з джентльменства. Я змушена була зачинити по собі двері, тільки-но ввійшла, і відчинила їх одразу, коли почула, що він рушає, але автомобіль був уже далеко, а вулиця погано освітлена.

— То що ж ви дізналися про нього? — спитав Дука вже майже спокійно.

— Фотографії...

Синьйор А повіз Лівію до парку Ламбро, власне, не до парку, де о такій порі стає трохи небезпечно, а на затишну вуличку по сусідству. Нічого особливого ні було, вони вдовольнилися тим, що порозмовляли. Це була дружня розмові, синьйор А задавав багато запитань, багато, але скромних, спитав, скільки '-А років, з яких вона країв, чи заручена, чи вдоволена своєю роботою вчительки, навіть якщо зараз і не працює за фахом. Він сказав, що культура жінки — це те, що найбільше збуджує чоловіка, дозволив собі трохи її попестити, а потім щиро визнав: в силу природних речей, з віком з'являються певні відхилення, які важко виправити. Звичайно, якби йому було двадцять років, посміхнувся синьйор А, все було б зовсім інакше, але тепер щастить збадьорити себе лише тоді, коли споглядає фотографії гожих жінок, звичайно, не дуже вдягнених, навіть без нічого. Вона повинна вибачити, але голизна на знімку на нього діє більше, ніж реальна голизна, особливо, коли вік познайомиться й попередньо трохи поговорить з дівчиною. Знімки голих жінок у спеціальних журналах лишають його байдужим, оскільки він ніколи не зустрічавсь із зображеною на фото.

а йому було б дуже приємно мати, наприклад, гарну серію її знімків, після того, як він побачив таку любу й привабливу особу й поговорив з нею. Само собою зрозуміло, таких фотографій у неї не може бути, але це перешкода незначна, її легко усунути. Він має друга, надійного друга, вправного фотографа, до якого вона могла б звернутися. На віддяку він, синьйор А, був би радий, якби вона прийняла п'ятдесят тисяч лір. Навіть заспокоїв її: ніхто про це не довідається, зрештою, вона може позувати з притіненим обличчям. Це навіть у його інтересах — приховувати власну слабкість, яка свідчить про старечу неміч. Лівія відповіла: їй це не подобається, їй не подобалось і все те, що вона збиралася з ним робити, вона б не хотіла більше цього робити, якби не матеріальна скрута. Синьйор А похвалив Лівію за цей намір і побажав їй, щоб вона знайшла добру роботу, а потім гарного хлопця і одружилась, адже кілька фотографій не змінюють нічого, еге ж?

Зрештою він дав їй адресу свого друга-фотографа, накинувши ще двадцять тисяч лір.

— Назвіть мені цю адресу,— сказав Дука нетерпляче. Хлопцеві, який стовбичив у дверях відчиненої кухні, він кивнув підійти і записати.

— Ательє "Фотореклама",— продиктувала Лівія.

— Ательє "Фотореклама",— повторив Дука, а Давіде записав.

— Кооператив "Улісе", у кінці вулиці Еджідіо Фоллі, за митницею,— продиктувала далі Лівія.

— Кооператив "Улісс", у кінці вулиці Еджідіо Фоллі, за митницею,— повторив Дука, й Давіде записав і це. — А коли ви маєте туди піти?

— Він сказав — з другої до третьої години дня, оскільки в інший час його друг-фотограф працює поза ательє,— промовила Лівія.

Ця пора була обрана недарма: міланці саме дрімали вдома, міланці, знеможені задухою, не могли дрімати на вулиці, в трамваях, у кабінетах, на фабриках, ця пора була тихіша й затишніша за всяку нічну годину.

— А тепер особливі прикмети,— Дука кивнув Давіде записувати далі. — Зріст?

— Принаймні метр сімдесят п'ять, вищий за мене, а в мене метр сімдесят. — Лівія додала простодушно: — метр сімдесят на підборах.

— Зріст метр сімдесят п'ять. Комплекція?

— Кощавий, піджак висів як на вішалці.

— Колір шкіри?

— Трохи смаглявий. Носить вусики, тоненькі-тоненькі, сиві, майже білі.

— Волосся?

— Сиве, майже біле, з залисинами, але ще густе, він відпустив його довге й дбайливо зачісує.

— Очі?

Лівія завагалася.

— Темні, але якого саме кольору — не змогла визначити.

— Ніс?

— Мржна сказати, орлиний, але з натяжкою.

Не дуже орлиний; треба передати ці дані Маскаранті, хай замовить "портрет" художникам. Уся надія була на фотографа: якщо пощастить його взяти, він назве імена своїх спільників, у тому числі й синьйора А. А взяти його уявлялося тепер цілком реальною річчю.

— Лівіє!

— Що?

— Не втрачайте пильності.

— Гаразд.

— Зоставайтеся вдома, поки я зв'яжуся з вами.

— Гаразд.

— Не відповідайте на телефон самі. Якщо дзвонитимуть, хай трубку візьме хтось із родичів і відповість, що вас немає.

— Гаразд.

— Дверей самі не відчиняйте, пошліть когось іншого, і, якщо запитають про вас, хай теж відповідають, що вас нема.

— Гаразд.

— Звичайно, цієї ночі всі будуть цілі-здорові, але завтра і в наступні дні я дзвонитиму кожну годину, щоб перевірити, чи не сталося чогось.

— А що може статися?

— Думаю — нічого, але, зважаючи на Досвід минулого року, ми повинні поводитися дуже обачно. Вони можуть стежити за вами, з допомогою телефону або прямо, чи не встановили ви з кимось контактів.

І не тільки через це, але він волів про інше їй не казати.

— А тепер, Лівіє, відпочивайте. Дякую.

— О, я така рада, що мені пощастило зробити задумане,— відповіла вона з дитячою радістю в голосі.

Лише кладучи трубку, Дука помітив у квадратному, голому, а все ж такому затишному передпокої Лоренцу, її боязкий погляд.

— Іди спати, заспокойся.

— А хто це? — заспокоїтись вона не могла, вона була в курсі, Дука розповів їй усе, історія була страхітлива.

— Лівія. Ми знайшли того чоловіка.

— І що ж тепер ти збираєшся робити?

Він відчув докори сумління, бо сестра мала рацію: хіба це не ідіотизм — замість підшукати добру роботу, лізти в це багно?

— Може, вийде, може, не вийде, але я хочу одного: щоб ти заспокоїлася й ішла спати.

Лоренца почервоніла — говорити з нею таким тоном, та ще при Давіде. Вона глипнула на брата, може, хотіла сказати щось у відповідь, але скорилася авторитетові старшого й повернулася до своєї кімнати.

— Потрібен путівник по Мілану,— сказав Дука хлопцеві й пішов до вітальні, не набагато більшої за передпокій. Тут серед інших меблів так званого раціонального стилю — вибір його батька, який сподівався цим догодити синові,— стояла ще й маленька шафа з книжками та журналами минулих літ, зародок бібліотеки, загиблої в той самий день, коли син три роки тому опинився за гратами. Тут густим шаром лежав порох, бо Сара не лишала матері часу на прибирання в домі, але тут лежав також і путівник по Мілану, книжечка з гарним топографічним планом. Путівник трохи застарів, але ним ще можна було користуватися. Повернувшись до кухні, Дука розстелив на столі план, розглянув схему вулиць. Вулиця Еджідіо Фоллі, ось вона, на віддаленій околиці міста, за парком Ламбро. Ця вулиця далі переходила в дорогу, яка вела до Мельцо.

— Вони стали дуже обережні,— сказав Дука.

— Чому? — спитав Давіде.

— Не зважуються більше влаштовувати свої фотоательє в центрі міста. Як і великі підприємці, вони теж децентралізуються. За найменшого сигналу тривоги вскакують в автомобілі — і вже їх тільки бачили.

— А що нам робити тепер?

— Я, саме над цим думаю.

Але це було не так, основну лінію давно вироблено, Дука, тільки вдавав, ніби міркує, аби самому повірити, що не діє стрімголов. Це було не так.

Якби він був лояльнішим громадянином, то мав би зараз зателефонувати до Карруа, передати інформацію про фотографа й попросити діяти самому. Але він, мабуть, не лояльний громадянин, це засвідчувала і його довідка про судимість.

— Все-таки дивно,— сказав Дука. — Якби в батька Лівії Уссаро не боліли зуби, вона не пішла б до аптеки і, можливо, всі наші чатування скінчилися нічим.

— Тепер нам треба щось робити,— сказав Давіде; йому вже нетерпеливилось, і він навіть не помічав, що вже вдруге домагається того самого.

— Авжеж,— відповів Дука. — На велосипеді їздити вмієте?

— Та нібито.

— А тепер подивімося, о котрій годині сходить сонце.

Він мав довіднйчка, і то дуже гарного, там подавалося багато корисних відомостей, наприклад, що сонце на цьому тижні сходить о п'ятій тридцять дві.

— Це означає, о п'ятій уже досить видно, ви зможете вирушити о пів на п'яту.

— А куди я маю їхати?

— У напрямку вулиці Еджідіо Фоллі, аби побачити, що то за кооператив "Улісс" і чого він так далеко. Поява там машини може викликати підозру.

— А де взяти велосипед?

— Позичимо в швейцарового сина. Він розбудить батька, і той мені його дасть, правда, дещо здивується, але цей чоловік добре до мене ставиться, і я навіть знаю чому.

На кухні панувала чудова тиша глупої ночі, ніби всі позасинали і навіть речі сплять — порожні пляшки від пива, пляшка з віскі, теж готова стати порожньою, соски й ріжки Сари на поличці шаплика, накритого серветкою. Але, звичайно, не спала Лоренца, хоча й вона не могла цього зрозуміти.

— А потім? — спитав Давіде.

— Бачите, Давіде,— почав пояснювати Дука,— якщо вони стали такі обережні, ми теж повинні бути обережними. Зараз я поясню, що нам треба робити. Перед другою годиною дня Лівія має викликати таксі й поїхати до того ательє фотореклами. Ми поїдемо за нею назирці. Але припустімо, що хтось інший, ще обережніший, рушить слідом за Лівією, щоб переконатися, чи вона не приведе за собою друзів, таких, як ми. І

той помітить, що ми їдемо слідом за Лівією, і тоді спіймаємо облизня. Ясно?

Яснісінько, як Божий день, відповів самим поглядом Давіде.

— Отже, нам треба супроводжувати Лівію, але непомітно. Тобто, ми вирушимо раніше, їхатимемо за сотню метрів попереду неї і приїдемо завчасно,— пояснював він далі. — Але це тільки з певного погляду. Уявіть собі розташування: спершу ми, у "джульєтті", потім Лівія в таксі, а потім, можливо, той, хто пантруватиме за нею. Поки ми їхатимемо містом, серед транспорту, то зможемо підтримувати такий порядок слідування, оскільки тому спостерігачеві буде незрозуміло, що ми з Лівією заодно: ми ж бо попереду неї. Зате коли прибудемо, то опинимося серед відкритого чи майже відкритого поля. — Дука показав масив зелені на топографічному плані. — І о цій порі наша єдина машина, вельми ймовірно, викличе підозру. Якщо ж прибудемо заздалегідь до того "Улісса", нам доведеться висісти з автомобіля, і якщо запаркуємося там дочасно, то станемо надто помітними перехожими. Ось чому спершу ви повинні поїхати туди велосипедом.

До хлопця почало доходити.

— Проведете огляд місця злочину,— повів далі Дука. — З'ясуєте, де саме розташовано кооператив "Улісс". Ви повинні підшукати там дві речі: місце, щоб сховати машину якомога ближче від фірми та дороги, але так, щоб із самої фірми нас не побачили. І другу, крім вулиці Фоллі, дорогу, яка б теж вела туди. Або принаймні з'ясувати, що нема ні зручної схованки для машини, ні другої дороги. %

Запала тиша, вже хвилин з десять не чути було шурхоту шин автомобілів за вікнами. Була вже десь друга година, чекати ще залишалося багато, і вони не спали, як не сплять вояки перед вирішальним боєм.

— Мій батько був відлюдьком,— промовив Дука до хлопця,— у нього тут лишилося кілька колод карт. Умієте фати в скопу?

Так. Скопа вдвох — не дуже весела розвага, але треба ж чимось зайнятися.

3

Лівія вийшла з дому й упіймала таксі. Наближалася друга година пополудні, вуличний рух починав ущухати — о цій порі люд воліє обідати.

— Вулиця Еджідіо Фоллі,— сказала вона водієві.

У дзеркальце вона бачила, як досадливо скривився таксист. Хоч яку адресу назви таксистові, йому ніколи не догодиш: чи багато радості — поїхати на вулицю Еджідіо Фоллі або на вулицю Боргонья? І, мабуть, у тому щось є.

Рушивши вулицею Плініо, таксист минув вулицю Ейстакі, проспект Абруцці, виїхав на вулицю Ное й дістався до вулиці Пачіні. Тут Лівія ще раз подивувалася спритності Давіде, зрештою вже відомій їй: "джульєтта" неухильно рухалася попереду, весь час була в полі її зору. Супроводжувати якусь машину, їдучи поперед неї,— це річ непроста за вуличного руху великого міста, а Давіде робив це блискуче.

Незважаючи на спеку й нервове напруження, якого вона не могла позбутися, Лівія завважила ще одну обставину: її супроводив ще один автомобіль. У цьому відкритті не було її великої заслуги: вона помітила цей автомобіль одразу ж на своїй вулиці Плініо, бо він рушив разом з їхнім таксі, до того ж це був гарний автомобіль, "мерседес-230", його барва дуже подобалась Лівії, бронзова з сіро-брунатним відливом, наче кава з молоком. Потім вона побачила ту машину на вулиці Ное, потім на площі Піола, і ось тепер на вулиці Пачіні. В люстерко, яке Лівія тримала

в руці, раз у раз підфарбовуючи губи, було видно, як невідступно їде за таксі "мерседес", навіть не дуже турбуючись про те, що на це звернуть увагу.

Інструктаж, одержаний від Дуки Ламберті, передбачав такий випадок. "Якщо помітите за собою хвіст, зупиніть таксі біля газетного кіоска й купіть газету".

— Будь ласка, зупиніться перед отим кіоском,— сказала вона водієві, який, заспокоївшись, уже не гримасував, а просто зупинив машину на розі вулиці Теодозіо. Лівія вийшла й з утіхою відмітила, що недалеко Позаду зупинився й "мерседес". Але радість пригасла, коли Лівія побачила "Джульетту", яка швидко зникала в глибині вулиці Теодозіо. Вона знала, що синьйор Ламберті і Давіде не кинуть її напризволяще, і все-таки занервувала. Купивши журнал мод, Лівія знову сіла в машину.

На вулиці Порпора таксист спитав:

— А який номер на вулиці Фоллі?

— Це в кінці, за митницею. Таксист кивнув головою.

— Але дивіться, ви повинні оплатити мені зворотну дорогу.

— Звичайно, не турбуйтеся.

Так само позираючи в люстерко, Лівія так само добре бачила "мерседес", хоча тепер він тримався трохи далі.

— Тут вулиця Фоллі закінчується, ми вже в чистому полі,— сказав таксист. — Куди тепер?

Глупота пасажирів завжди його дивувала: ніколи не знають, куди їм їхати.

— Трохи далі, там великий будинок ліворуч.

Шлях ішов серед оброблених полів, і на його довгому відтинку не було ніяких споруд,— таке враження, ніби ти опинився в чистому полі.

— Отой он? — допитувався причепа водій.

Будинок уже було видно, синьйор Ламберті докладно описав дорогу й кооператив "Улісс", описав так, як йому розповів Давіде після поїздки туди велосипедом.

— Так, саме він.

Позаду, як підтверджувало люстерко, так само маячив "мерседес". Страх минув, Лівія знала, де зараз синьйор Ламберті і Давіде, вони десь близько, зовсім поряд. Недалеко від висотного будинку сіро-голубого кольору, зведеного самотою посеред оброблених полів завдяки якійсь будівельній афері, ледь видніла за гаєм стара сироварня. Туди від шляху була сотня метрів, десь там, серед зелених чагарів, у холодочку, причаїлася "джульєтта", десь там були її друзі з непоказним, але добрим біноклем, у який вони могли чудово бачити будинок "Улісса" з усіма його поверхами та обшир поля навкруг, такий зелений та сонячний і водночас сповнений тривоги.

— Оце тут? — спитав таксист, зупиняючись, хоча ніякого сумніву бути не могло: серед поля це була єдина споруда, сіро-голуба вежа на тринадцять поверхів, величезна й фантастична, зовсім самотня, чимось схожа на монументальні храми ацтеків, зведені в дикій сельві. Це був житловий будинок, у якому ніхто чи майже ніхто не жив, хоча всі квартири були розпродані, і був він завершений і напханий усім потрібним для життя. Довкола розстелявся великий заасфальтований

майдан для паркування машин, біліли навіть лінії розмітки, бракувало тільки автомобілів.

— Так, тут. | Лівія вийшла, дала водієві банкноту в п'ять тисяч лір, узяла решту,

лишивши йому дріб'язок, а сама непомітно озирнулась. "Мерседес" зупинився далеко ззаду, майже на повороті. Це була гра в хованки про людське око.

Кооператив "Улісе" швейцара не мав. Лівія побачила велику панель домофону з прізвищами мешканців і натиснула кнопку біля напису "Фотореклама". Майже одразу почулася відповідь.

— Будь ласка, підніміться на третій поверх,— проказав безбарвний голос.

Скляні двері зі стуком відчинились, і в цю мить Лівії Уссаро майнуло, що вона — мов лисиця, яка зайшла в клітку.

На третьому поверсі молодик у білій сорочці мовчки впустив її, зачинив двері, кивнув на внутрішні двері, і вона опинилася в безлюдній квадратній кімнаті. Віконниці двох вікон були щільно зачинені, так працювали кондиціонери. За що правила ця кімната, сказати було важко. В кутку стояли три лампи на штативах, зараз погашені, за ними був задник — збільшений знімок морської хвилі. У протилежному кутку виднів масивний триніжок із чимось схожим на запальничку вгорі,— синьйор Ламберті їй уже пояснив, що це — фотоапарат "Мінокс". На стільці, єдиному предметі домашнього вжитку в кімнаті, лежали журнали малого формату, на них була шахівниця, а на шахівниці — коробка з фігурами. З коробки вистромлював свою морду, мов із стійла, чорний кінь.

— Роздягтися можете у ванній,— сказав молодик.

Хоч як Лівія його розглядала, але складалося враження, що не зуміє описати ні зовнішність цього суб'єкта, ні його голос,— це було все одно що списувати вміст порожньої коробки.

— Гаразд, дякую,— сказала вона, але не ворухнулася, притискаючи до грудей свою торбинку та куплений по дорозі журнал мод.

— У чому ж річ? — спитав фотограф.

— Мені обіцяли гонорар. — Вона сказала ці слова чемно, але твердо.

— О, звичайно, але спочатку проведемо зйомку.

— Пробачте, але зйомку проведемо потім.

Це була одна з настанов синьйора Дуки Ламберті. Лівія мала розвіяти всі підозри, коли б такі в них заронилися; якщо дівчина вимагає гроші наперед, значить, дбає тільки про свій інтерес і не веде подвійної гри.

Молодик у білій сорочці не сказав нічого, не всміхнувсь, а просто вийшов з кімнати, відразу ж повернувся з п'ятьма банкнотами по десять тисяч лір і мовчки подав їх Лівії.

Вона взяла й пішла до ванної. Роздяглася блискавично, навіть не причинивши двері. Ванною, очевидно, майже не користувалися, тут не було навіть бруска мила, висіло тільки два рушника крикливих кольорів. Виходячи з ванної, Лівія почула, як молодик брутально вилаявсь, і збагнула, що це за один: ну звісно ж, типовий збоченець, жалюгідна "третя стать"...

— Що сталося? — спитала вона стримано.

— Та от, ударило,— сказав гомик. У руці він тримав чорний електричний шнур, обірваний штепсель валявся долі. — Тепер доведеться лагодити.

Він на неї так і не глянув, хоча Лівії хотілося б знати, як сприймають збоченці жіночу голизну. Він вийшов, а за кілька хвилин повернувся з ізоляційною стрічкою та ножицями, сів навпочіпки й заходився лагодити електричний шнур. Стоячи біля стільця, Лівія мовчки спостерігала за ним, аж поки згадала, що, за настановами Дуки, не повинна мовчати, бо мовчазна жінка викликає підозру.

— Ви граєте в шахи? — спитала вона.

— Сам із собою,— відповів збоченець. Саме слово "шахи" мало б відчинити потаємні дверцята, що так чи так пов'язані з людською індивідуальністю, якщо не з душею,— Нині в шахи мало хто грає.

— О, я теж розбираю партії чемпіонів або граю з батьком.

Це була правда або майже правда. Звичайно, Лівія не проводила дні за грою в шахи, але батько навчив її грати, і шахи дуже добре пасували її вдачі. Фотограф підвів голову й мигцем глянув, побачивши перед собою не голу жінку, а істоту, яка розуміється на шахах. Він так нічого й не сказав, але Лівія вела далі, оскільки було дуже вигідно показати противникові, що поділяєш ту саму пристрасть.

— Днями я бачила в "Монді" чудову партію, з гамбітом трьох коней.

— Не днями, а вже понад місяць тому. Білими грав Нойкірх із Лейпцига, а чорними — Цінн із Берліна.

— Атож, саме так. Мій батько завжди купує "Монд", бо там ведеться шахова рубрика, й зберігає всі номери. Цілком можливо, що це було місяць тому, але я розіграла її минулого понеділка чи вівторка.

— Я теж купую "Монд" за шахову рубрику.

Лагодячи шнур, він, здавалося, думав, чи не запропонувати їй зіграти з ним у шахи.

— Ви пам'ятаєте ендшпіль? — не вгавала Лівія. — Чорні мусять відступити королем, тоді білі ходять конем, загрожуючи поставити мат слоном, чорні мусять захищатися турою, але тоді пускають уперед пішака, і вже ніякого порятунку, наступний хід — мат.

— Так, я це добре пригадую! — Молодик знову звів голову, його очі світилися радістю, наче в любителя симфоній, який раптово почув свій улюблений уривок; але в погляді його промайнула й інша іскринка — захоплення жінкою, яка, хоч вона й жінка, так орієнтується в чудовому світі шахів.

— Але загалом гамбіт конем мені не подобається,— сказала Лівія,— ця партія надто закрита...

— Вони надто обережні, але знавці твердять, що все це тільки видимість,— перебив її фотограф. — Адже насправді баталія відбувається в центрі шахівниці...

Лівія сказала ще щось, але на тому й зупинилася, бо їй раптом стало смішно: гола просторікує про шахи в товаристві педераста, який лагодить електричний шнур.

— Хвилиночку, будь ласка,— сказав молодик. Він закінчив прилаштовувати шнур, але тут трапилася ще одна несподіванка: пролунав тихий звук дзвіночка. Молодик упустив шнур додолу, вийшов з кімнати, зачинивши по собі двері, і зняв телефонну трубку в передпокої.

— Відчини,— звелів йому голос.

Тоді він натиснув кнопку, яка відчиняла двері в під'їзді, й став чекати. За хвилину ввійшов чоловік у брунатному костюмі, лише трохи світлішому від каштанового волосся.

— Як справи? — спитав чоловік. Він теж був молодий, але його постать дихала глухою погрозою, і через те він здавався старшим.

— Не до вподоби вона мені,— відповів фотограф.

— Чому? — Прибулець говорив владно й агресивно.

— Не знаю чому, але щось мені не те.

— А я не помітив нічого... Приїхала сюди, ні з ким дорогою не розмовляла...

— Все одно мені вона не подобається.

— Може, й справді...

Прибулому було відомо, що в цих гомиків тонка інтуїція, може, вони телепати, і тому він дослухався до думки товариша.

— Вона зажадала гроші наперед. — Збоченець виявляв тепер певне невдоволення.

— Дивно, я б ніколи не повірив,— промовив прибулий. — Соль казав, що вона дуже тонка штучка.

— А потім, вона грає в шахи, як і та, торішня,— докинув фотограф, признавшись нарешті у справжній причині своєї стурбованості. Рік тому ота гидомирна брюнетка так його провела, що їм усім довелося переїжджати, а все через його пристрасть до шахів. І ось тепер і ця

виявилася такою любителькою шахів, що мало не заворожила його. Згадала навіть партію Нойкірха, але водночас заронила в ньому підозру.

— Я погляну на неї.

Коли вони ввійшли в кімнату, Лівія була в кутку, під великою фотографією морської хвилі, ніби трималася далі від прожекторів, але насправді — щоб бути ближче до дверей і почути розмову в передпокої. Але не змогла почути нічого.

Побачивши цього чоловіка, досить молодого, та ще й, мабуть, трохи короткозорого, вона зраділа: отже, є ще один, можна захопити в пастку зразу двох; але зовні вдала, ніби невдоволена.

— Я не знала, що тут будуть глядачі,— заявила вона. — Я воліла б присутності тільки фотографа.

— Звичайно, ви маєте рацію, я зараз піду,— сказав чоловік дуже ввічливо,— але спершу я хотів би дещо запитати.

Помахом руки він без усякої церемонії скинув усе зі стільця на підлогу — шахівницю, шахи, журнали — й сів сам.

— Але ви п'яні, я вас не знаю і не маю ніякого бажання відповідати на запитання п'яного.

— Проте вам доведеться відповідати, ви ж людина люб'язна. Луїджі, принеси стільця для синьйорини.

Фотограф пішов, а прибулець обернувся до неї.

— Я чув про вас чимало гарного. Ви закінчили вищий учбовий заклад, чи не так?

— Авжеж.

Найголовніше, що радив їй синьйор Дука Ламберті,— не лізти на рожен, згоджуватися з усім, щоб ішлося плавно, спокійно. Якщо затятись і не відповідати, це може накликати біду.

— В якій галузі?

Повернувся зі стільцем збоченець, але Лівія заперечно похитала головою, вона ніколи не стала б виставляти свою соромоту на огляд будь-кому з цієї братії, хоча й стояти отак, голій перед двома чоловіками, їй не дуже подобалося.

— Історія і філософія.

— Ви викладаєте?

— Ні, тільки маю диплом.

— Аз чого живете?

— Роблю переклади.

— З яких мов?

— Здебільшого з англійської, але можу перекладати й з німецької та французької.

— Переклади оплачуються добре?

— Не дуже.

— На прожиття не вистачає?

— Ні. Інакше я не прийшла б сюди. Уста чоловіка ворухнула бліда усмішка.

— Це правда. А чим займається ваш батько?

Згадка про батька, в такому місці, в такому становищі, коли її виставлено перед очі,— хоча, на щастя, й не хтиві,— двох чоловіків, пролунала для неї як удар батога, але Лівія стрималася. Було видно, що вони її запідозрили, тож мусила переконати їх у протилежному.

— Він годинникар, направляє годинники, здебільшого старовинні,— відповіла вона спокійно.

— Очевидно, ваш диплом обійшовся батькові не дешево.

— Та вже ж.

Чоловік торкнувся пальцем правого вуха.

— Мені незрозуміло, як така людина могла взятися за подібну справу, їхня розмова нагадувала флірт у світському салоні, хоча, по суті, це був

справжній допит.

— Поясніть мені: ви з порядної сім?ї, ваш батько пішов на жертви, щоб вас вивчити, ви людина культурна й освічена, знаєте чотири мови, перекладаєте книжки, мабуть, непростого змісту, мені навіть сказали, що ви добре граєте в шахи, то чи не здається вам дивним, що така жінка опускається до того, що вештається по вулицях пізніми вечорами?

Мабуть, час уже поставити його на місце, хоч хай би якою беззахисною та приниженою вона себе почувала.

— Може, ви нікого іншого й не бачили, крім отих дівуль із втраченого покоління шістдесятих років, які стовбичать на вулицях перед гральними автоматами, у шкіряних куртках і з розпущеним, наче в потопельниць, волоссям. То мушу вам сказати, що ви відстали від життя. Чоловік знову посміхнувся.

— Припустімо, ви ще не викладаєте історії й філософії. Але, сказати по щирості, викладачка історії і філософії, яка приробляє в такий спосіб, викликає в мене сумніви. — Ґречний тон і звертання на "ви" навіювали ще більшу загрозу.

Лівія знизала плечима.

— Не знаю, чого ви домагаєтеся,— заявила вона. — А я воліла б відбути

це фотографування і піти собі, якщо, звичайно, ви вже закінчили свій допит.

— Ах так, ви маєте рацію. Луїджі, вмикай освітлення і починай. — Чоловік знов обернувся до неї. — Синьйорино, де ви поклали свою торбинку?

— Навіщо вона вам?

— Бо в мене виникли певні сумніви, і я хочу дещо перевірити.

— Але ви не повинні зазирати в мою торбинку,— похопилася Лівія, але тільки тому, що треба було похопитися: цього вимагала роль.

— Саме це я повинен зробити,— відповів чоловік, підводячись. — Де ця торбинка?

— Вона у ванній. І дивіться, якщо пропадуть гроші, це змусить мене подумати, що я маю справу із злочинцями.

— Атож, з ваших слів я бачу, що ви не сподівалися мого приходу. Але грошей, якщо ви попозуєте фотографові, у вас не заберуть. Луїджі, починай.

Чоловік пішов до ванної. Торбинка з червоного полотна лежала на видноті на столику під умивальником. Він вийняв гроші; там було п'ятдесят тисяч лір, одержаних від так званого Луїджі, ще два папірці по тисячі і монети по п'ятсот, щось із десяток. Крім того, звичайна губна помада, звичайне люстерко, пара ключів на колечку, водійські права, маленький носовичок, чистенький, згорнутий трикутничком, і — телефонна книжечка, мініатюрна жіноча книжечка, густо списана дрібнесеньким, але чітким почерком. Вона виявилася досить пошарпана, шкіряна обкладинка протерлась, їй було добрих десять років.

І більш нічого. Чоловік вистромив з дверей ванної голову. Він побачив, як педераст порається зі своїм "Міноксом".

— Рухайтеся, стоп, шість! Рухайтеся, стоп, сім! Рухайтеся, стоп, вісім! —

Але Лівії він звідти не бачив.

До п'ятдесятого кадру було ще багато часу, отож чоловік поскладав усе назад в торбинку, залишивши тільки телефонну книжечку, тоді видобув з кишені окуляри в черепаховій оправі й почав читати. Спочатку тільки погортав книжечку, щоб скласти уявлення про те, яких адресатів може мати викладачка, потім подумав, що треба взятися до діла по-справжньому й заходився читати з літери А. Всі побачені там імена йому нічого не промовляли, на літеру В були тільки три адреси видавництва, виходить, дівуля й справді щось перекладала. На літеру І стояла адреса

інституту італійсько-англійського культурного центру. На знайоме ім'я він натрапив аж під літерою Р.

Педераст таки був наділений непомильним нюхом, ці збоченці бачать краще за нормальних людей. Чоловік повернувся до кімнати, знову сів, упівоберта до Лівії. Там дійшли до тридцять дев'ятого кадру, залишалося зробити ще дванадцять, але він закомандував Луїджі:

— На сьогодні досить. — А Лівії кинув: — Ідіть сюди ближче, будь ласка, бо в мене з'явилися до вас нові запитання.

— Я хочу вдягтися,— відповіла вона. Тепер вона була певна, що він щось пронюхав і починається битва. Боятися вона не боялась, тільки хотілося знати, що він міг знайти в її торбинці.

— Іди-но сюди, сучко, а то я тобі ноги переламаю, і признавайся, як ти познайомилася з Альбертою Раделлі!

Так ось що він одкрив! Як їй не спало на думку, що в старій телефонній книжечці записано ім'я Альберти? Тепер ситуація ускладнювалась, але Лівія перед складнощами не пасувала. Вона стала раптом слухняною й пішла до нього, збоченець плентав десь позаду, але корилася вона з таким виглядом, ніби мала справу з божевільним.

— Вона була мені приятелькою.

— Як це "була"? Ви що, посварилися? — Він розставляв їй тенета, штовхав на їрехню.

— Ні, вона, бідолашна, загинула, наклала на себе руки. — Лівія не клюнула. Вся її кмітливість миттю запрацювала, наче електронний калькулятор, проти підступного ворога.

— Коли?

— Рік тому.

— Як''

— Перерізала собі вени. Про це писали в газетах.

— Ви з нею близько приятелювали?

— Так, досить близько.

— Вона була з тих, що вештаються вулицями так само, як ти?

Лівія здавалася собі крутійкою, зрештою, вона по-своєму такою й була, а той тип тільки чекав, коли вона забрешеться, щоб накинутися на неї.

— Так, може, саме завдяки цьому ми й подружилися.

Якийсь час цей чоловік, майже молодий, дивився на неї, начебто більше зацікавлений її грудьми, ніж обличчям: це він думав. Потім звернувся до збоченця:

— Дай мені плівку.

У того в кишені сорочки лежала коробочка, і він дістав з неї одну стрічку.

— Ти бачила коли-небудь таку плівку? — Допитувач знову прикипів до неї поглядом, метаючи з-під примружених повік вогонь.

— Так, це плівка для "Мінокса".

— А де ти її бачила?

— В університеті" один мій однокурсник мав "Мінокс".

— А ти не бачила такої в інших людей, крім того однокурсника?

— Не пригадую. Може, й бачила.

— А та твоя подруга, Альберта, скажімо, ніколи не показувала тобі такої плівки?

— Ні.

— Ти впевнена?

— Так.

— А та твоя подруга ніколи тобі не казала, що їй пропонували позувати для таких знімків, як оце ти зараз?

Брехня мала пролунати одразу, моментально, щоб мати переконливий вигляд.

— Ні.

— Подумай добре: ви були дуже дружні, розповідали одна одній про все, навіть про те, скільки заробили, вештаючись вулицями, і вона не сказала тобі, що позує для художніх знімків або збирається позувати? Дивно.

— Ми з нею щиро приятелювали, але бачилися рідко, часом не зустрічалися місяць і два.

їй ставало холодно, але то було не від страху, а від хвилі кондиційованого повітря.

Якусь мить чоловік мовчав, похиливши голову, дивлячись собі на ноги, перебирав пальці, ніби рахував їх,— так він допомагав собі думати. Потім, не підводячи голови, промовив:

— Ти приховуєш від мене правду. Повинна щось знати. Може, навіть багато дечого.

— Але я уявлення не маю, чого вам од мене треба. Знаю лише, що потрапила в кишло негідників. Дайте мені одягтися й відпустіть. Можете, як хочете, забрати й гроші, але відпустіть мене.

Роль вона грала майже бездоганно.

— Луїджі,— озвався чоловік,— принеси мені вати та спирту, а також перекису водню.

— Не знаю, чи є в мене перекис.

— Спокійно, це тільки для того, щоб не було багато крові. Чоловік надів окуляри й аж тоді поглянув на Лівію.

— Якщо скажеш усю правду, я не зроблю тобі нічого поганого.

Він дістав з кишені складаного ножика, скромного старенького ножика, якими вже ніхто не користувався, хіба що школярі початкових класів.

— Та ви божевільний, чого ви домагаєтесь? Спробуйте тільки доторкнутися до мене, побачите, що я зроблю!

Було розіграно сцену ображеної невинності, і можливо, небезуспішно.

— Мені начхати на те, що ти зробиш. Ти скажи правду, і я тобі не зроблю нічого, ось побачиш.

Підійшов з двома слоїками в руці збоченець.

— Перекис водню теж знайшовся.

Чоловік узяв слоїки й поставив на підлогу біля себе.

— Ще не пізно сказати все, що тобі відомо.

Лівія не вивчала драматичного мистецтва, але силкувалася робити все якнайкраще, тому заволала нелюдським голосом. Волання — цілком природна реакція того, хто нічого не знає й кого охопив жах. Насправді вона знала все, чого домагався цей чоловік, і не відчувала ніякого жаху. Лівія зневажала цього чоловіка всіма фібрами душі, але опуститися до страху перед таким нікчемою не могла.

Отож вона спробувала заволати і вдруге, але перш ніж устигла це зробити, її рот виявився набитий ватою, а потім фотограф посадив її й міцно вчепився руками в плечі.

— Ще не пізно сказати правду.

Чоловік сів їй на коліна, щоб не брикалась. Нарешті до неї дійшло, чому його погляд здавався їй поглядом короткозорого: це був садист у прямому значенні слова.

— Я можу стукнути тебе по голові, забити памороки, а коли ти зомлієш, перерізати тобі вени. Тобою зацікавиться поліція, але що з того? Жінок з перерізаними венами знаходять раз у раз. — Голос його зазвучав тихіше, приглушено, та він викликав у неї тільки огиду, а не страх. — Але ти мені

станеш у пригоді, поки жива, поки маєш змогу говорити. Востаннє кажу тобі: зізнайся — і я вийму вату.

Лівія знизала плечима, показуючи поглядом, що він даремно старається — їй нема в чому зізнаватись.

— Ну що ж, зробимо маленький надріз на лобику. Я людина великодушна, оберу для цього місце вище, щоб ти могла його прикривати волоссям. — Він протер їй лоба спиртом, діючи як досвідчений дбайливий санітар. — Не хочу, щоб тобі було боляче, мій намір лише попсувати тобі личко, якщо ти й далі вперто мовчатимеш.

Як він різонув — Лівія того майже не відчула, кров на обличчя не пролилася, чоловік одразу ж припік поріз перекисом водню. А збоченець уже перестав тримати голову Лівії.

— Якщо згадаєш щось, кивни головою, і я витягну вату. Тільки не здумай знову запевняти, ніби нічого не знаєш. Не виводь мене з себе.

Може, цей звук був тільки в її мозку, слухова галюцинація, навіяна палким бажанням, аби звук був реальний, але вона мимоволі повернула голову до дверей — їй учувся приглушений дзвінок.

— Що таке — дзвонять? — спитав чоловік.

— Ні,— відповів гомик. — Це вона, очевидно, чекає когось, і тепер їй учулося, ніби в двері подзвонили.

Чоловік стояв задумавшись, зі складаним ножиком у руці, так близько біля її обличчя, що Лівія побачила колодочку, яку прикрашала реклама славетної марки лікерів. Прислухатися до цих "голубих", звичайно, треба, але в деяких випадках вони впадають в істерику, подумав чоловік, а вголос проказав:

— Якби вона чекала когось, той би вже прийшов, отож заспокойся. Вона знає, де зберігається плівка, знята торік, можливо, плівка в неї самої, і зрештою скаже мені про це. — Чоловік почав протирати їй спиртом ліву щоку. — Признаєшся,— мовив він,— і уникнеш цього порізу на щоці, якого вже ніякою пластичною операцією не поправиш. — Він постояв, утупившись у неї, і різонув. Примруженими за скельцями очима пильно дивився на щоку, наче ревний школярик на сторінку зошита, коли милується гарно виведеним реченням. — Не може бути, щоб ти нічого не знала. Що ж, мочитимешся кров'ю. Назви своїх друзів, і тільки-но назвеш — я зупинюся. — Він заходивсь тампонувати перекисом водню поріз, але робив це недбало, і струмочки крові потекли їй на шию, на груди, добираючись аж до живота. — Зізнавайся, а то я знову чикну!

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Спершу вони побачили таксі, і Дука навіть без бінокля чудово розгледів, як Лівія вийшла перед безлюдним шедевром архітектури. Біноклем він користувався для того, щоб бачити обличчя. Йому дуже подобалась її темно-червона полотняна сукня. Вдягатися Лівія вміла, з якоюсь поміркованою, хвилюючою простотою. Та ось Лівія зникла в тій вежі з цементу та скла, а таксі, завивши, помчало назад до центру. Було трохи по другій годині дня, й ця пунктуальність теж хвилювала.

Спостережний пункт був під піддашком маленького похилого будиночка — такі малюють у дитячих журналах. Навколо росли дерева, і їхнє дрібне світле листячко було чудовим прикриттям. У будиночку, поклавши голову на стіл, дрімав гладкий підліток. Вони дали йому п'ять тисяч лір, від чого хлопець геть розкис і втратив усякий інтерес до навколишнього. Алейка завдовжки метрів сто вела від будиночка до дороги, і "джульєтта" стояла радіатором до цієї дороги, під захистом дерев, а Дука й Давіде ховались у затінку. Спираючись на багажник "джульєтти", вони вели спостереження.

— Зайшла? — спитав Давіде.

— Так. — Дука простяг йому бінокля. Але тепер не видно було нічого, крім сірої вежі над зеленими ланами, а ген далі виднівся Мілан у серпанку літнього дня. Якби сфотографувати звідси, вийшла б добра поштова листівка.

Проїхала вантажівка, потім моторолер, і знову — нічого, пустка. Давіде зауважив:

— Схоже на те, що її хочуть там затримати.

— Що? — перепитав Дука, але в цю мить і сам побачив: віддалік на дорозі з'явився "мерседес-230", під'їхав до будинку, звернув на розпечений сонцем бетонований майданчик і повільно спинився на білій розмітці.

Давіде не відривався від бінокля.

— Цю машину я вже бачив, такої ж моделі, такого ж кольору кузов. Це вона, вона, такої моделі не багато і навряд щоб дві машини були однакового кольору.

— А де саме ви її бачили? — спитав Дука. Тим часом з "мерседеса" спокійно виліз чоловік, досить моложавий з вигляду, хоча й дещо огрядненький, і пішов собі, без поспіху, перевальцем, до будинку.

— Торік, того дня, коли я був з Альбертою. — Голос Давіде звучав стривожено.

— Дайте-но бінокля. — Дука поглянув на того молодика, його було видно наче за п'ять кроків. Дехто міг узяти його за доброго синьйора, але тільки не Дука, медик і психолог. Молодик мав фізіономію запеклого злочинця — щодо цього не могло бути двох думок.

— Я бачив цю машину на автостраді кілька разів, перш ніж приїхав у Сомалью, а потім — коли ми поверталися до Мілана й Альберта плакала. Тоді машина все ще трималася позаду. У Метанополі я від неї відірвався, і вона ніби сама зупинилася. — Спогади річної давнини залишалися в усій свіжості, Альберта і все пов'язане з нею не хотіло зникати. А надто коли Давіде зрозумів, що означала ця машина рік тому й що вона означає тепер.

Отже, до нього теж дійшло.

— У нього пика справжнього вбивці,— сказав Дука, кладучи бінокль на багажник "джульеіМ^^Спостерігати не було зй киґм, убивця зайшов до будинку, а "мерседес" лишився пектись на сонці.

— Що нам тепер робити? — спитав Давіде, який аж позеленів і ця зелень була не від листя навколо.

Робити їм там лишалося не багато, власне, нічого. Тепер усе стало ясно. Той вишуканий синьйор із сивими вусиками спокушав баламутних дівчат у місті, гомосексуаліст їх фотографував, а цей тип з "мерседеса" наглядав за підлеглими й карав неслухняних, бунтарок, тих, хто намагався зрадити, уникаючи експлуатації. Крім того, ці фотографії смертельні, за одну картку тут без жалю уб'ють одну, двох, десять жінок.

— Треба поквапитись,— сказав Давіде.

Авжеж, звичайно, їм треба було негайно бігти до будинку. Той, хто оглушив Альберту, а потім пустив їй кров, хто повіз бідолашну Маврілію до Рима і втопив її в Тібрі, міг при появі найменшої підозри вбити й Лівію Уссаро.

— Ні, треба залишатися тут,— сказав Дука. Він подумав, що, певне, й сам позеленів, принаймні мав таке відчуття, ніби шкіра на його обличчі стала зеленого відтінку.

— Але ж це той самий, що вбив Альберту, він переслідував її під час нашої поїздки того дня!

— Так. Але якщо ми кинемося туди, то, поки виламуватимемо вхідні двері, а потім — двері квартири, він, якщо захоче, може вбити Лівію: часу в нього цілком вистачить.

Дука роз'яснював Давіде ситуацію, елементарну й загрозливу. Лишалась єдина надія, що той чоловік не запідозрить Лівії, вони зроблять знімки й відпустять її додому, як багатьох інших клієнток. Причин для підозрювання нібито не було: Лівія після побачення з синьйором А ні з ким не зустрічалася, просто вийшла зі свого дому й поїхала сюди. Дівчина вона метка, знає, як поводитися. Крім того, якби ці люди щось пронюшили, то ніколи б не допустили її аж сюди, а влаштували б їй пастку, тобто знищили б. Вони вистежують людей, а не підозрюють їх. Якщо кинутися рятувати Лівію, її просто вб'ють. А тому краще залишатися тут і чекати.

— А що, як вона не вийде?

Занепокоєння юнака нервувало Дуку, власну тривогу він принаймні ховав у собі.

— Не стануть же вони вічно там сидіти. Одне з двох: або вони не запідозрять нічого, сфотографують її і відпустять, або щось викриють і постараються утекти.

— А як же Лівія?

Ну що ж, Дука теж думав про Лівію, і це була не думка, а скорше заклинання. Тому він нічого не відповів.

Хвилин у годині шістдесят, і вони минали одна по одній, підліток, який спав у будиночку, прокинувся від гуркоту тягача на дорозі й визирнув надвір: "джульєтта" і двоє чоловіків були ще тут, він згадав про п'ять тисяч лір, закурив і почав міркувати, як йому ці гроші витратити.

Власне, було ще тільки двадцять п'ять хвилин на третю, Дука мав лише прикинути, скільки часу потрібно фотографові, щоб використати всю плівку "Мінокса". Він цього точно не знав, бо все залежало ще й від моделі, але подумав, що не більше, ніж півгодини.

Давіде розумів, що краще мовчати, але був уже на межі.

— Невже нам лишається отак сидіти й чекати? — спитав він.

— Так. — Дука глянув на годинник: минуло майже півгодини, як Лівія вийшла з таксі. — Нам лишається саме сидіти тут і чекати.

Нарешті вони діждалися: з кооперативу "Улісс" вийшло двоє чоловіків, один із них був водій "мерседеса", тепер він, здається, поспішав, тоді як другий плентав нога за ногою. А зараз, не мине й секунди, з цього ацтекського храму вийде й Лівія. Але ті двоє рушили до "мерседеса" і начебто збиралися втікати.

— Спробуй перекрити їм шлях,— сказав хлопцеві Дука. Тепер трьохсот-метрова відстань до будинку стала неабиякою перешкодою, зате вони мали й перевагу: машина стояла напоготові, з відчиненими дверцятами, лишалося тільки ввімкнути мотор. Ті двоє відчиняли дверці своєї МЗДЩНИ. "мм^

Давіде рвонув з місця навпрошки, зрізав алейку, пролетів двісті метрів дороги й націлився на радіатор "мерседеса", поклавши собі протаранити його.

"Мерседес" крутнув убік, шлях на Мілан, де він міг загубитися серед транспорту, був йому відрізаний, і він погнав дорогою на Мельцо, тоді як Давіде загаявся, даючи задній хід, щоб кинутися навздогін. Водій "мерседеса" гнав дуже впевнено майже пустельною дорогою, виграв ще метрів триста, летів просто як літак, і тоді Дука сказав хлопцеві щось неймовірне:

— Навіть якщо не здоженемо — не хвилюйся, візьмемо їх згодом.

— Я вже їх узяв,— сказав Давіде. Він не тільки був упевнений у своєму вмінні водити машину, а ще й засліплений люттю. Так ніби машина попереду них була якимсь нікчемним мопедом — ще секунда, і він його обійде.

— Дивись, повертають! — застеріг Дука. Мав би ще й додати: пильнуй, стрілятимуть,— але він цього не сказав; якби ті стріляли, то Дука з хлопцем виявилися б геть безпорадними.

І справді, щоб уникнути блокування на дорозі, ті в "мерседесі" звернули, очевидно, збиралися несподівано спуститись униз і гнати полем. Якщо вони діяли так, значить, не озброєні, а якщо не озброєні, значить, покійники, оскільки дорога, на яку втікачам довелося звернути, виявилась обрубком у сотню метрів, який уривався перед сироварнею.

Кури злетіли в повітря, посаджений на довгий ланцюг собака, виючи, спробував злетіти й собі, селянка в штанях, бюстгальтері й солом'яному брилі завмерла з вилами в руках, угледівши, як перед нею вибухають два автомобілі — їхнє різке гальмування, гуркіт і скрегіт більше нагадували вибух. Четверо дверець обох машин відчинились одночасно, проте Дука й Давіде виявилися прудкішими. Дука вхопив

бандита, перш ніж той устиг збагнути, що його впіймано, стукнув черевиком у живіт, бандит простягся в курищі перед сироварнею, скиглячи й кленучи долю.

Давіде впіймав другого і тримав його за руку, не чинячи насильства, а той хирлявий педераст вільною рукою обтрушувався від пилюки й надсадно кричав пробі, і кричав, як виявилося, недаремно, бо йому пощастило викликати сум'яття, видати себе за чесного громадянина і створити, бодай на хвилину, враження насильства над справедливістю.

Тоді Дука покинув бандита — хай собі стогне на землі, встати так чи так не зможе, бебехів він йому не відбив тільки дивом. Тепер Дуку зацікавив другий. Він ще не знав, що це гомик, але манера кричати викликала підозру, а коли Дука підійшов до нього впритул, підозра переросла в певність.

— Опусти голову, падао! — звелів він.

Несподіваний наказ змусив збоченця на мить замовкнути, але потім, наділений чисто жіночим духом суперечності, він задер голову ще вище й заволав ще голосніше. Це було саме те, чого Дука домагався,— садонути його в адамове яблуко. Навіть як медика його зовсім не обходило, що буде з тим "яблуком", коли його вдарити таким аперкотом, але від удару гомик замовк і охляв у руках Давіде.

— Поліція! — заявив Дука.

На подвір'ї несподівано появився старий кремезний селянин. Дука виставив перед його очима своє посвідчення колегії медиків, яке завжди носив з собою в гаманці, й повторив:

— Поліція. Це вбивці, вони замордували двох жінок. Надайте нам приміщення, щоб замкнути їх.

З будинку вийшов молодик, потім стара жінка, потім двоє дітей, і хай не зразу, але до них дійшло; найбільше переконувало слово "поліція".

— У стайню,— сказав старий.

— Стайня цілком підходить.

Це була справжня стайня, а не одна з тих світличок із кондиціонером, які показують по телевізору. В стайні стояв ваговозний кінь. Дука й Давіде турнули в гній двох затриманих, одного притомного, але безсилого, він лише зойкав, тримаючись руками за живіт, а другого — зомлілого й нерухомого — може, він задихнувся? — ну й біс із ним, розберемося потім.

-т— Давіде, їдь до будинку, розшукай Лівію і дізнайся, що з нею. Тоді подзвониш до Карруа. Поясниш усе й попросиш негайно приїхати сюди. — Ось що було невідкладним — Лівія. — Ай тим часрм побалакаю з цими., Гайда.

У стайні було не так жарко, як задушно від гарячих літніх запахів. Освітлювалася вона двома високо розташованими віконцями, але їхнього світла було цілком достатньо. Почувши, як поїхав Давіде, Дука звелів собі зосередитися думками лише на цих двох. Він підійшов до того, що тримався руками за живіт і вже не стогнав, — страх виявився дужчим від ,болю.

— Що ти зробив з дівчиною?

— Якою дівчиною? — Бандит спробував зіп'ястись на ноги, щоб вилізти з гною, що липнув до його сорочки.

Ногою, не б'ючи, а тільки натискаючи, Дука змусив його знову лягти в гній.

— Послухай-но,— почав був Дука, але, побачивши, що другий злочинець саме розплющив очі й жадібно хапав ротом повітря, звернувся до обох: — Послухайте обидва, що я вам пропоную. Я ставлю запитання, а ви відповідаєте. Якщо ваші відповіді будуть розумні — гаразд; тоді вам пряма дорога на каторгу. А якщо брехатимете, вам світить дорога на цвинтар, я вам усі ребра, всі кісточки попереламую, поліції доведеться викликати санітарну карету з мішками на блискавці. Домовились? Насамперед я питав тебе: що ти зробив з дівчиною? Ти відповів: "З якою дівчиною?" Це не відповідь. Тепер я ще раз тебе спитаю, постарайся відповісти чітко: що ти зробив з дівчиною?

Мовчанка. Коняга, стоячи поряд, навіть голови не повертав, він здавався* вирізьбленим з дерева.

— Я зрозумів, що її прислала сюди поліція, в мене виникла підозра, і я вирішив змусити її зізнатися.

— Що ти їй зробив?

У садиста були потяги до блювоти, він корчився від болю в животі, тому й признався, що робив з Лівією. І Дука йому нічого не зробив, стояв нерухомо й намагався не думати про дівчину.

— І вона все визнала? — спитав Дука.

Ні, відповів садист, він і далі різав їй обличчя й намагався зрозуміти, чи вона має в чому зізнаватися. Зрештою він майже допевнився, що вона приїхала не шпигувати. Відтак перестав її калічити, і вони поїхали геть.

— Чому ж ти не вбив її? Тепер ця дівчина може чимало розповісти.

— Я не вбивця.

— Ця відповідь уже ухильна. — Закаблуком черевика Дука різко вдарив садиста в скроню, там, де скроня з'єднується з нижньою щелепою. Почувся стогін, але допитуваний свідомості не втратив; саме цього ефекту Дука й домагався: приголомшити, прибити, але не забиваючи памороків. — Ти справжній убивця, і якщо не вбив її, то мав на те причини. Але буде краще, якщо про ці причини скажеш ти сам. — Допитуваний вирішив схитрувати, він завів очі вгору й удав зомлілого, але цього разу йому не пощастило: його допитував медик. — Я добре бачу — ти не зомлів. Відповідай, а то дістанеш іще.

Садист одразу ж розплющив очі.

— Мені звеліли виконати завдання, я тут ні до чого, мусив робити, що сказано.

— Авжеж, і я знаю, які тобі давали розпорядження: або вбивати, або

різати обличчя. Це добре налагоджена система. Ти Не з мафії, але тебе навчали мафіозі, ти навіть пройшов прискорений курс, як робили порізи. Так чи ні? Мовчанка.

— Відповідай.

Підбор черевика завис у повітрі на сантиметр рід носа.

— У Туріні я познайомився з двома сіцілійцями, але мій учитель був один молодик, він це робив заіграшку.

— Звичайно, вони навчили тебе анатомії лицьових м'язів, навчили, в якому місці треба робити надрізи і як саме, щоб потім не догіомоглі жодна пластична операція. ;^

Ці речі розтлумачив йому батько, коли Дука вперше надяг довгі дитини: отоді батько вперше заговорив з ним про мафію. Звісно, Ці двоє

покидьків не з мафії, тим більше — не з її місцевої або "національної" верхівки, але теоретично вони належали до структури великої банди, а отже, таки мафії.

— А тепер скажи мені: хто той синьйор із сивими вусиками, який зупинив дівчину вчора ввечері?

Ані звуку.

— Бачиш, мені багато відомо. Я знаю, що вас троє: той синьйор, який верховодить у вашій зоні, ти та твій дружок, що лежить поруч з тобою. Ви знаєте лише того ватажка, але він знає чимало інших цікавих осіб. Давай мені ім'я, прізвище й адресу цього синьйора. Самі ви мафіозі не справжні, тільки учні, і тому нема чого огинатися.

Дука тихенько поставив ногу йому на живіт і почав давити. Чоловік заблагав пощади. В нього знову почались потяги на блювоту, після чого він назвав прізвище, ім'я, адресу і цодав ще дещо, дуже цікаве.

— Отож-бо! А зараз, оскільки ти тримаєшся за живіт, скажи мені, з усіма подробицями, як ти вбив Альберту Раделлі.

Нога стояла на животі, і вбивця не змусив довго себе чекати. Він усе зрозумів. І Дука його вислухав і ще раз переконався, що батько мав цілковиту слушність. З ними треба розмовляти їхньою мовою. Навіщо шпрехати по-німецькому з тим, хто розуміє тільки французьку. Звісно, це незаконно, звісно, поліція, як їй і слід, не переходить на мову насильства. Для цього передбачено відбитки пальців, лабораторні аналізи, ввічливі допити, психологічні вмовляння. Але він, Дука, сам не поліція, він — молодий невдаха, який не міг чути слова "мафія", не уявивши свого батька з рукою, скаліченою ударом ножа й приреченого через це каліцтво скніти писарем у квестурі, на третьому поверсі, кімната 92, в найдальшому кінці коридора. Авжеж, він, Дука, це знав, тут ішлося тільки про грубий, атавістичний інстинкт вендети, він не

домагався справедливості й не служив законові, хотів лише побачити в обличчя декого з них і поговорити з ними їхньою мовою, щоб його вони відразу ж зрозуміли.

— А зараз ти розповіси мені, як убив Маврілію. Може, ти вже забув, то я тобі нагадаю: це та білява дівчина, яку ти повіз у Рим.

Ні, ні, він її не забув, бо що більше згадував, то менше тиснув йому закаблук на живіт. Садист почав розповідати так докладно, ніби писав новелу. Тепер усе з'ясувалося, з подробицями, і Дука зняв ногу з його живота. Тим часом другий, збоченець, який досі сумирно лежав на купі гною, певно, щось придумав, бо схопив Дуку за ногу. Може, в своїй дурній хитрості подумав, ніби Дука про нього забув. Але той про нього пам'ятав, стояв спокійно, спираючись однією рукою на гриву биндюга, і, як тільки гомик учепився в його ногу,— різко скинувсь, наче мустанг, і тією самою ногою, за яку його тримали, ударив у лице розумника — раз, потім удруге, втретє, аж поки той зі скигленням випустив ногу. Тоді Лука садонув його ще міцніш учетверте, і скиглення відразу ж урвалося. Збоченець затулив обличчя руками.

— Ні, ні, ні! — приказував він.

Але треба було втихомирити і його, щоб йому й на думку не спало тікати і щоб сидів тихо.

— Сказано тобі — не рипайся!

Дука ще раз стукнув, але не сильно, аби лиш забити на певний час памороки. Потім вийшов із стайні й закурив.

Очікувані прибули за дві хвилини після цього: спершу Давіде "Джульеттою", потім Карруа поліційною "альфою", а за ним — фургон для перевезення затриманих.

— Я ж тебе просив не давати волі рукам! — розлючено загорлав Карруа, вилазячи з машини, але він це робив лише для проформи, бо все відав, його ввесь час тримав у курсі справ Маскаранті.

— Вони тут, у стайні,— відказав йому Дука. — Сьогодні ж увечері я подам тобі докладний рапорт, я вже дізнався від них чимало. І щоб ти знав, у стайні стоїть кінь, дуже нервовий, увесь час брикається, ото він хвицьнув і затриманих.

Карруа почервонів.

— Якщо ти хоч пальцем їх торкнув, я тебе посаджу. Ти куди?

Дука не відповів і його крику більше не слухав. Підхопивши під руку Давіде, він повів його до "джульєтти".

— Підкинь мене швиденько в центр.

Вони мовчали, аж поки влились у вулицю Порпора, в тісній отарі автоовець, і ця транспортна пробка знову викликала в Дуки роздратування. Аж тут він коротко запитав:

— Ти її бачив?

Давіде кивнув головою — так. бачив. Це означало, що він поїхав до кооперативу "Улісс", піднявся на третій поверх і побачив Лівію Уссаро.

— Вона не була непритомна?

— Ні.

Лівія сиділа на стільці гола, а довкруг валялися на підлозі шахові фігури. Вона витирала обличчя рушником, крові було не багато, що ні,

то ні, але Давіде мало не зомлів, побачивши її обличчя тієї миті, коли Лівія опустила рушник, щоб дати себе вдягти, бо йому довелось одягати її. Але сама вона не втрачала свідомості, не зомліла навіть тоді, коли Давіде ніс її до машини, хотіла навіть іти своїми ногами, аби він її лише підтримував.

— Куди ти її одвіз?

— У Фатебенефрателлі. Так звелів Карруа по телефону.

— їдьмо туди хутчіше.

Тільки тоді Дука помітив, що хлопця всього судомить, як буває в дітей від довгого плачу. Спершу ця судома здалася була Дуці гикавкою, а тепер він усе зрозумів. Навіть зрозумів, чому Давіде не хотів бачити Лівію: над нею зараз чаклували лікарі. Окрім інших ран, у неї були два надрізи в кутиках рота. Колись батько розповідав йому дуже докладно про те, як бандити спотворюють людям обличчя. Лівію на багато тижнів позбавили змоги говорити і їсти. Доки її трошки не підлатають хірурги, він не зможе побачити її.

— В такому разі їдьмо мерщій на площу Кастелло. — Дука пояснив, до кого вони поїдуть і що там робитимуть. А також — у чому полягатиме допомога з боку Давіде. — Слід простежити, щоб той гад не втік чорним ходом,— докинув Дука.

Машину вони залишили на площі Кастелло, а далі рушили пішки. Невдовзі опинилися на вузенькій вуличці, старовинній і мальовничій, випадковою здавалася тут філателістична крамничка з її іграшковими вітринками обабіч входу, з цілим набором гарних марок, яких ніхто, мабуть, не розглядав, ба навіть сам власник. Дука й Давіде ввійшли, спустившись двома східцями вниз, до кімнатки, не більшої, ніж ванна, призначення якої було служити, не без претензії на елегантність, філателістським раєм.

Крамничка була порожня, і в ній панували сутінки, вітринки з марками під стіною мирно поблискували. На прилавку лежав розгорнений величенький альбом, поруч стояло кріселко, і видно було чималеньку попільничку з червоного скла, не те що без недопалків, а навіть зовсім чистеньку. Синьйор А, очевидно, послухався поради свого лікаря й уже давно кинув курити. А^е найбільше вражала тиша, коли вони відчиняли двері, навіть сигнальний дзвіночок не дзенькнув.

— Є тут хто-небудь? — спитав Дука, невпевнено дивлячись на причинені двері підсобки. І тільки за хвилину зрозумів, звідки це почуття непевності: хтось, лишаючись сам невидимим, дивився на нього з-поза однієї вітринки під стіною. Отже, марки були не тільки марками, а й вічком у стіні для спостереження. Дуці дуже хотілося б знати, що ж це за такі марки, його розбирала просто дитяча цікавість.

Двері підсобки нарешті відчинилися навстіж, і ввійшов елегантний чоловік із сивими вусиками, достоту такий, як його описувала Лівія,— синьйор А.

— Пере... — Синьйор А хотів сказати "перепрошую", але спізнився, оскільки, перехилившись через прилавок, відвідувачі вдвох схопили його попід руки, перекинули над прилавком і опустили в кріселко, а поки Дука втихомирював його ляпасом, Давіде обшукав кишені.'

— Є, ось він! — вигукнув Давіде.

Це був жіночий револьверчик. Навряд щоб синьйор А мав звичку носити його з собою, просто він сунув його в кишеню оце допіру, поза всяким сумнівом.

— Увімкни світло,— сказав хлопцеві Дука,— опусти жалюзі, піди в підсобку, замкни двері чорного ходу й подзвони до Карруа, хай приїде забере ще одного.

Ляпас, якщо тільки це можна було назвати таким слабким словом, прикрасив око синьйора А кривавим синцем, але не вибив з нього ні зойку, ні слова.

Тоді Дука сказав йому чітко й гранично ясно:

— Ваш приятель-фотограф та його напарник дали мені попередні роз'яснення. Тепер слово за вами. Таких крамничок, як ця, мабуть, чимало в інших містах Італії, крім того, ви в контакті з такими ж людьми за кордоном. Мені потрібні імена, адреси і всі деталі. Давіде, знайди папір і сідай сюди писати,— кинув Дука хлопцеві, потім знову звернувся до синьйора А. Той сидів німий і тільки погляд його, камінний погляд, говорив, що він не скаже ні слова. — Вам уже за п'ятдесят, і я даю вам слово медика, що ви не витримаєте більше, ніж три удари в печінку. За третім ударом я надсаджу вам усі бебехи. Ось перший...

Водночас із ударом Дука затулив йому рота рукою, але синьйор А не мав навіть сили зойкнути, очі як не вискакували з орбіт, і тепер, коли це кам'яне небажання говорити було вибито з нього, Дука поставив йому конкретне запитання.

— Відповідайте, я прошу вас.

Задихаючись, із побілілим, як і губи, носом, синьйор А почав відповідати. Він відповів на друге запитання, на третє, на четверте, відповів на всі запитання Дуки.

— Імена й адреси.

Імена й адреси сеньйор А давав, але почав скиглити й опиратися.

— Викладайте все, а то не уникнути вам другого удару.

Другого він, мабуть, не пережив би, але йому так чи так довелося б викласти все, і синьйор А, зрозумівши це, назвав останнє ім'я, останню адресу,— ті, що їх зобов'язувався не називати ніколи.

— Так, тепер я вірю, що ви виклали все. — Дука глянув йому в обличчя: — Дякую, ви людина розумна.

Давіде вже заповнив майже три аркуші великого формату. Він підняв жалюзі, погасив світло і тепер сидів у сутінках, слухаючи стогін викритого ватажка маленької банди. Більші ватажки плакали б ще менше.

Приїхав Маскаранті з двома агентами, забрав синьйора А, забрав три списані аркуші, і Дука з Давіде були знову вільні.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

— Треба закінчувати справу,— сказав Дука юнакові.

Вони вернулися до "джульєтти". З усім покінчено, все ясно, все до непристойності просто.

— їдьмо до "Кавура", принаймні щоб оплатити рахунок.

З дорожнього пекла вони поринули у кондиційоване повітря готелю "Кавур". Дука попросив рахунок і дві пляшки пива. В номері, куди цього разу не запросив Давіде, він скинув піджак, сів на ліжко й зателефонував до Фатебенеф-рателлі. Телефоністка клініки дала йому відділення, медична сестра попросила зачекати, потім він почув голос колеги.

— Це Ламберті,— назвався Дука.

Палке вітання від колеги, він був старший і тому говорив поблажливим тоном.

— Зо дві години тому до вас привезли дівчину з порізаним обличчям... Колега відповів: атож, він оце щойно провів попередню обробку... ні,

в шоковому стані вона не була... ні, загальний фізичний стан і настрій добрі. О, це дівчина незвичайна, пробувала навіть усміхатись!.. Ґпотім колега заходився пояснювати характер порізів, яких їй було заподіяно, тобто, саме те, що Дука й хотів з'ясувати.

— За годинку приїду побачити її. Ти ще будеш? Авжеж, колега його ще буде й охоче прийме його.

— Я закінчив і з вами, Давіде,— сказав потім Дука. — Я вам більше не потрібен. Ви вже не пиячитимете, навіть якщо й не станете зовсім непитущим.

Давіде нічого не відповів.

— Слухайте, зробіть мені послугу,— сказав Дука йому вже на порозі готелю. — Покатайте мене сьогодні ще трохи.

Давіде кивнув головою.

— Так ось, якщо ваш батько у Мілані, мені треба з ним побачитись. Давіде знову кивнув.

— А зараз одвезіть мене на вулицю Плініо. — Тут настала черга кивати головою Дуці. — Так, до дому Лівії.

Давіде вів машину повільно.

— Як почуває себе Лівія? — спитав він дорогою.

— Мені сказали, що непогано. — Це була не відповідь, але відповісти він міг не багато.

На вулиці Плініо Дука вийшов з машини.

— Вам доведеться зачекати мене трохи,— сказав він хлопцеві, зайшов у під'їзд, а вийшов звідти майже за півгодини.

— А тепер їдьмо до Фатебенефрателлі.

Ну ось, тепер кінець. Коли Давіде зупинився перед клінікою, Дука поклав йому руку на плече:

— Вам не треба бачити Лівію, ви вже й так надивилися.

Дука ввійшов у клініку, якийсь санітар його впізнав, радо кинувся назустріч. Колега був уже без халата — саме збирався виходити. Обнявши Дуку, старий поводився стримано й мудро, не розпитував, тільки відповідав на Дучині запитання — фахові, суто фахові,— а потім повів у палату до Лівії.

— Чао. Все, що тобі буде треба, до твоїх послуг,— сказав колега.

— Дякую,— відповів Дука. Двері зачинилися. Він побачив ширму, там стояло ліжко. Перш ніж підійти, Дука попередив:

— Це я, Лівіє.

Він спинився біля ліжка й глянув на хвору. Потім сів на стілець, присунувши його майже впритул до неї.

— Хотів би насамперед сказати вам одну річ: я був сьогодні у вашого батька. Сказав йому, що ви дістали дуже важливе доручення від поліції й певний час будете відсутня. Природно, він здивувався, але мені пощастило його заспокоїти. Потім з ним ще поговорить Маскаранті. Отже, хвилюватися за своїх рідних вам не слід.

Щоб Лівія не кліпала, з огляду на порізи біля очей, їй забинтували очі, тож вона, не якийсь білий привид, а жива, стражденна, зранена, але непереможена жінка, пошукала рукою його руку й легенько стисла, раз, удруге. Так вона висловила прихильність і подяку, адже говорити не мала змоги. В цьому потиску не було нічого особистого, а тим паче — емоційного, йшлося лише про спосіб зв'язку; то було знаком, що вона його почула й зрозуміла.

— Усіх трьох тутешніх, міланських, заарештовано,— додав Дука. Звичайно, якійсь іншій жінці можна було б сказати, що вона швидко видужає, що сучасна пластична хірургія здатна творити дива, що через кілька тижнів... і так далі, й таке інше,— але з Лівією Уссаро цей номер не пройшов би; вона сама думала про ці речі і сподівалася на них, отже, розводитися було зайве, або якщо вона не думала й не сподівалась, а їй би почали торочити, то вона б тільки розсердилася.

— Нам тепер відомі імена багатьох інших великих ватажків банд усієї Європи. До справи включиться Інтерпол. Банди організовані дуже добре і інструктуються мафією. Для висококваліфікованої роботи, для багатої клієнтури кожна модель проходить доскіпливий відбір, а їх, кандидаток, у великих містах тисячі. Навіть платна розпуста з роками почала занепадати — головним чином, як пояснив мені синьйор А, через "матеріал низької якості". Під керівництвом мафії деякі великі ділки індустрії звідництва вирішили запровадити елітну проституцію. А ті жінки, яких спокусили дешевим способом, потрапляють у нижчу категорію... Я не втомив вас?

Така делікатність озвалася в ньому імпульсивно: що не кажи, а зовсім недавно Лівія була у лабетах садиста,— але її рука підказала

Дуці, що він дав маху. Даремно зупинився, найкращими ліками для Лівії була саме ця розмова.

— Роздобуття такого добірного матеріалу і стало найделікатнішим пунктом їхньої діяльності. Адже вони тепер мали справу не з якимись шльонд рами — тих було легко тримати в шорах, вистачало кількох ляпасів. Ішлося про дівчат "свіжих" чи майже "свіжих", таких як Альберта, тих, що могли розкаятися, ще шанували честь родини, що могли згодом повстати, а до того ж забагато знали про саму організацію. Якби злочинці не вдавалися до жорстокості, їхня комерція не протрималася б і кількох тижнів. Ось чому кожна така група мала в своєму розпорядженні молодика на зразок того, якого ви запізнали сьогодні. Він наставляв на шлях істинний тих, хто вагався, і карав неслухняних. Крім того, доправляв дебютанток до місця їхньої "роботи".

— Фотографування "Міноксом" мало подвійну мету,— вів далі Дука, позираючи на Лівію, хоча її очі були сховані під білим завоєм бинтів. — По-перше, з тих знімків утворювали своєрідні альбоми-каталоги й поширювали їх по всій Європі, серед любителів і професіоналів. По-друге, ними шантажували самих дівчат. Більшість тих, що вагалися, поступалася перед погрозами надіслати фотографії батькові, нареченому чи колегам по роботі. З Альбертою вийшло інакше, її вчинок виявився ще зухваліший, ніж звичайний бунт,— вона заволоділа щойно перед тим відзнятою плівкою.

Дука говорив, не забираючи своєї руки з ліжка. Пальці Лівії чутливо реагували на кожну висловлену думку.

— Це була надзвичайна подія,— провадив Дука. — Очевидно доти ніхто не викрадав речових доказів, на яких тримався весь бездоганний механізм експлуатації. В місті поза всякими підозрами існувало фотоательє. Збоченець фотографував моделі автомобілів, тракторів, ваговозів на тлі природних ландшафтів. Це були знімки рекламні, технічні, їх замовляли різні фірми, і жоден поліцай не звернув би на них уваги. Робити фотографії на приватній квартирі було б небезпечно, туди

завжди приходили б дівчата, довелося б на знімках ставити "фірму" — фото такого-то, а так два роки ця система діяла ритмічно по всій Європі й навіть за її межами. Діяла, аж поки Альберта, захопивши ту плівку, поставила всю систему перед крахом. Аж найбайдужіший поліцай, побачивши подібну плівку, миттю зрозумів би, що це за мистецтво. Отже, той садист одразу почав діяти. Залякати Альберту й відібрати в неї здобич він не зумів. Тоді схопив іншу, Маврілію, і пригрозив Альберті убити її, якщо не поверне плівку.

Ось тоді Альберта й збагнула, що навіть коли вона поверне плівку, той однаково вб'є бідолашну Маврілію, а потім і її саму. І то була правда, бо Маврілію вже повезли до Рима і втопили, залишалося тільки чекати другої дії.

З Альбертою стався шок, вона раптом усвідомила, на яке дно мерзоти і насильства скотилася. Людина вона була чесна, навіть сама з собою, і здобулася б на відвазі передати плівку поліції, признатися в усьому, а потім накласти на себе руки. Ось чому вона носила в сумці листа, адресованого сестрі. Перш ніж заподіяти собі смерть, вирішила здобути для сестри п'ятдесят тисяч, аби та погасила борг за квартиру. Альберта була чесна навіть у дрібних життєвих справах і вдалася до єдиного способу, на той час їй ще доступного,— знайшла чоловіка. То був Давіде.

Вона знала: за нею стежать і їй загрожує смерть, отож намагалася завжди триматись на людях, а з Давіде відчула себе в більшій безпеці. У його машині з нею стався нервовий напад, Альберта впала в розпач, їй захотілося жити, вона надумалась утекти, поїхати кудись далеко, змінити спосіб життя, але Давіде не зрозумів причини цього нервового зриву і висадив її на автостраді. А той бандит був там-таки, у своєму "мерседесі". І тепер легко уявити, як усе діялося. Бандит зажадав у неї плівку, але плівки не було: Альберта загубила її в машині Давіде, хоч і сама про це не знала. Бандит не повірив, обшукав її сумку, знайшов листа, написаного сестрі, і тоді сам диявол штовхнув його на вбивство. Він оглушив Альберту, завіз на луки й там перерізав їй вени. Це був

практик-різун. А ті сорок тисяч лір, які Давіде дав Альберті, він привласнив: ця братія не може спокійно пройти мимо банкнот у десять тисяч лір.

Без плівки з "Мінокса" поліція нічого не домоглася б, навіть якби вела далі розслідування цих двох зовсім невмотивованих убивств. Пррте плівка пролежала цілий рік, разом із хусточкою, залитою колись слізьми, у валізі Давіде, тим-то цей здоровань запсихував і розпився...

Дука все говорив і говорив, бо за кожною паузою на його долоню тиснули пальчики Лівії. У палаті вже майже не було нічого видно, коли ввійшла медична сестра й спитала:

— Ви — доктор Ламберті?

Він відповів, що так, він справді Дука Ламберті, хоч у даний момент бути Дукою Ламберті було надто обтяжливою справою.

— Тут прийшло двоє людей, хочуть з вами поговорити. Він стиснув Лівії руку:

— Я на хвилинку, швидко повернусь.

Лівія відповіла йому, натисши пальчиками на долоню: гаразд, ідіть. У коридорі стояли Давіде та його батько — усе такий же маленький, владний і невловний.

— Не треба було тягти вас аж сюди,— сказав Дука. — Справа неспішна.

— Навіщо церемонії, Давіде мені сказав, що ви хотіли мене бачити. Гаразд, гаразд, римський цезарю, не сердься.

— Передусім дозвольте передати вам сина. — Коридором пройшла медсестра, впізнала Дуку й усміхнулася йому. — Він більше не алкоголік і ніколи ним не буде. До того ж він уже не "здоровий бельбас", як ви мені його відрекомендували.

Старий поглянув на Давіде.

— Сподіваюся, діагноз доктора правильний. Діагноз був правильнісінький.

— У мене є до вас прохання,— сказав Дука. — Чи не можна буде через кілька тижнів забрати звідси одну дівчину на вашу віллу в Інверіго? Дівчина потрапила в біду й покалічилася, їй необхідно побути в спокійній обстановці, доки бодай трохи оклигає.

— Давіде сказав мені, що це не дорожня пригода,— зауважив цезар, ледь помітно здригнувшись. — Жах. Я зроблю все, що в моїх силах, для вас і для дівчини. Вілла від цієї хвилини до ваших послуг.

— Дякую.

Тут подав голос Давіде:

— Мені можна зайти до палати? Лише на хвилинку...

Він дивився благально, але краще йому було не заходити, і Дука заперечливо похитав головою.

— Може, завтра... А сьогодні зробіть мені ще одну послугу: поїдьте до моєї сестри, вона давно не має од мене звістки. Поясніть їй усе кількома словами, і якщо не маєте іншого діла, побудьте з нею.

Лоренца жила надто самотньо, їй треба було якось улаштуватися, завести сім'ю. Та зрештою й цьому хлопцеві непогано було б улаштуватися.

Вклонившись обом Аузері, Дука повернувся до палати, сказав: "Це я",— сів біля ліжка, поклав руку з розкритою долонею біля її руки, а Лівія одразу ж уклала в неї свої пальчики. Вона хотіла продовжувати розмову. Голова в Дуки кипіла від думок, але годилося б підшукати тему до вподоби цій синьйорині Загальні-Засади. Ну от хоча б ейтаназія, вони про неї ще не говорили, а Лівія — його шанувальниця, то чому б не поговорити й про це?

— Три роки тому, коли мене засудили... — почав Дука. Атож, він викладе їй усю свою теорію ейтаназії, й Лівія буде цим ощасливлена, навіть у лікарняній палаті, навіть покалічена й забинтована, бо в житті віднайшлося те, що їй важливіше за порізи,— це Думка з великої літери, Теорія, Справедливість,— отож уперед...

Дука Ламберті говорив і говорив, відчуваючи на долоні ніжні потиски дівочих пальчиків.